

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Genforeningen – Den tysk-danske grænseændring i 1920
- Færøernes tilblivelse som moderne nation
- Svenska Finlands folkting 100 år
- St. Olavs Ordenen
- Dukkehjemmets Nora
- Maleren Laurits Andersen Ring
- Friluftsliv som kultur
- Sjón og forvandlingens magi
- Vinterkrigets slut
- Intervju med Thomas Blomqvist
- Bokessä om finansministern

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2020 • Häfte 4

NORDISK TIDSKRIFT 4/2020

INNEHÅLL

Artiklar

Genforeningen – Den tysk-danske grænseændring i 1920. <i>Hans Schultz Hansen</i> . . .	353
Færøernes tilblivelse som moderne nation. <i>Charlotte Langkilde</i>	361
Folktinget 100 år – Rätten att tala svenska i Finland. <i>Camilla Lindberg</i>	373
Forestillinger om verdighet: St Olavs Ordenen til glede og besvær 1814-1920. <i>Svein H. Gullbekk</i>	381
Dukkehjemmets Nora – mindre hjemme end ude. <i>Poul Houe</i>	391
Liv og kunst væves sammen – Om den danske maler Laurits Andersen Ring. <i>Eva Pohl</i>	401
Friluftsliv som kultur. På tur i norsk och svensk fjällnatur. <i>Anna Hedelius</i>	409
Sjón og forvandlingens magi. <i>Rósa María Hjörvar</i>	415
Finland drabbades först i Norden av andra världskrigets prövningar. <i>Ralf Friberg</i>	421

NT-Intervjun

Det gäller att hitta nordiska lösningar på gemensamma problem. Samtal med Finlands Norden-minister Thomas Blomqvist. <i>Henrik Wilén</i>	425
---	-----

* * *

För egen räkning

Nytt kapitel i det nordiska samarbetet om utrikes- och säkerhetsfrågor. <i>Björn Bjarnason</i>	429
---	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Starkare nordiskt samarbete inom försvar och säkerhet. <i>Anders Ljunggren</i>	433
--	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

Avdelningar, styrelser och medlemmar 2020.	437
Anslagsutlysning för 2021.	443

* * *

Bokessä

Finansministern – Från Sträng till Borg. <i>Fredrik Sterzel</i>	445
---	-----

Kring böcker och människor

Kjell Aukrust – 100 år. <i>Hans H. Skei</i>	451
Ödesåret 1944 för Finland. <i>Mats Bergquist</i>	453
Ålands demilitarisering. <i>Hanna Ojanen</i>	456

* * *

Sammanfattning	459
Tiivistelmä.	460

HANS SCHULTZ HANSEN

GENFORENINGEN

Den tysk-danske grænseændring i 1920

Når man sætter ord på den tysk-danske grænseændring i 1920, ligger der et valg af historisk perspektiv. Danskerne og de dansksindede sønderjyder ser den som en genforening, hvor den danske del af det gamle hertugdømme Slesvig kom tilbage til Danmark, og grænsen fra 1864 blev overvundet. Tyskerne og de tysksindede nordslesvigere ser den som Nordslesvigs afståelse til Danmark. Set i det århundredlange perspektiv kan man lige så vel tale om en deling af det gamle hertugdømme Slesvig.

Hans Schultz Hansen, forskningsleder, adjungeret professor, dr.phil., Rigsarkivet fortæller historien i 100 året.

Kongen, hesten og sønderjyderne

”Nu var kongen lige ved æresporten. Han havde taget sin chakot af og hilste med små nik til begge sider. Man kunne se, hvor bevæget han var. Nu var det, som holdt han hesten an og så til vejrs mod indskriften og flagene ovenover, som rørte sig i morgenvinden. Og nu – der er i dette øjeblik fuldkommen stille omkring ham – er kongen lige under æresporten. En dæmpet trommehvirvel – og kong Christian den Tiende er redet over grænsen ind i Sønderjylland”.

*Kong Christian 10. ridt over grænsen. Foto af Holger Damgaard.
Det findes på Det Kongelige Bibliotek.*

Sådan skildrede bibliotekar Carl Dumreicher det store øjeblik i sin bog *Genforeningen 1920*. Klokken var 9.20, dagen var den 10. juli 1920, og stedet den dansk-tyske grænse fra 1864 ved Frederikshøj nord for Christiansfeld. Den grænse, som ikke længere eksisterede, efter at kongen dagen i forvejen havde underskrevet loven om indlemmelsen af de sønderjyske landsdele i kongeriget Danmark med øjeblikkelig virkning. Så snart kongen var nået ind i Sønderjylland på sin hvide hest, brød jubelen løs. Kong Christian fortsatte sit ridt. En ni-årig pige, Johanne Braren, overrakte ham blomster. Spontant trak han hende op til sig på hesten, gav hende et kys i panden og lod hende ride med, før hun skrækslagen blev givet tilbage til sin plejemor. Ikke et øje var tørt. Slet ikke kongens.

Med den stærke symbolik var det ekstra uheldigt, at kongen blev kastet af hesten. Det skete på hans videre vej sydover, da han kort før Haderslev skulle stige om fra bil til en ny hest. Bevidst om symbolikken bed kongen smerterne i sig og gennemførte ridtet ind i Haderslev på en anden og roligere hest. Fra Haderslev tog Christian 10. og den kongelige familie over Aabenraa til Sønderborg for at deltage i den store genforeningsfest den 11. juli i Dybbøl Skanser. Indbyder til festen var de danske sønderjyders politiske organisation, Vælgerforeningen for Nordslesvig. Formanden, grev O.D. Schack fra Schackenborg i Møgeltønder, aflagde et hyldest- og troskabsløfte til kongen. Dristigt, men desto mere virkningsfuldt, tiltalte han kongen med du: ”Vi skal være dig gode og trofaste sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig i dag – det giver vi dig håndslag på, kong Christian! Ja, om kongen samler vi os i denne stund, den største vor slægt har oplevet”. Også denne dag var kongen og den kongelige familie i centrum.

Den største stund var blandt de mange euforiske udtryk, som blev brugt om Genforeningen – skrevet med stort G. Allerede når man sætter ord på grænseændringen i 1920, ligger der imidlertid et valg af historisk perspektiv. Danskerne og de dansksindede sønderjyder ser den som en *genforening*, hvor den danske del af det gamle hertugdømme Slesvig kom tilbage til Danmark, og den uretfærdige grænse fra 1864 blev overvundet. Tyskerne og de tysksindede nordslesvigere ser den som Nordslesvigs *afståelse* til Danmark. Set i det århundredlange perspektiv kan man lige så vel tale om en *deling* af det gamle hertugdømme Slesvig. For de dansksindede i Sydslesvig gav grænseændringen længe bitre følelser af at være forrådt af de danske og sønderjyske politikere, som afviste at tage områder med tysk flertal med ind i Danmark.

Uanset perspektiv var Sønderjyllands indlemmelse i Danmark i 1920 en af de store begivenheder i dansk historie med vidtrækkende betydning for sønderjyderne, sydslesvigerne, danskerne og tyskerne samt med interessante perspektiver ud i verden, både dengang og aktuelt. Det var også en begivenhed med nordisk involvering.

Genforeningens historie

Den nye dansk-tyske grænse blev draget efter to folkeafstemninger. Efter det tyske nederlag i efteråret 1918 rejste de danske sønderjyder med rigsdagsmand H.P. Hanssen i spidsen krav om en ændring af den dansk-tyske Kongeågrænse fra 1864. Den 23. oktober 1918 forlangte Hanssen i den tyske rigsdag, at det slesvigske grænsespørgsmål blev løst i henhold til den amerikanske præsident Woodrow Wilsons tanker om folkenes selvstemmelsesret. Han påberåbte sig tillige paragraf fem i Prag-freden mellem Preussen og Østrig i 1866, hvor den østrigske kejser overdrog sine rettigheder i Slesvig og Holsten til den preussiske konge, men ”således, at befolkningerne i de nordlige distrikter af Slesvig skal afstås til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark”. Denne afstemning havde aldrig fundet sted, og i 1878 var paragraffen blevet ophævet, men bestod for de danske sønderjyder som et moralsk krav.

Som begrundelse fremhævede Hanssen tillige holdningen i Norge og Sverige: ”Hele Skandinavien følger med sine varmeste sympatier den lille tapre sønderjyske folkestammes skæbne. Fra Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson i Norge til Selma Lagerlöf og Ellen Key i Sverige, fra de store danske digtere i forrige århundrede til Harald Høffding og Georg Brandes og videre til den yngre generation har næsten alle fremragende repræsentanter for åndslivet i Norden atter og atter krævet en retfærdig løsning af det nord-slesvigske spørgsmål. I de sidste dage har vi atter hørt tusinder af stemmer fra Norden, som i dette spørgsmål appellerer til det tyske folks retfærdighedsfølelse, og – mærk Dem det, mine herrer – hyppigt også til dets politiske klogskab.” Hensigten med at nævne kendte skandinaviske kulturpersonligheder var således at minde de tyske rigsdagsmænd om, at gode relationer til de små skandinaviske lande i nederlagets stund var vigtigere end nogensinde før. Hans fremhævelse af de ledende svenske socialdemokrater Hjalmar Branting og Carl Lindhagen og deres støtte til de danske sønderjyder havde tilsvarende tydelig adresse til deres tyske partifæller.

De danske sønderjyder præciserede deres krav med Vælgerforeningen for Nordslesvigs Aabenraa-resolution af 17. november 1918. Den krævede afstemning i det nuværende Sønderjylland under ét, mens Flensborg og andre tilstødende kommuner syd for grænsen kunne stemme distriktsvis, såfremt folk her forlangte det. Aabenraa-resolutionen blev grundlæggende såvel for den danske regerings grænsepolitik som for bestemmelserne i Versaillesfreden af 28. juni 1919 om den dansk-tyske grænse.

Før man nåede så vidt, opstod der en stærk indre dansk uenighed om, hvor den dansk-tyske grænse skulle gå. Hele tre positioner gjorde sig gældende. Aabenraa-folkene var det flertal i Vælgerforeningen, som holdt fast i Aabenraa-resolutionen som grundlaget for en ny dansk-tysk grænse.

I Danmark blev Aabenraa-standpunktet støttet af regeringen baseret på det Radikale Venstre samt af Socialdemokratiet og et flertal i Venstre. Den ubestridte leder af Aabenraa-retningen var H.P. Hanssen, der i juni 1919 blev optaget som midlertidig minister for sønderjyske anliggender i den danske regering.

Dannevirkebevægelsen skød selvbestemmelsesretten til side og krævede grænsen lagt langs den historiske grænsevold i Sydslesvig. Begrundelsen var Danmarks historiske ret til hele det gamle hertugdømme Slesvig – sådan som Dannevirkemændene udlagde den. De gik dermed i fodsporene på 1800-tallets nationalistiske drømme om et Danmark til Ejderen. Kun opgav de den sydligste del af Slesvig, som aldrig havde været dansk bebyggelsesområde. Dannevirkebevægelsen håbede, at de allierede ville tvinge Danmark til en væsentlig større bid af Slesvig, end Aabenraa-resolutionen lagde op til.

Flensborgbevægelsen var i sit udgangspunkt bedre i tråd med selvbestemmelsesretten, men slog også på byens historiske tilknytning til Danmark og på det danske flertal i byen ved det første rigsdagsvalg i 1867. Da det ved årsskiftet 1918/19 viste sig, at de danske sympatier i Flensborg nok var i vækst, men næppe ville blive stærke nok til at erobre flertallet ved en afstemning, begyndte Flensborg-bevægelsen at kræve den sønderjyske hovedby med til Danmark under alle omstændigheder.

Versaillesfreden bestemte, at en international kommission på fem medlemmer skulle overvåge afstemningen i Sønderjylland. Den kom til at bestå af den britiske ambassadør i Danmark, sir Charles Marling som formand, den franske ambassadør og forfatter Paul Claudel, den norske telegrafdirektør Thomas Thomassen Heftye og den svenske landhøvding i Göteborg og Bohuslän – og senere statsminister – Oscar von Sydow. Ved at udnævne to kommissionsmedlemmer fra de neutrale lande Norge og Sverige anerkendte de allierede, at det slesvigske grænsespørgsmål også var et nordisk anliggende. Det lå i tråd med traditionen fra de slesvigske krige i 1800-tallet, hvor Sverige-Norge stillede med fredsbevarende styrker til besættelsen af Nordslesvig under våbenhvilen 1849/50 og siden deltog i den mislykkede fredskonference i London i foråret og forsommeren 1864. Heftye var udpræget danskvenlig og nærede sympati for Flensborgbevægelsen, mens von Sydow var mere neutral og lyttede til den danske regering og H.P. Hanssen.

Den internationale kommission med det officielle navn Commission Internationale de Surveillance du Plébiscite Slesvig (CIS) overtog styret af afstemningsområdet den 10. januar 1920. Tysk militær og rømmede området, som britiske og franske tropper besatte – i alt ca. 3.000 mand. Hovedstyrken lå på marineskolen i Mørvig og på skibe på Flensborg Fjord, mens næsten 1.000 mand blev fordelt på byerne – franskmænd til Sønderborg og Haderslev og briter til Aabenraa, Tønder og Flensborg. De tysksindede så soldaterne

Harald Slott-Møller: Den internationale Kommission på arbejde i Flensborg, der ses i baggrunden. Fra venstre: Oscar von Sydow, Thomas Heftye, Paul Claudel, formanden Charles Marling og sekretæren J.C. Brudenell-Bruce. Olie på lærred. 1920. Det danske Folketing, Christiansborg.

som en fjendtlig besættelsesmagt, mens de dansksindede bød dem velkommen som befriere. CIS oprettede sit eget gendarmerikorps på knap 400 mand, mens byerne beholdt deres kommunale politi. Alle betjente bar blåt armbind med et metalskjold med bogstaverne CIS. Langt de fleste gendarmere var dansksindede. Det samme gjaldt de fleste af de civile embedsmænd, som CIS indsatte til erstatning for de tyske, der blev suspenderet i afstemningstiden. CIS udøvede også kontrol med jernbane, post og telegraf og udsendte egne frimærker. I fem måneder fra den 10. januar til den 15. juni 1920 udgjorde afstemningsområdet en lilleputstat, hvor CIS som regering forsøgte at dele sol og vind lige, så den danske og den tyske nationale agitation kunne udfolde sig lige frit inden for traktatens rammer.

Den 10. februar 1920 stemte 1. zone bestående af det nuværende Sønderjylland med et overvældende flertal på 75 % for en genforening med Danmark. Især i landområderne var der store danske flertal, mens der omvendt var tyske flertal i Aabenraa, Sønderborg, Tinglev, Tønder, Højer med landsogn og Ubjerg. Da man i 1. zone stemte under ét – en bloc – fik dette ingen betydning for grænsens forløb. Den 14. marts 1920 blev der stemt i 2. zone bestående af den nordlige del af Sydslesvig med Flensborg. Her var der overalt markante tyske flertal. Kun tre landsbyer på øen Før havde dansk flertal. Med deres afsides beliggenhed kunne de ikke komme til at ligge nord for grænsen.

Stærke bevægelser i Sønderjylland og Danmark agiterede for en grænse syd om Flensborg, uanset et tysk flertal på 75 % af stemmerne i byen. Flertallet i

den internationale kommission pegede imidlertid på 1. zones sydgrænse som fremtidig dansk-tysk grænse. Flertallet bestod af von Sydow og formanden, hvis stemme talte dobbelt. Heftye foreslog derimod sammen med Claudel en grænse, som betød at yderligere 4-5 sogne kom med til Danmark, Claudel-Heftye-linjen. Fra tysk side blev der gjort forsøg på at opnå en grænse nord om Højer og Tønder og en række sogne over mod Gråsten, den såkaldte Tiedjelinje. Dette forsøg på en alternativ linje var tilsvarende forgæves. Fredskonferencen bestemte sig for at følge flertalsindstillingen. Krusålinjen syd om Tønder og nord om Flensborg blev Danmarks og dermed Nordens nye sydgrænse.

I sommeren 1920 blev Sønderjyllands forening med Danmark gennemført og markeret ved Christian 10.s ridt over grænsen og folkefesten på Dybbøl. Siden har grænsen under skiftende vilkår ligget fast og udgjort et stabilt udgangspunkt for forholdet mellem dansk og tysk, også selv om den i vore dage kan føre til diskussioner om grænsepassage og grænsebevogtning.

Kort over afstemningens resultater. Udgivet af Det midlertidige Ministerium for sønderjyske Anliggender i 1920.

Sønderjylland var ikke det eneste sted, hvor grænser blev draget i henhold til folkenes selvbestemmelsesret. Tilsvarende internationalt overvågende folkeafstemninger blev gennemført mellem Tyskland og Polen i Østpreussen og Øvre Schlesien, mellem Østrig og Slovenien i Kärnten og mellem Østrig og Ungarn i Burgenland. Set i sammenhæng med disse afstemninger og oprettelsen af Folkenes Forbund indgik den dansk-tyske grænsedragning i forsøget på at etablere en ny, liberal-demokratisk verdensorden.

Heller ikke i et nordisk perspektiv var Sønderjylland enestående. I 1905 blev der i Norge afholdt en folkeafstemning om at opløse unionen med Sverige. Flertallet herfor var massivt, og de to lande skiltes på fredelig vis.

Genforeningens betydning

Størst betydning fik Genforeningen for den majoritet af sønderjyderne, som siden 1864 havde holdt fast i deres danske identitet trods preussisk undertrykkelse. For den tysksindede minoritet betød Genforeningen begyndelsen på en tilværelse som nationalt mindretal, adskilt fra Slesvig-Holsten af en grænse, hvis legitimitet de ikke anerkendte. Det gav anledning til grænseuro, særlig efter at nazisterne fik magten i Tyskland i 1933. Syd for grænsen kunne majoriteten fortsætte sin tyske tilværelse, mens den danske minoritet indstillede sig på en fortsat mindretalstilværelse, men stærkere organiseret end før og med øget støtte nordfra.

For Danmark betød Genforeningen, at man omsider kunne realisere 1800-tallets drøm om en nationalstat. Der fandtes herefter ikke længere en større dansk befolkningsdel uden for riget. Modsvarende var kort forinden rigets ikke-danske befolkning blevet reduceret ved salget af de Dansk-Vestindiske øer til USA i 1917 og ved Islands selvstændiggørelse i 1918. Inden for rigets grænser fandtes nu ud over danskere kun grønlændere og færinger – samt tyskere i Sønderjylland. Målsætningen om en national enhedsstat krævede, at sønderjyderne blev fuldt ud integreret i Danmark. Den bredest og dybest mulige sammensmeltning mellem "det gamle land" og "det genvundne land" blev derfor et centralt projekt i mellemkrigstidens Danmark. Det lykkedes, men ikke uden at løbe ind i alvorlige problemer undervejs. Det skete navnlig i forbindelse med alvorlige kriser i landbruget i midten af 1920'erne og i 1930'erne, som fremkaldte krisebevægelser, der rettede hård kritik mod det danske styre i Sønderjylland.

For det dansk-tyske forhold betød Genforeningen, at grænsespørgsmålet ikke længere udgjorde den sten i skoen, som det havde været siden 1840'erne. Om end den officielle tyske anerkendelse af den nye grænse udeblev, bredte der sig i de systembærende partier i Weimarrepublikken en tilfredshed med den. Hitler og hans regering anfægtede den heller ikke, men anerkendte den

tilmed i sit memorandum til den danske regering af 9. april 1940. Løsningen af grænsespørgsmålet i 1920 medvirkede dermed til en varig forbedring af det dansk-tyske forhold, selv om den tyske besættelse af Danmark 1940-45 udgjorde et alvorligt tilbageslag. Det tyske nederlag i 1945 skabte grundlaget for en bevægelse for Sydslesvigs genforening med Danmark, men dette blev aldrig den danske regerings politik. Med København-Bonn-erklæringerne fra 1955 blev mindretalsproblemerne løst på demokratisk vis. Erklæringerne markerede også, at det dansk-tyske forhold atter blev præget af normale udenrigspolitiske relationer mellem de to lande.

Set fra nutiden kan man med nogen ret tale om en slesvigsk model for løsning af grænse- og mindretalskonflikter, hvori grænsedragningen efter en fair, demokratisk folkeafstemning indgår som forudsætningen for de senere mindretalsordninger. Genforeningen i 1920 og København-Bonn-erklæringerne fra 1955 er således de to hovedhjørneste i modellen. Om modellen kan bruges til at løse konflikter i andre grænseregioner, er et åbent spørgsmål. I 100-året kan man i det mindste konstatere, at folkeafstemninger stadig er aktuelle. Sydsudan, Krim, Skotland og Catalonien er eksempler herpå – men desværre også på, at det ikke er alle afstemninger, som lever op til den demokratiske standard, som prægede afstemningerne i 1920.

Litteratur

Hans Schultz Hansen. *Genforeningen*. Aarhus Universitetsforlag 2019.

CHARLOTTE LANGKILDE

FÆRØERNES TILBLIVELSE SOM MODERNE NATION

Det gav genlyd verden over, da det i 2019 blev lækket, at Kina skulle have truet med at bremse en frihandelsaftale, hvis ikke Færøerne valgte Huawei som leverandør af deres 5G-netværk. For mange blev det en øjenåbner om Færøernes eksistens.

Til trods for Færøernes lidenhed og isolerede beliggenhed – med bare 51.000 indbyggere, 18 nordatlantiske øer og knap 1.400 km² – kan de fortjene at få international opmærksomhed. Det er et moderne samfund, der trods alle odds, inklusive et barsk klima, har formået at tiltvinge sig respekt. Økonomien blomster, havbrugene bugner, turismen vokser – selv restauranterne har nået et niveau, der tiltrækker folk fra hele verden. Men sådan har det ikke altid været, og den historiske baggrund sætter denne udvikling i perspektiv.

Charlotte Langkilde, forfatter til *Færøerne – en moderne nation fødes*, 2018, fortæller om det ofte dramatiske arbejde med at reformere det færøske samfund.

Færøerne blev først befolket af keltiske munke omkring år 400, dernæst af norske vikinger fra omkring år 800. Ifølge overleveringen ville en norsk stormand samle hele Norge under sig, og fik det en del, som ikke ønskede at indordne sig, til at sætte sejl og rejse vestpå og slå sig ned på Færøerne, Shetlandsøerne og Orkneyøerne. Det lykkedes nogle århundreder senere den norske konge at underlægge sig øerne. Det lille færøske samfund havde indtil da selv reguleret sine anliggender på det årlige ting, kaldet Lagtinget, dvs. lovtinget, som blev oprettet i begyndelsen af 900-tallet. Det hævdes, at øerne har fået navn efter fårene. Men da får hedder *søjd* på færøsk, kan navnet i stedet være beslægtet med det keltiske *fearann*, som betyder langt væk: Øerne langt væk.

I 1397 fulgte de tre nordatlantiske øgrupper med Norge ind i Kalmarunionen og kom dermed under den danske konge. Men da Christian 1. i 1468 manglede penge til medgiften, da hans datter skulle giftes med den skotske konge, indgik han en kontrakt om at give Shetlands- og Orkneyøerne som pant med en klausul om indløsningsret. Siden forsøgte hans efterkommere forgæves at

indløse pantet. Mens de to andre øgrupper blev en del af Skotland og mistede deres norrøne kultur, blev Færøerne en isoleret enklave, overladt til først norske og siden danske lensmænd, der aldrig satte deres ben på øerne. Da Norge forlod rigsfællesskabet i 1814, beholdt Danmark Færøerne, Island og Grønland, mod at Norge slap for at hæfte for den fælles gæld.

På dette tidspunkt havde Færøerne med sine 2-4.000 indbyggere i århundreder været stort set uden forbindelse med omverdenen. Handelen var underlagt norske og danske biskopper og lensmænd og fra 1709 et kongeligt dansk monopol, som fra april til oktober sendte skibe med varer op til øerne og tog strikvarer og tran med retur. Lagtinget, der gradvis var overgået til at være en domstol, blev helt nedlagt i 1816 i lyset af, at der nu var oprettet forligskommissioner til at varetage de retssager, der efterhånden var tingets eneste funktion.

Der var ingen veje på øerne, så transporten foregik normalt med robåde, hvoraf et antal forulykkede hvert år. Uddannelsesmæssigt var øerne sakket agterud; undervisningen bestod uden for Tórshavn Skole mest af hjemmeundervisning, og med latinskolens lukning først i 1800-tallet forsvandt færingernes mulighed for at få en solid uddannelse, som de kunne benytte som springbræt for en videre uddannelse uden for Færøerne eller tage med hjem til bygderne og videregive til næste generation. Befolkningen levede af køernes mælk, fåre- og lammekød, hvalkød, fuglefangst, bygbrød, kålrabi, kvan, fisk og fra omkring år 1800 også kartofler, som dannede grundlag for befolkningstilvæksten i de følgende år. Livsvilkårene havde ikke udviklet sig nævneværdigt siden middelalderen.

Først i 1800-tallet begyndte Danmark at sende amtmænd til øerne, som samtidig skulle fungere som kommandanter for den lille befæstning *Skansen* i Tórshavn. Den første, Emilius Løbner, fik rigeligt at se til, da englændere og sørøvere invaderede Tórshavn og tog, hvad de kunne finde af penge og fornødenheder. De følgende amtmænd forsøgte efter bedste evne at sætte en udvikling i gang: Der blev oprettet en sparekasse, en håndværkskole og et bibliotek i Tórshavn, og monopolhandelen oprettede tre nye filialer på andre øer. I 1837 tiltrådte amtmand Christian Pløyen, som er bedst kendt for sit initiativ med sammen med et par færingers at sejle til Shetlandsøerne for at studere disse øers mere avancerede fiskeri med langline og mange kroge til forskel fra færingernes håndholdte liner. I 1847 forlod Pløyen Færøerne for at rådgive Den Grundlovgivende Forsamling om færøske forhold. På dette tidspunkt bemærkede han, at der på Færøerne var kommet ”en gæring” i befolkningen – en hidtil ukendt tendens til at fremføre klager. En egentlig politisk opposition synes der dog ikke at være tale om.

Hen over 1840'erne havde nogle forhold bidraget til at skærpe utilfredsheden. For det første stænderforsamlingens afvisning af at oprette en tilsvarende forsamling på Færøerne med bemærkningen om, at "Færøernes beboere, som ikkun udgør ca. 7000 individer, består udelukkende af simple, for højere dannelse blottede almuesfolk, og en repræsentation, udvalgt af deres midte, ville upåtvivlelig savne den fornødne indsigt og dygtighed, som må være til stede i en stænderforsamling". For det andet lægen Peter Ludvig Panums artikler med beskrivelser af befolkningens usselhed, efter at han havde tilbragt et halvt år på øerne i anledning af en mæslingeepidemi. En færøsk præst skrev, at han ikke havde set nogen mere ildesindet og helt igennem forkert fremstilling end den, Panum leverede. Og endelig som det tredje og mest indgribende stænderforsamlingens vedtagelse i 1845 af det, der på Færøerne fik navnet "de danske tvangsskoler". De havde en varm fortaler i Sjællands biskop Jakob Peter Mynster, der også dækkede Færøerne uden nogen sinde at ulejliges sig dertil. Hidtil havde forældrene selv undervist børnene ude i byggerne, men nu skulle der uden for de få faste skoler udpeges såkaldte omgangslærere, der ofte var uden forudsætninger for at undervise, og som rejste omkring og indlogerede sig hos befolkningen. Undervisningen foregik i mangel af et færøsk skriftsprog på dansk og bestod mest af læsning af katekismus og salmesang, som styrkede præsternes greb om sjælene – nok en grund til biskop Mynsters iver. Tilmed skulle der betales en skoleskat, selv om undervisningen var sporadisk og de fleste steder af ringe kvalitet. Skoleloven havde så dårlige forudsætninger for at lykkes, at den ikke burde have været gennemført.

Der var i alt syv præster, hvoraf en fungerede som provst. De fleste var danske, og de dækkede alle flere kirker, som det uden veje var vanskeligt at komme til. Nogle dækkede adskillige øer med vanskelige opstigningsforhold fra landingspladsen. Mange blev slidt op tidligt. Fra gammel tid var præsterne takket være præstegårdene med den bedste jord storbønder i byggerne og udgjorde en elite i befolkningen. Det var også dem, der traf beslutninger om tildeling af læge- og fattighjælp. Der var en vis tendens til, at det var de præster, der havde svært ved at få et embede i Danmark, der endte med at søge embederne på Færøerne, og nogle af dem var ualmindeligt stridbare. Men med Grundlovens vedtagelse begyndte det ligesom i Danmark at gå ned ad bakke med deres magt.

Det er nødvendigt at kende til denne tilstand af nærmest *tabula rasa* for at begribe, hvor stort efterslæbet var, og hvordan øernes levestandard for de 7-8.000 indbyggere stod i kø for at blive reformeret efter overgangen til folkestyre og tinglæsning af Grundloven på Færøerne. Fra 1849 blev der sat fuld kraft bag udrulningen af en ny udvikling takket være indenrigsminister Peter Georg Bang og hans efterfølgere, ikke mindst Anders Sandøe Ørsted, som

I 1854 blev der opført et nyt lagtingshus et stenkast fra byen, som stadig står, omend i en udvidet udgave. Byen har for længst indhentet huset og bredt sig videre til alle sider. Ca. 1880. (Tjódssavnið, Færøernes Nationalmuseum)

begge var blandt tidens dygtigste politikere. På embedsmandssiden skulle den nyudnævnte amtmand Carl Emil Dahlerup, der havde været medlem af den Grundlovgivende Forsamling, og som ankom til øerne i juli 1849 umiddelbart efter Grundlovens vedtagelse, forestå moderniseringen og fungere som bindeled mellem færingerne og regeringen i Danmark. Ud over amtmanden var der i Tórshavn en dansk sorenskriver, dvs. dommer, og en dansk landfoged, svarende til en politimester. I seks af de syv sogne var der ud over en præst også en sysselmand, som udøvede den lokale politimyndighed. Resten var bønder, tjenestefolk og småhåndværkere, eftersom der pga. handelsmonopolet ikke fandtes en borgerstand. Fiskeriet var endnu beskedent, da færingerne ikke rådede over havgående skibe.

1849 blev starten på den rivende udvikling, der blev udrullet hen over 1850'erne. Hen over tiåret blev stort set alle områder af øernes liv forandret.

Lagtinget genrejses

Allerførst skulle Lagtinget genrejses, hvilket krævede vedtagelse af en lagtingslov. Men kunne den vedtages af den danske Rigsdag, skulle Rigsdagen eller færingerne udpege Færø-kyndige medlemmer, eller skulle man afvente,

Fra amtmandsboligen til venstre i billedet var der udsigt over Tórshavn og havnen og til den anden side det åbne land med græssende får. Ca. 1870. (Tjóðsavnið)

at en demokratisk valgt færøsk forsamling selv tog stilling til, om de ønskede at få plads i Rigsdagen? Den nytiltrådte indenrigsminister Mathias Hans Rosenørn foreslog, at man overlod det til kongen alene eller i forening med Rigsdagen at vælge et medlem til at repræsentere Færøerne. Men amtmand Dahlerup, som han bad om en udtalelse, stod fast på, at det var færingerne statsborgerlige ret selv at vælge en repræsentant i Rigsdagen på linje med rigets øvrige borgere. Han begrundede det med, at repræsentationen med Grundlovens vedtagelse skulle bestå af mænd valgt af deres medborgere, fordi deres anskuelser og tankemåde var i overensstemmelse med flertallets anskuelser og principper. En repræsentant udpeget af kongen eller Rigsdagen kunne derfor ikke siges at repræsentere færingerne.

Under den flere dage lange debat i Rigsdagen samlede man sig efterhånden om, at Færøerne måtte være repræsenteret i Rigsdagen ud fra den begrundelse, at hvis færingerne fik et Lagting uden repræsentanter i Rigsdagen, ville øerne blive stadig mere isoleret. Sidst i 1850 vedtog Rigsdagen derfor med et sikkert flertal, at Færøerne med sine knap 8.000 indbyggere skulle tildeles en plads i hvert af de to ting, selv om der ellers gik det dobbelte til et folketingssæde og 30.000 indbyggere til et landstingssæde.

Ved det første rigsdagsvalg på Færøerne i 1851 blev der valgt to færing: den netop hjemvendte Niels Winther, der med sin halve jurauddannelse var en af 2½ færøske akademikere, og som efter en aggressiv valgkamp blev valgt til Folketinget; og kongsbonden Johan Hendrik Weihe, der blev valgt til Landstinget. Valget er med fem brud på valgloven gået over i historien som det valg, der har tegnet sig for flest uregelmæssigheder. På Vågø blev valgstedet flyttet i sidste øjeblik, fordi valgforstanderens – præstens – kone var gået i fødsel, så han ikke kunne forlade hende. På Suderø gik valghandlingen i Kvalbø op i limningen, da der indløb besked om, at der var grindebud i Trangisvåg, og så stormede vælgerne til bådene for at være med. På grund af de elendige transportforhold gik tiden frem til 1852, før Rigsdagen godkendte valget med stramme miner.

Med valget af to rigsdagsmedlemmer var der nu klar til næste skridt: vedtagelse af en lagtingslov. Loven havde på dette tidspunkt været under forberedelse siden efteråret 1849, hvor amtmand Dahlerup efter aftale med regeringen havde indkaldt et råd på Færøerne bestående af amtmanden, provsten, landfogeden og sorenskriveren, som skulle udarbejde en såkaldt kommunallov for Færøerne med oprettelse af et amtsråd. Det var fra starten hensigten, at amtsrådet, der skulle være folkevalgt, ud over at varetage de lokale anliggender også skulle rådgive om lovgivning for Færøerne. Udkastet skulle i foråret 1850 forelægges en forsamling af mænd valgt på Færøerne, som under amtmandens forsæde skulle afgive betænkning om udkastet. Lovforslaget blev sendt fra Tórshavn i forsommeren 1850.

Lovudkastet blev sablet ned af den altid kritiske Niels Winther, der kaldte det et ”embedsaristokratisk udkast til en kommunallov for Færøerne” og lagde op til langt større selvbestemmelse efter islandsk forbillede. I november 1851 kortsluttede han processen ved at fremsætte sit eget forslag i Folketinget. Det forudsatte imidlertid et niveau af politisk og administrativ kompetence hos de uerfarne færing, der lå et pænt antal år fremme i tiden, og var i øvrigt både overdimensioneret og økonomisk uden gang på jorden. I stedet endte det med, at Winther kom til at assistere ved udarbejdelsen af regeringens lovforslag. Efter langvarig forhandling i Rigsdagen blev lagtingsloven vedtaget i marts 1852. Der skulle nu afholdes valg på Færøerne, så Lagtinget kunne træde sammen allerede samme sommer i forbindelse med Olafesten sidst i juli.

Niels Winther havde ønsket langt større selvstændighed for Færøerne og i Folketinget talt nedsættende om regeringens intentioner, og han gjorde nu, hvad han kunne, for at påvirke folkestemningen på øerne. Han udgav bl.a. den første færøske avis, *Færingetidende*, på dansk i mangel af et færøsk skriftsprog. Han skrev selv alt indhold i avisen og gengav eksempelvis sit eget udkast til lagtingslov, som ellers var blevet afvist som uigennemførligt,

men derimod ikke den endelige vedtagne lov, som ellers havde været mere relevant. Ud over almindelig bysladder fra Tórshavn indeholdt avisen også en del heftige angreb på de danske embedsmænd og ministre, som imidlertid var langt fra virkeligheden, hvis man fra arkiver og Rigsdagstidende ved, hvad der reelt foregik. Også monopolhandelen kritiserede han; i avisens ottende nummer så drabeligt, at han blev stævnet for injurier og siden idømt en bøde på 600 rigsdaler. Det forhindrede ham dog ikke i tiden frem til domsafsigelsen i at fortsætte sine udfald mod embedsmænd og regering. I Folketinget blev han hyppigt sat på plads, men på Færøerne nød han godt af, at hans landsmænd ikke vidste så meget om, hvad der foregik i Danmark, hvorved han kunne slippe af sted med sine påstande. Da avisen gik ind efter det 9. nummer, sendte Winther i stedet en strøm af anonyme breve til den danske avis *Fædrelandet*, fyldt med påstande, som han kun kunne slippe af sted med, fordi næsten ingen i Danmark vidste, hvad der reelt foregik, og fordi ingen journalister nogensinde gjorde sig den ulejlighed at undersøge hans påstande nærmere.

Ud over de faste medlemmer amtmanden og provsten gav det første lagtingsvalg valg til et udsnit af de bedst uddannede på Færøerne, bl.a. tre præster, fem kongsbønder, tre sysselmænd og den ene af de to læger. Under den første samling udvandrede præsterne og Niels Winther i protest mod amtmandens ledelse af møderne og indsendte bagefter adskillige klager over forløbet, som imidlertid blev afvist af indenrigsminister Bang. Hen over resten af årtiet fortsatte præsterne og Niels Winther med at indsende klager over amtmandens håndtering af alverdens sager, som løbende blev afvist. Da Dahlerup for en gangs skyld selv indgav en klage over provstens bagvaskelse, medførte det en gigantisk næse til provsten fra stats- og indenrigsminister Ørsted.

Samfundet moderniseres

Ud over den parlamentariske deltagelse var det vigtigste initiativ til modernisering af forholdene handelens frigivelse. Da kongen i 1790 havde lagt op til frigivelse fem år senere, havde færingerne skriftligt frabedt sig det, fordi de frygtede for forsyningssikkerheden. Efter lang tids forberedelse blev handelen endelig frigivet pr. 1. januar 1856. Ved samme lejlighed overgik øerne fra fortrinsvis naturalie- til pengeøkonomi. Forandringerne betød en hastig opblomstring af næringslivet på øerne.

Andre forandringer var en afvikling af de ”danske tvangsskoler”, som aldrig var kommet til at fungere, og som mødte massiv modstand i befolkningen. Bortset fra skolen i Tórshavn måtte bygderne begynde forfra med at oprette skoler i takt med, at indbyggerne indså nødvendigheden. Samtidig blev det vedtaget at opføre en realskole, som stod klar til brug i 1860.

De hårdt tiltrængte forandringer blev ikke gennemført uden sværdslag. Eksempelvis modsatte præsterne sig enhver forandring, der kunne koste dem magt og anseelse. Da det lykkedes Dahlerup at få den eneste færøske læge (ud over den danske landkirurg, der dækkede alle øerne) til at bosætte sig på isolerede Suderø, reagerede lokalbefolkningen negativt, selv om de i høj grad havde savnet en læge. Lægens ankomst medførte forandringer i de lokales indbyrdes forhold, som var resultatet af århundreders positionering og bestræbelser for at sikre sig de bedste forhold for overlevelse og velstand. Lægen havde det største besvær med at få opført sit hus, fordi den lokale handelsfaktor ikke ville tillade, at der blev hugget sten, eller at handelens værktøjer blev brugt; brædderne til huset blev lagt udenfor i regnen, når lægen var på sygebesøg; han kunne ikke få plads i en båd til fiskeri, hans køer måtte ikke græsse på bygdens fællesareal, og en lokal kvaksalver var utilfreds med at måtte indstille sin virksomhed. På den måde var det op ad bakke at reformere samfundet.

Der blev hen over perioden gjort meget for at bedre forholdene for landbruget, som endnu var den vigtigste næringsvej for færingerne. Der blev hentet en landmåler til øerne, som med sin gennemgang af forholdene gjorde det muligt at opnå en mere hensigtsmæssig dyrkning af de fælles græsningsarealer og sammenlægning af de små jordlodder, som gårdene ved arv var blevet opdelt i. Unge landmænd blev sendt til Danmark for at lære landvæsen, og der blev sendt mere ydedygtige køer til Færøerne fra Danmark for at øge mælkeproduktionen. Der blev indført træer og bærbuske for at give læ og en større variation i kosten, og harer fra Norge blev udsat og bredte sig hastigt. Også fiskeriet blev begunstiget med favorable lån til folk, der ville anskaffe en båd til havgående fiskeri, og klipfiskeproduktionen blev fremmet, så det i løbet af få år blev en af øernes vigtigste indtægtskilder. En ny grindelov blev gennemført, som skulle bringe utilfredsheden med den gamle lov fra 1832 til ophør.

De sociale ydelser blev sat i system, således at det ikke længere var præsterne, men Lagtinget, der traf afgørelse om, hvem der skulle understøttes. Der blev sat fart i forbedringerne af anlægspladser og adgangsforhold på øerne, og broerne blev istandsat. I Tórshavn blev det lille hospital moderniseret og fik ny fundats; der blev taget initiativ til oprettelse af en bygningsregistrant, så byen ikke voksede tilfældigt, men gav plads til veje og arealer mellem husene, hvor det var muligt. Tyendeloven, som bandt tjenestefolk til deres arbejdsgivere i fire år, blev ophævet; og unge, der ville lære et håndværk, fik tilskud til rejsen til Danmark. Mens øerne hidtil havde været overladt til sig selv fra sidste skibsafgang i oktober til første skibsankomst omkring 1. april, blev der fra 1849 indført en vinterforbindelse til Shetlandsøerne og fra 1858 en fast dampskibsforbindelse til Danmark og Island.

På et par punkter gik det langsommere med at få vedtaget ændringer. Det gjaldt indførelsen af en fiskeriinspektion, der kunne holde de mange udenlandske fiskere væk, som efter handelens frigivelse gjorde livet surt for de færøske fiskere. Det lykkedes ikke amtmanden at overbevise regeringen om nødvendigheden af et inspektionsskib, som først blev en realitet mange år senere. Hans forsøg på at få regeringens accept af at omdanne jægerkorpset på Skansen til en politistyrke blev også først til virkelighed i 1860'erne.

Sammenbrud i Lagtinget

Dahlerup, der i lagtingsloven var indsat som formand for Lagtinget, indså allerede efter det første års samling, at det var et problem. I 1858 benyttede han endnu en udvandring af lagtingsfolk til at anbefale regeringen, at medlemmerne selv skulle vælge deres formand, men det blev ikke kommenteret.

I 1860 udviklede lagtingssamlingen sig dramatisk. Dahlerup havde på forhånd fået at vide, at nogle medlemmer ville forsøge at opildne de øvrige til at udvandre i så stort tal, at tinget ikke længere var beslutningsdygtigt, hvorved de satsede på, at hans rolle ville være udspillet. Han besluttede derfor at skrive et fuldstændigt referat af alt, hvad der blev sagt, mens tinget var samlet.

Adskillige forsøg mislykkedes, indtil det til sidst lykkedes provsten og skolelæreren fra Tórshavn at rejse tilstrækkelig modstand til, at flertallet udvandrede. Senere samme dag gav et par medlemmer amtmanden besked om, at de ikke ville møde i tinget, så længe han var dets formand. Da Dahlerup kort efter ankom til København for at deltage i Landstingets samling, hvortil han var valgt af færingerne, afleverede han en detaljeret beskrivelse af begivenhederne i tinget foruden den sædvanlige formelle gengivelse af de fremsatte forslag og betænkninger og resultaterne af afstemningerne.

Regeringen bad nu de rømmede medlemmer om at redegøre for, hvorfor de havde forladt Lagtinget. Deres redegørelse er kendt på Færøerne under navnet "Matras' dagbog", som i virkeligheden er en afskrift af skolelærerens svar til regeringen tilsat få nogle personlige kommentarer fra lagtingsmand Hans David Matras. Det fremgår tydeligt heraf, at lagtingsmedlemmerne har haft svært ved at forstå mange af sagerne, eftersom redegørelsen er fyldt med misforståelser og fordrejede udlægninger.

Da Dahlerup i marts 1861 havde besvaret redegørelsen med en detaljeret gennemgang af begivenhederne, kom embedsmændene i Justitsministeriet frem til, at lagtingsmedlemmernes opførsel havde været "upassende og næsten barnagtig". Beslutningen om ikke at ville møde i Lagtinget, så længe Dahlerup var dets formand, var "formentlig også aldeles utilbørlig". Man måtte formentlig tilkendegive over for visse navngivne lagtingsmænd, at ministeriet misbilligede deres optræden, og at de ved at forlade tinget i utide havde foranlediget, at

tingets vigtige sager ikke kunne afsluttes. ”Måske bør det også tilføjes, at hvis lagtingsmedlemmerne måtte vise en lignende adfærd i fremtiden, ville ministeriet se sig nødt til at gribe til de midler, som lagtingsloven hjemler (opløsning), cf. lov 15. april 1854 § 14”, sluttede indstillingen.

Af justitsminister Andreas Lorentz Casses note til udkastet fra embedsmændene fremgår det, at han har været af samme mening. Han tilføjede endda, at ”efter den adfærd, der er udvist af provst Djurhuus og skolelærer Lützen, finder jeg det rettest at gøre Kultusministeriet bekendt med den måde, hvorpå de er optrådt.” Han var i alt væsentligt enig i udkastet og bad om at få tilsendt et udkast til skrivelse i overensstemmelse hermed.

Nogle måneder senere, 11. september 1861 og, må man formode, efter drøftelser i regeringen havde justitsministeren imidlertid sat sagen ind i en større sammenhæng. ”Jeg er kommet til det resultat, at det er rettest ikke at foretage noget endnu [dvs. yderligere] i sagen, som altså henlægges,” skrev han i et notat. De foreliggende oplysninger, der indskrænkede sig til de pågældendes modsatrettede erklæringer, gav ikke nogen vished for, hvorledes forholdet fra de forskellige sider havde været, og ethvert skridt fra ministeriets side ville kun blive udgangspunkt for benægtelser og indvendinger. Yderligere behandling af uoverensstemmelserne kunne let give anledning til forenklinger og ulemper, som det var ønskeligt at forebygge, ”navnlig fordi de kunne udvikle sig således, at de kom til at afficere forhold vedkommende selve Lagtinget”.

Det var en statsmands pragmatiske løsning og i situationen den eneste rigtige: Juraen og en højere retfærdighed måtte vige for det større perspektiv, så samarbejdet kunne fortsætte. Den eneste ulempe var, at sagen aldrig blev afsluttet over for de involverede parter. På Færøerne kunne oprørerne triumfere over, at Dahlerup blev fyret, hvad han ikke blev, og ”Matras’ dagbog” kunne blive stående som den endegyldige fortælling om færingernes stolte modstand mod de danske embedsmænd.

Eftertiden

Efter disse begivenheder sænkede roen sig over Færøerne. Men i 1880’erne opstod der en national bevægelse, som blev startskuddet til en større selvstændighed. Som det første blev færøsk indført som talt sprog i officielle anliggender, og fra 1920’erne skred færøiseringen hastigt frem med indførelsen af hjemmestyre i 1948 som et højdepunkt. Der hjemtages stadig flere områder; blandt de seneste er person-, familie- og arveretsområdet, som indtil 2018 hørte under det danske rigsombudsembede på Færøerne. Dronningen, sikkerhedspolitik, den overordnede udenrigspolitik, konventioner og valuta er fælles med Danmark. Alle love vedtaget af Lagtinget skal efterfølgende vedtages af Folketinget, men dette har i en længere årrække kun været en formalitet.

Færingerne kan selv. Ud over det formelle er den indbyrdes tilknytning forstærket gennem mange færingers uddannelse i Danmark og ægteskab med danskere og danskeres arbejde og ægteskab på Færøerne.

Den vigtige periode fra Grundlovens vedtagelse og frem til sammenbruddet i Lagtinget i 1860 er mærkeligt nok kun beskrevet sammenhængende i de færøske historiebøger frem til 1852. Herefter er der tale om punktnedslag og overvejende tendentiøse beskrivelser. Her er skurken over dem alle amtmanden, der omtales som arrogant, tyrannisk, et levn fra enevælden og Estrupmand (for at nævne nogle få betegnelser) til trods for, at han reelt satte sig i spidsen for moderniseringen af forholdene og forekommer at have været en mand med indlevelse i de færøske forhold. Dette kan være en følge af, at man fra færøsk side ikke i tilstrækkelig grad har kendt især Rigsarkivets omfattende materiale om tiden, men i stedet har støttet sig til især Niels Winthers ofte upålidelige udtalelser og anonyme breve til aviserne samt diverse klager fra Winther og fra tidens provster, der ellers nærmest over én kam blev afvist af regeringen som grundløse. Ikke mindst det færøske universitets første historieprofessor, Hans Jakob Debes, der samtidig var medlem af Lagtinget for partiet *Tjóðveldi* med løsrivelse fra Danmark som vigtigste punkt, leverede en udlægning med færingerne som ofre for en tyrannisk og arrogant dansk øvrighed. Arkiverne underkender denne udlægning.

En netop udkommet bog af Rolf Guttesen, *Skúmisleiv og tjóðarhetja* (Snakkehoved og folkehelt) påviser, at heltegerningerne udført af Nólsoyar-Páll, der bygger på en artikel af Jakob Jakobsen fra 1880'erne, ikke holder vand. Igen fortæller arkiverne en anden historie. Men i en periode, hvor Færøerne skulle bygge en national fortælling op, har man naturligt nok ligesom så mange andre steder ledt efter helte, der kunne understøtte bestræbelserne. Myter har vi alle, og de kan være svære at komme til livs. Men når man ser på, hvordan Færøerne blomstrer i dag, forekommer det, at nationen kan bære at skille myter fra historie.

Færøerne er i dag en såkaldt statsløs nation og samarbejder som sådan med nationer som Catalonien, Korsika, Baskerlandet, Flandern, Skotland og Nordirland. Men Færøerne har langt friere forhold end disse, nok også fordi øerne fik deres eget parlament længe før de andre. Catalonien fik som den første af de øvrige nationer sit eget parlament i 1932 – 80 år efter Færøerne – med Korsika som den sidste i 1982.

Efter nogle turbulente år efter 2. verdenskrig, under Klaksvig-striden i 1955 og under det økonomiske kollaps i 1990'erne er rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark kommet ind i smult vande. Løsrivelsesbevægelsen, der i perioder har kunnet mønstre ca. halvdelen af stemmerne, står i dag svagere end længe med kun ca. 20 procent af stemmerne ved de seneste valg.

Færøerne, der står uden for EU, har i høj grad fundet sine egne ben omkring et stærkt fiskeri, en veludviklet international samhandel og en turisme i hastig fremmarch. Danmark yder fortsat et bloktilskud på ca. 650 mio. kr. om året. Økonomien blomstrer, øerne bliver forbundet med stadig flere tunneler og broer, og de har fået en placering i det internationale samfund, som langt overstiger, hvad man skulle forvente af en nation med bare 51.000 indbyggere.

Der er god grund til at have respekt for færingerne. Når jeg i dag læser om lande, der kæmper med indførelsen af det besværlige demokrati eller med vedtagelsen af en ny grundlov, eller hvor præster og reformatorer er låst i et indbyrdes opgør om magten, tænker jeg ofte, at Færøerne har vist vejen. På den måde rækker historien om Færøernes moderne gennembrud langt ud over tiåret på Færøerne.

Litteratur

Charlotte Langkilde. *Færøerne – en moderne nation fødes*, Lindhardt og Ringhof, København 2018.

CAMILLA LINDBERG

FOLKTINGET 100 ÅR – Rätten att tala svenska i Finland

Den 19 maj 1919 samlades Svenska Finlands folkting till sin första session. Målsättningen var att dra upp riktlinjerna för finlands-svenskarnas tillvaro i den unga republiken Finland. Ett sekel senare har Folktinget firat sitt 100-årsjubileum.

Camilla Lindberg är en finlandssvensk kulturjournalist och redaktör för Folktingets 100-års jubileumsbok *Rum för alla*. Hon har tidigare gett ut flera reportageböcker och är redaktör för den nordiska kulturtidskriften *Horisont*.

Organisationen som arbetar för den svenskspråkiga befolkningens rättigheter i Finland är i dag mycket livskraftig. Själva jubileumsåret firades däremot under ett turbulent år inom finländsk politik då landet hann ha inte mindre än tre regeringar och tre olika statsministrar. Också inom Folktinget ryms flera turbulenta tidsperioder.

Under de hundra åren som gått har Folktinget genomgått många förnyelseprocesser, och speciellt 1960-talet präglades av en kraftig tillväxt. Men snart uppstod det stora meningsskiljaktigheter som ledde till splittring och en djup kris som kom att prägla arbetet för en lång tid framöver. Folktinget överlevde dock de turbulenta åren och på 1990-talet kunde man igen med förnyad styrka ta itu med tidens utmaningar.

En jubileumsbok formas

Inför jubileumsåret 2019 blev jag ombedd att fungera som redaktör och författare för Folktingets jubileumsbok. Jag åtog mig uppdraget med glädje och samarbetet resulterade i boken *Rum för alla – Folktingets arbete för svenskan i Finland under 100 år*. Boken är ingen regelrätt historik, utan en bok med många reportage och varierande artiklar som främst synliggör Folktingets arbete under de senaste tjugofem åren, dagens arbete och det som ska komma. I slutet finns även en resumé över de första sjuttiofem åren.

Inledningsvis så trodde jag mig ha en rätt klar bild av Folktingets verksamhet, men under arbetets gång har min bild av denna hundraåring förändrats. Arbetet som görs med en förhållandevis liten personalstyrka och små resurser är mycket mera mångsidigt och omfattande än jag tidigare trott. Man utför viktig och målmedveten lobbyverksamhet på höga nivåer i samhället, samtidigt som man inte drar sig för att röra sig på gräsrotsnivå i hela landet.

Mycket av det arbete som Folktinget gör sker i det fördolda, men det har viktiga och konkreta verkningar i finlandssvenskarnas vardag. Gemene man tänker kanske inte alltid på att den svenskspråkiga service som erbjuds, kanske har föregåtts av många års hårt arbete på höga nivåer.

I jubileumsboken har fokus legat på att synliggöra just de verksamhetsformerna. Det handlar om kontakten med myndigheter som till exempel poliser, sjöbevakare, nödcentraloperatörer och domare. Men också inom hälsovårds- och utbildningssektorn är rätten att få tala sitt modersmål oerhört viktig.

Inom Folktingets kommande verksamhet står också integrationsfrågorna högt på agendan och det var en glädje att under arbetets gång få följa med familjer i Tomatstaden Närpes som integrerats mycket lyckosamt enbart på svenska i Finland.

Folktinget i farten

Boken som publicerades i början av 2020 blev samtidigt en presentation av jubileumsåret 2019 som var sprängfyllt med program och aktiviteter på olika håll i hela landet. Boken innehåller också ett antal externa artiklar som anknyter till Folktingets verksamhet och nutidshistoria. Bland dem kan nämnas en artikel av Meirion Prys Jones som speglar Folktingets viktiga verksamhet inom det europeiska samarbetet och minoritetsspråkens ställning i Europa.

Boken innehåller för övrigt många nedslag i form av bildrika reportage från olika platser och ämnesområden där Folktinget är verksamt. Ett reportage utgår till exempel från den finskspråkiga staden Uleåborg, där Folktinget ordnade ett spontant språkkafé under jubileumsåret som lockade oväntat många besökare.

Minnesvärt blev också det besök som vi gjorde med fotografen Magnus Lindberg till Uppsala universitet, där vi träffade politiskt aktiva finlandssvenska ungdomar som valt att åtminstone tillfälligt ”emigrera” till Sverige. Det är en trend som blivit allt starkare under de senaste åren.

*Folktinget har ett nära samarbete med Polisyrkeshögskolan i Tammerfors. Det är viktigt att det i Finland finns poliser som kan svenska.
Foto: Magnus Lindberg.*

Innehållsmässigt fokuserar boken i första hand på de senaste tjugofem åren efter Folktingets 75-årsjubileum. Här ryms många viktiga händelser som varit avgörande för svenska språkets ställning i Finland. Bland dem kan nämnas den nya språklagen som kom till 2004 och nationalspråksstrategin som godkändes 2012. Dessa ska vi återkomma till. Men innan vi går vidare kan det vara skäl att titta lite närmare på Folktingets struktur, målsättning och arbete.

Folktinget i ett nötskal

Folktinget har sitt kansli i centrala Helsingfors. På kansliet arbetar åtta personer som bereder beslut och sköter löpande ärenden. Man kan enkelt beskriva organisationen som ett samarbetsorgan för den svenskspråkiga befolkningen i Finland, med uppdrag att främja den svenskspråkiga befolkningens rättigheter och intressen. Folktinget arbetar också för att stödja och stärka det svenska språkets ställning och kulturen på svenska i Finland. Folktinget ger ofta utlåtanen och hörs i riksdagens olika utskott. Därtill informerar man om språkliga rättigheter och ordnar seminarier och evenemang. Här kan nämnas svenska veckan som inkluderar närmare tjugo olika orter i Finland och ofta har ett fokus på barn och unga. Veckan som inkluderar flera hundra olika programpunkter brukar krönas med en stor tv-sänd fest på svenska dagen från Svenska Teatern i Helsingfors.

Folktinget verkar över de politiska gränserna, och för tillfället deltar sju riksdagspartier med svensk verksamhet i arbetet. Folktingets styrelse, arbetsutskott och utskott utses via de politiska partierna.

Den viktigaste finansieringskällan är det understöd som staten beviljar för Folktingets lagstadgade uppgifter. Folktinget får också stöd av en del tvåspråkiga kommuner och av Svenska Finlands folktings garantier som grundades 1942. Merparten av finansieringen för projektverksamhet fås från olika stiftelser och fonder.

*Folktinget firade sitt hundraårsjubileum på Svenska Teatern i Helsingfors.
Foto: Magnus Lindberg.*

Organisationen är uppbyggd utgående från 75 ledamöter som utses för fyra år i taget. Dessa utses i huvudsak i samband med kommunalval, och fördelningen av ledamotsplatserna bestäms utifrån röstetalet för de svenskspråkiga kandidaterna i kommunalvalet.

Varje år sammanträder Folktinget till ordinarie session för att bestämma om verksamhetens riktlinjer, och vartannat år väljs en styrelse som ansvarar för verksamheten mellan sessionerna.

De huvudsakliga verksamhetsområdena är utbildning, förvaltning, social- och hälsovård, integration samt kultur och media. Hela verksamheten styrs av lagen om Folktinget.

Rätt att få tala sitt eget språk

I Folktingets arbete finns det flera centrala förvaltningsområden där det är mycket viktigt att medborgarens rätt att få använda sitt eget språk beaktas, i det här fallet svenska som är ett av Finlands två nationalspråk. Här handlar det till exempel om polis- och rättsväsendet, räddningsverksamheten som till exempel omfattar sjöbevakningen och nödcentralernas verksamhet.

Det är också viktigt att den svenskspråkiga befolkningen har tillgång till social- och hälsovård på sitt eget språk. En människa som är sjuk eller genomgår en kris är sårbar, och där är rätten att få använda sitt eget språk extra viktig.

Folktinget arbetar målmedvetet för att den språkliga rätten ska kunna tillgodoses på alla dessa områden. De senaste årens alltmer bistra språkklimat i Finland har bjudit på många utmaningar.

Domare på svenska

Folktinget har till exempel under hela 2000-talet arbetat aktivt för att det ska finnas tvåspråkiga tingsrätter med svenska som majoritetsspråk inom domkretsen på fastlandet. Antalet tingsrätter med svenska som majoritetsspråk har nämligen minskat under årens lopp till följd av reformer inom domstolsväsendet.

För att man ska kunna trygga en svenskspråkig persons rätt att använda sitt eget språk hos tvåspråkiga tingsrätter, så måste det också finnas ett tillräckligt antal domare och övrig personal som kan svenska. Kanslipersonalens språkkunskaper har en stor betydelse. Språket ska antecknas redan under förundersökningen för att de språkliga rättigheterna ska kunna tillgodoses under hela rättsprocessen.

Inom Folktingets språkskyddsverksamhet aktualiseras de svenskspråkiga personernas språkliga rättigheter hos tingsrätter, förvaltningsdomstolar eller specialdomstolar några gånger varje år.

Utbildning av svensktalande poliser

Polismyndigheterna ska också tillgodose finsk- och svenskspråkiga personers språkliga rättigheter och rättsskydd. Av den orsaken måste det också finnas ett tillräckligt antal poliser i landet som kan svenska. Den svenskspråkiga polisutbildningen har här en nyckelställning och under projektets gång hade vi möjlighet att besöka Polisyrkeshögskolan som finns i Tammerfors. Det är en mycket spännande plats som omfattar ett 22 hektar stort område, omgärdat med höga stängsel. Innanför dessa kan det dagligen röra sig tusen uniformsklädda poliser och polisstudenter. De erhåller en utbildning som i likhet med övrig finländsk utbildning kan betraktas som internationellt hög nivå.

Med cirka ett och ett halvt års mellanrum antas 20–24 svenskspråkiga studenter, och i utbildningsprogrammet ingår det att bekanta sig med Folktingets verksamhet. Folktinget arbetar parallellt med frågor som har anknytning till den svenskspråkiga polisutbildningen och till de regionala enheternas rättsliga ställning och uppgifter.

Folktinget har även gett ett stort antal utlåtanden till inrikesministeriet och riksdagens utskott och lämnat in skrivelser till nyckelpersoner inom statsförvaltningen.

Därtill har Folktinget gett utlåtanden till utrikesministeriet och Europarådets expertkommitté om tillämpningen av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk i Finland.

Nöd hjälp också på svenska

Nödcentralverksamheten har föranlett en omfattande aktivitet under många år. Frågorna som Folktinget har tagit ställning till har gällt bland annat försöksverksamhet med statliga nödcentraler, inrättande av nödcentraler, nödcentralernas placeringsorter, utbildningen av nödcentraloperatörer och varningsmeddelanden. Den nya tvåspråkiga utbildningen av nödcentraloperatörer i Vasa är ett exempel där Folktinget fått se resultat av sin möda.

Ett annat positivt exempel är det lagförslag som Folktinget tog ställning till 2011. Det handlade om varningsmeddelanden som preciserade hur de språkliga rättigheterna ska beaktas i informationen från myndigheterna. Folktinget föreslog bland annat att de ska ges på både finska och svenska *i hela landet*. Dessutom föreslog Folktinget att lagen om varningsmeddelanden kompletteras med riksomfattande anvisningar med tanke på en enhetlig tillämpning i landet. Folktinget kunde senare konstatera i ett pressmeddelande ”att de synpunkter som Folktinget har gett under beredningsprocessen hade beaktats på ett ypperligt sätt”.

Individens rätt att använda svenska

Språkskyddsverksamheten är också en viktig del av Folktingets arbete. Organisationen bevakar att myndigheterna förverkligar den svenskspråkiga befolkningens språkliga rättigheter. Huvudregeln är att en individ i Finland ska ha rätt att använda svenska i kontakten med tvåspråkiga kommunala myndigheter och med statliga myndigheter. Myndigheterna bör erbjuda både muntlig och skriftlig service också på svenska, och det här gäller också i myndigheternas övriga verksamhet. På skyltar, i broschyrer och på webbplatser bör landets två nationalspråk vara synliga. De som upplever att deras språkliga rättigheter inte beaktas kan ta kontakt med Folktingets språkskyddssekreterare. Språkskyddssekreterarens arbete baserar sig på rådande språklagstiftning, bland annat grundlagen och språklagen.

Folktinget får ta emot cirka 100 språkskyddsanmälningar varje år. Orsaken till att man väljer att göra en språkskyddsanmälan är väldigt varierande. Det kan till exempel handla om att man träffat en polis som inte talat svenska, eller att man inte fått vård och omsorg på svenska. Det kan också handla om situationer där familjens barn inte får gå i svensk skola eller på ett svenskspråkigt daghem.

Många är också i kontakt med språkskyddssekreteraren för att få rådgivning när det gäller sina språkliga rättigheter.

Folktinget och språklagsreformen

För Folktinget utgör språklagstiftningen den grund som hela verksamheten bygger på. Ett syfte med Folktingets långsiktiga arbete under 1990-talet var att skapa förutsättningar för en reform av språklagstiftningen från 1922.

År 1999 tillsatte statsrådet en språklagskommitté på bred bas med representanter för flera riksdagspartier och sakkunniga från olika samhällsområden. Pekka Hallberg som var president i Högsta förvaltningsdomstolen utsågs till ordförande.

De viktigaste målen för reformen av språklagstiftningen var att garantera språklig jämlikhet, att göra språklagstiftningen klarare och att undanröja de missförhållanden som förekommer i praktiken. Folktinget hade en bred representation i språklagskommittén. Medlemmar var folktingsordförande Henrik Lax och Erik Mickwitz som var ordförande för Folktingets befolkningsdelegation. Språkskyddssekreterare Kristina Beijar var en av kommitténs fyra sekreterare.

Den nya språklagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 2004. Engagemanget var synligt också i stadsbilderna och för den breda allmänheten. Folktinget ledde flera stora kampanjer och syntes även i media.

I bakgrunden fanns Sovjetunionens sammanbrott som hade en stor inverkan på att svenskan förlorade terräng i Finland. I boken finns en unik och utförlig redogörelse kring den här aspekten och hela händelseförloppet som föregick den nya språklagstiftningen. Artikeln är skriven av dåvarande folktingsordförande Henrik Lax som var med under processen.

Svenskan i Finland fick en strategi

En annat centralt arbete som är värt att lyfta fram ur ett hundraårigt perspektiv är processen kring den nya nationalspråksstrategin som såg dagens ljus 2012.

Under en förmiddag fick jag möjlighet att tillsammans med folktingssekreterare Markus Österlund träffa justitieminister Anna-Maja Henriksson. Syftet var att återkalla den intensiva och stundvis känslösvallande processen som ledde till Finlands första språkstrategi. Den kan beskrivas som ett långsiktigt och alljämt fortlöpande utvecklingsprojekt genom vilket man vill trygga att det även i framtiden finns två livskraftiga nationalspråk i Finland.

Presidenten engagerar sig

När Folktinget 2010 förde fram tanken om ett handlingsprogram för ett levande tvåspråkigt Finland för president Martti Ahtisaari föll det genast i god jord. Det kom sedan att bli ett av spetsprojekten i statsminister Jyrki Katainens regeringsprogram.

Efter mötet med presidenten startade arbetet på allvar inom Folktingets ledning, där man var mån om att alla partier skulle involveras på en så hög nivå som möjligt. De medlemmar som kallades till Ahtisaari-gruppen handplockades från olika partier och organisationer.

Markus Österlund anställdes som programchef för handlingsprogrammet och blev primus motor för själva texten i den kommande Ahtisaari-rapporten. Martti Ahtisaari ledde arbetet och var mycket engagerad. Tanken var att rapporten skulle användas för att lyfta upp nationalspråken inför regeringsförhandlingarna 2011. Småningom kallade Folktinget till presskonferens där presidenten medverkade och Ahtisaari-rapporten lanserades.

Enligt justitieminister Anna-Maja Henriksson berodde presidentens stora engagemang på att han ansåg att det fanns så mycket vilseledande retorik i luften kring den obligatoriska svenskan i skolorna och hur lite nytta man har av den. Han ogillade skarpt de negativa tongångarna som fanns i den pågående debatten.

Efter det här följde riksdagsval och sedan regeringsförhandlingar där också Svenska folkpartiet satt med. Alla sex partier i den kommande regeringen kunde acceptera att det skulle skrivas en nationalspråksstrategi med utgångspunkt i den såkallade Ahtisaari-rapporten. Det togs in en klar skrivning i regeringsprogrammet som så småningom ledde till Finlands första nationalspråksstrategi.

Fest och framtid

Det här är endast ett axplock ur all den digra verksamhet som hundra år inrymmer. Arbetet med boken *Rum för alla* var alldeles på slutrakan när jubileumsåret avslutades med en högtidlig och varm huvudfest i musikens tecken på Svenska Teatern i Helsingfors.

I en avslutande artikel i boken lyfter jubileumsårets folktingssekreterare Markus Österlund fram behovet av en vägkarta för det svenska i Finland. Han betonar också behovet av nya strukturer som är hållbara för framtiden.

Det blir spännande att följa Folktingets arbete in i framtiden.

Litteratur

Camilla Lindberg (red.). *Rum för alla. Folktingets arbete för svenskan i Finland under 100 år*. Svenska Finlands folkting, Helsingfors 2020.

SVEIN H. GULLBEKK

FORESTILLINGER OM VERDIGHET: St. Olavs Ordenen til glede og besvær 1814-1920

Artikkelen ser på ulike sider av det norske ordensvesenet, med hovedvekt på St. Olavs Ordenen (etablert i 1847). Det blir lagt særlig vekt på hvordan synet på ordensvesenet skiftet fra begeistring til antipati i løpet av 1800-tallet. Motsetningene nådde klimaks i 1913 da kong Haakon VII grep inn i debatten med trussel om å abdisere hvis ikke regjering og storting lot ordensvesenet i fred.

Svein H. Gullbekk er professor ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, og medlem i norske avdeling av LF.

Selv om St. Olavs Orden på mange måter ble stående som ett av flere sentrale symboler i kampen for et fritt og uavhengig Norge, med en ikke ubetydelig politisk betydning innenfor embetsmannsstaten, er det skrevet overraskende lite om ordenens historie og funksjon i perioden fra 1814 til 1914. Hovedverket er fortsatt den store boken utgitt av ordenskanselliet til hundreårsjubileet for stiftelsen i 1947. Denne boken som er forfattet av Delphin Amundsen inneholder i all vesentlighet biografier over innehavere av ordenen, med en gjennomgang av statuttene og ordenens organisasjon, og bare i mindre grad historiske betraktninger. I 1987 publiserte Rolf Normann Torgersen en bok med den altomfattende tittelen «Ordener», som bringer mye historisk stoff om ordensvesenet, men som i første rekke behandler problemstillinger knyttet til hvorvidt en moderne stat bør ha et ordensvesen, og hvilken belønning som i så fall er best egnet. Og det siste bidraget er levert av Harald Hallberg, «Norske dekorasjoner – tildelt med bånd til å bæres på uniform eller sivilt antrekk» (2012) som hovedsakelig er en katalog over de forskjellige verdighetstegnene. Foruten disse bøkene er det svært lite som har nedfelt seg i litteraturen. Når jeg har fattet interesse for saken, har det bakgrunn i numismatikken og mitt virke ved Universitetets Myntkabinettet ved Kulturhistorisk museum i Oslo som har en betydelig samling ordener, faktisk så betydelig at samlingen har stått oppført som verdens største i Guinness rekordbok.

Forslag om tildelinger sendes Ordensrådet, som består av fem personer oppnevnt av Kongen etter innstilling fra statsministeren. Og det er ikke slik at retten til å legge frem forslag er forbeholdt visse personer eller grupper i samfunnet. Alle står fritt til å foreslå hvem de vil, men når det gjelder sjansen for å få gjennomslag finnes det selvfølgelig gode og dårlige forslag. Mitt inntrykk

er at en person som har vist fremdragende evner og egenskaper innen ett felt kombinert med mange års uegennyttig arbeid til fremme for menneskers og samfunnets beste, i alminnelighet er gode kandidater. Ofte vil det være lurt å alliere seg med flere. På den måten vil forslaget kunne bli bedre dokumentert, og naturligvis veie tyngre hvis forslagsstillerne kjenner kandidaten fra forskjellige miljøer.

Men det har ikke alltid vært slik. Inntil 1914, da Ordensrådet ble opprettet, ble forslag til tildelinger drøftet i regjeringen. Og i mange tilfeller kom forslagene fra statsrådene selv, og gjerne i form av muntlige anbefalinger. På den måten ble St. Olavs Ordenen tidvis sett på, og brukt som, et politisk redskap for å vinne personlig allierte og bygge bro over politiske barrierer. Med opprettelsen av Ordensrådet i 1914 skjedde det en demokratisering av ordensvesenet i tråd med den demokratiseringsbølgen som preget samfunnet forøvrig i disse årene. Ordensvesenet ble så å si brakt i takt med tiden og den nye politiske situasjonen som rådet etter unionsoppløsningen. Til tross for alt dette, er det verdt å merke seg at Grunnlovens §23 om ordener fra 1814, ble stående urørt. Og det var nettopp denne grunnlovsbetemmelsen som etter hvert kom til å utgjøre stridens kjerne. La oss derfor se nærmere på bakgrunnen for opprettelsen av St. Olavs Orden.

Spørsmålet om å grunnlovsfeste ordener ble gjenstand for bred debatt blant Eidsvoldmennene. Og til tross for at flere representanter fremførte sterke meninger mot et ordensvesen, ble det likevel vedtatt en egen ordensparagraf med 81 mot 23 stemmer. Paragrafen ble innlemmet i den grunnloven som ble vedtatt og underskrevet den 17. mai 1814 som grunnlovens § 23. I denne paragrafen heter det at «Kongen kan meddele Ordener til hvem han forgodt befinner». Selv om kongen kunne gi ordener til hvem han måtte finne det for godt, innebar ordlyden *for udmærkede fortjenester* en viss kontroll med kongens tildelinger. Det ble også gjort klart at alle tildelinger skulle offentliggjøres, noe som sikret at ordensvesenet ikke skulle utvikle seg til et hemmelig samfunn. En orden skulle heller ikke gi innehaveren fortrinn til offentlige embeter eller fritagelse fra plikter overfor staten. Selv om kongemaktens rotfestete stilling kan skimtes i denne ordensparagrafen, var utformingen en av de mest demokratiske verden hadde sett.

Et påfallende trekk ved Eidsvollsforsamlingens vedtak var at det til tross for et grunnlovsfestet ordensvesen, ikke forelå påbud om opprettelsen av en norsk orden. Det ble ansett som et kongelig prerogativ, og ikke noe Stortinget skulle beskjeftige seg med. Likevel vedtok Stortinget den 4. oktober 1815 en adresse til kongen med oppfordring om å opprette nettopp det. Svaret lot ikke vente på seg, og de som ventet at kongen skulle følge oppfordringen ble skuffet. Kort sagt, kong Karl XIV Johan så det slik at svenske ordener skulle være gjeldende på begge sider av grensen i den svensk-norske unionen.

Med bakgrunn i franske aristokratiske kretser var det en kjent sak at Karl Johan var opptatt av adel, rang og ordener. Han var derfor lite imponert over nordmennene som hadde avskaffet adelen. Under en middag med regjeringen fortalte kongen at selv om han gjerne skulle ha innstiftet en norsk orden, kunne han ikke på nåværende tidspunkt se at det var mulig å skaffe midler til et slikt formål da Stortinget hadde vanskeligheter nok med å finansiere de mest påtrengende utgifter. En orden ville bare legge ekstra byrder til saken. Under Stortingsforhandlingene året etter tilkjennega kongen igjen sin manglende forståelse for nordmennenes ønske.

Når en norsk orden stadig sto på den offentlige dagsorden i tiårene etter 1814, reflekterte nok det flere behov. På én side gjaldt det ønsket om en institusjon hvor samfunnets elite kunne definere seg fra allminnelige folk etter at adelskapet var avskaffet. Likevel synes det å ha vært nasjonalsaken og behovet for å konstituere særnorske institusjoner, uavhengig av den danske og svenske kongemakten, som i særlig grad lå til grunn for ambisjonene om en orden. Og selv om kongen stilte seg uvillig til nettopp dette, var det ikke slik at han forholdt seg negativ til alle lignende initiativer fra norsk side. Etter å ha nektet nordmennene en egen orden i flere år innstiftet Karl Johan Borgerdaadsmedaljen i 1819, en medalje til belønning for *borgerlige fortjenester av riket*. Til tross for at dette var en hyggelig gest fra kongens side, var det ingen fullgod løsning. Ingen enkelt sølvmedalje i vatret bånd kunne erstatte en orden. En orden var noe mye mer. Så da St. Olavsordenen endelig ble innstiftet i 1847 må vi kunne si at det markerte et skille i tildeling av verdighet i norsk historie.

Det er verdt å merke seg at da Norge først fikk en egen orden, skjedde det etter initiativ fra svenskekongen, Oscar I.

St. Olavs Orden

Det var den 21. november 1846 at kong Oscar meddelte at han i overensstemmelse med grunnlovens paragraf 23 og Stortingets ønske ville innstifte en norsk ridderorden. Den norske regjering fikk i oppdrag å utarbeide forslag til statutter. Den 21. august påfølgende år leverte justisdepartementet sin innstilling. Samme dag kunngjorde kongen innstiftelsen av Den Kongelige Norske Sanct Olavs Orden.

Ordenen skulle representere belønning for fremstående fortjenester for konge og fedreland, for menneskeheten eller for kunst og vitenskap. Kongen skulle være stormester og den skulle inneholde tre grader: 1) Storkors; 2) Kommandør og 3) Ridder. Allerede samme dag utnevnte kongen 41 personer i ordenens tre klasser.

Dette skjedde i en tid hvor den kompromissløse tilnærming til nasjonal selvhøvdelse var erstattet av nye tankestrømninger i forsoningens tegn, den såkalte skandinavismen. Etter 1814 hadde nordmennene i større og større

grad forsøkt å definere seg bort fra det danske og svenske for å hevde sin egen eksistensberettigelse som uavhengig stat. I 1840- til 1860-årene ble konflikten med Sverige dempet ned og slektskapsfølelsen med Danmark fornyet. Disse tiårene tilhører en tid da følelsen av indre motsetninger var svakere enn både før og siden. Skandinavismen var i utgangspunktet en lære om forholdet mellom stater med dype røtter i allmenne forestillinger om folkestamme, blodsbånd og en fellesskandinavisk egenart. Slagordene var sivilisasjon, fremskritt, kommunikasjon og likhet. Om vi kan si at St. Olavs Orden hadde en glanstid må det være under Skandinavismen.

Et tegn på ordenens anseelse i samtiden, er all den tid og ressurser regjeringen brukte på diskusjoner og undersøkelser for å finne frem til gode kandidater. Gang på gang hører vi om en samlet regjering som systematisk gjennomgår statskalenderen med dette for øye. Arbeidet med ordensutnevnelser kunne til tider bli så omfattende at det gikk ut over regjeringens og statsministernes tid til å arbeide med andre og viktigere saker. Dette får vi inntrykk av i november 1864 da statsminister Fredrik Stang skriver at det nå må bli slutt på ordenstil-delinger for en tid, da det har vært en syndflod siste måned.

Innenfor embetsmannsstanden var det å være St. Olavsridder synonymt med det å være en hedersmann, et ytre bevis på at man var medlem av det gode selskap. Så var det da heller ikke en eneste mann med allmenn anerkjennelse som ikke var slått til ridder. De fremste i samfunnet var ikke bare riddere, men kommandører, og de fremste av de fremste var innehavere av ordenens storkors. I tillegg var mange også innehavere av utenlandske ordener som den svenske Vasaordenen, den danske Danebrogsordenen og andre lands ordener, mange av eksotisk karakter. For de som sto utenfor det gode selskap, slik bøndene, og til og med de ledende i bondepartiet gjorde, stilte saken seg annerledes. At en mann av bondestanden skulle tas opp som ridder i St. Olavs Orden var fremmed tankegods. En slik utnevning ville utvilsomt svekke ordenens eksklusivitet, og på den måten bidra til å svekke dens verdi som politisk redskap for de ledende menn i embetsmannsstaten.

Men nye tider var i emning. Bøndene og bondepartiets stadig sterkere stilling medførte at deres ubestridte leder på Stortinget, Ole Gabriel Gabrielsen Ueland, ble en aktuell kandidat i 1860-årene. At spørsmålet om Uelands kandidatur skapte dissens i regjeringkretser, kommer ikke som noen overraskelse. Spørsmålet om tildeling til en bondeveteran hadde prinsipiell karakter. Ettergivenhet i en slik sak ville kunne få konsekvenser i andre liknende saker. Utsiktene for ridderverdighet til Ueland var derfor ikke særlig oppløftende så lenge norske embetsmenn satt med nøkkelen.

Det var først en tirsdag høsten 1865 – 19. september – at saken tok en ny vending. På denne dagen informerte kong Karl XV den norske statsministeren i Stokholm at han hadde bestemt seg for å gjøre Ueland til Ridder av St.Olav.

Papirene lå allerede ferdige til underskrivelse. Regjeringen samlet seg om å trenere beslutningen så lenge som mulig. Etter et snaut år var det ikke lenger mulig. Den 21. august 1866 ble Ueland slått til ridder av St. Olav med begrunnelsen «for statsborgerlig Fortjeneste». Mange mente Ueland ved denne tiden i sin politiske karriere burde ha vært kommandør, og ved sin avskjed blitt utmerket med storkors for sin betydningsfulle innsats som ledende politiker med stor innflytelse i viktige saker på nasjonalt nivå. Nettopp denne saken illustrerer at ordensvesenet var embetsmannsstandens bastion. Utnevnelsen av en bondemann til ridder må kunne ses som en milepæl i ordenens historie. Og når det skjedde er det påtakelig at det ikke var etter initiativ fra verken statsministerne eller regjeringens øvrige medlemmer, men isteden svenskekongens oppfatning som drev saken i bonderepresentantenes retning.

Da kongen bestemte seg for en orden til Ueland, gjorde han det med bakgrunn i sin grunnlovsfestede rett til å tildele ordener til *hvem han forgodtbefinder*. Og selv om det ikke foreligger noen samlet oversikt over kongelige initiativer til tildelinger, synes det klart at kongen benyttet sitt prerogativ i betydelig høyere grad dengang enn nå. Til tross for at den norske regjeringen og statsministerne hadde kontroll med utnevnelser fra norsk hold, og nok hadde reell innflytelse på svenskekongens avgjørelser i norske ordensspørsmål generelt, var det ikke alltid de ble tatt med på råd. På ordenens vegne kan vi si at det dessverre ble foretatt en god del tildelinger av heller tvilsom karakter, noe som utvilsomt bidro til å devaluere dens anseelse i samtiden.

Det var imidlertid ikke bare tvilsomme tildelinger som vakte bekymring. Det samme gjaldt det stadig økende antall ridderslag. Ofte er det slik at når noe får bred tilslutning opphører interessen hos de få. I dette tilfellet de ledende innenfor embetsmannsstandens elite. Mye tyder på at utviklingen mot slutten av 1860-årene utgjorde et vendepunkt i ordenens historie. Om vi forsøker å se ordensvesenets utvikling samlet i perioden fra 1814 til 1920, finnes det gode argumenter for å dele det inn i tre faser: 1) I den første halvdel av århundret sto kampen for å opprette en norsk orden sentralt. 2) Etter opprettelsen av St. Olavs Orden fulgte en periode hvor ordensvesenet nøt høy anseelse i det norske samfunnet. I denne perioden er det vanskelig å finne belegg for motstand mot ordensvesenet som institusjon. Dette var Olavsordenens glanstid. 3) Utover i 1860- og 1870-årene økte motstanden mot ordensvesenet. Skeptikerne slo seg sammen med mindretallet som hele tiden hadde arbeidet mot ordener, og med det fikk nei-til-ordensvesen-bevegelsen fornyet kraft. Dermed var ordenssaken igjen aktualisert, men denne gang for å avskaffe, ikke opprette, en norsk orden.

Den gang, som nå, var det sjelden noen som uttrykte offentlig begeistring over sin utmerkelse til ridder av St. Olavs Ordenen annet enn i sluttet selskap av sine nærmeste kollegaer, venner og bekjente. Det er derfor vanskelig å finne belegg for ordensstolthet i offentlighetens lys. Om noen var i stand til å

glede seg over ordener i Norge på denne tiden var det vår alles Henrik Ibsen. På samme måte som Ibsen var en svoren ordenstilhenger, var hans samtidige dikterkollega Bjørnstjerne Bjørnson en ivrig motstander. På mange måter står disse to diktersjelene og nasjonale ikonene frem som symboler på den kampen for og imot ordensvesenet som kom til å utspille seg frem mot unionsoppløsningen, og tiden etter. Der Ibsen trådte frem med et beordnet bryst, verdig og stolt av sine bragder og utmerkelser, stilte Bjørnson seg på barikadene, høyrøstet og agiterende mot alt som hadde med unionen og monarkiet å gjøre.

Da Ibsen formulerte sitt prinsipielle syn på ordener og ordensvesen kommer det betegnende nok som svar på en henvendelse fra dikterkollegaen Bjørnson. I 1867 søkte Bjørnson seg til Ibsen for støtte til et forslag om at de begge på solidarisk vis skulle avslå ethvert tilbud om æresbevisninger, for å sikre sin uavhengighet i spørsmål som gjaldt nasjonale interesser. Ibsen avviste forslaget med å skrive at han etter sin beste overbevisning var komplett uenig: «Vi hører hjemme i et Monarki og ikke i en Republikk; jeg for mit Vedkommende ynder ikke Republikken. (...) Kongemagten gir oss et Ærestegn, fordi den respekterer en Folkestemming. Lad oss se Tilbunds i oss selv! Er det vor Akt for Fremtiden å bli Asketer? Akter vi å frabe oss enhver velment festlig Tilstelling, enhver Skåltale o.s.v.?».

Til tross for Ibsens fascinasjon for ordensvesenet skulle det gå fire år før han vant anerkjennelse i form av en orden, dog ikke St. Olavs Orden, men Danebrogordenen. I den forbindelse skriver han at «Denne æresbevisning er en stor sak for meg, større, enn jeg for tiden kan sige!» Ytterligere to år skulle det gå før den ordensglade dikteren fikk sin etterlengtede hedersbevisning fra fedrelandet, han var da 45 år gammel. Tjuve år senere – i 1892 – ble han utnevnt til kommandør av St. Olavs Orden. Allerede året etter ble han tildelt Storkorset «for utmärket og for Fedrelandet ærefull Virksomhet som Dikter». Han hadde da oppnådd ordenens høyeste grad, og var kommet i selskap med rikets fremste menn. På 70-årsdagen ble han hedret med storkorset av både Danebrog og Nordstjerneordenen.

Bjørnstjerne Bjørnson ble på sin side aldri beæret med noe norsk ordens-tegn. Til det hadde han propagandert sine meninger om ordensvesenet på en måte som ikke levnet rom for tvil. Han var en svoren motstander. På den måten ble han en problematisk herremann for etablissementet, som i mange andre saker. Bjørnson etablerte seg imidlertid som en betydelig størrelse i norsk kulturliv i løpet av 1860-årene. Så betydelig at regjeringen diskuterte hans kandidatur som St. Olavs ridder ved flere anledninger. Første gang vi har identifisert Bjørnson med ordensvesenet var i forbindelse med en festforestilling i Nationalteateret høsten 1864 der kong Oscar hadde til hensikt å tildele ridderkors til sentrale personer. I et brev til statsminister Stang blir det spurt om «Bjørnson [har] forfattet Vers ved Anledningen, og om det bør bli Spørsmål om ham?» Stang svarer at «den som har forfattet teaterstykket, har også skrevet

alle festsangene til middagen, og således bør motta en dekorasjon i briljanter. Hva Bjørnsen angår, bør han ha Tamp og ingen Orden – det er min mening.»

Uavhengig av den omtale Bjørnsens kandidatur fikk i regjeringsskretser, gikk han ikke av veien for å kommentere eller på annen måte øve påvirkning i denne saken. Bjørnson skjønte tidlig avisenes betydningsfulle rolle i opinionsdannelsen. Og i desember 1871 skrev han at «Dagbladet har, siden sin stiftelse, ikke nevnt en ordensudnevnelse. Dette synes meg er en virksom vei for å gjøre mengden likegyldig for dette flitter, så man engang ganske kan avskaffe det. Jeg arbeider nå for at flere norske blader skal følge eksemplet og aldri mere nevne et nytt ridderslag, hvem det så rammer». Bjørnson leverer en slags programerklæring i sakens anledning:

Tenk på, hvilken falsk værdimåler ordensinnretningen er, hvilke falske mål den setter i sirkulasjon, så den rent ut virker moralsk fordærvende på den unge ærelystne slekt, og ærelyst er dog en pryd for ungdommen.
- Men ordensinnretningen er dessuten et skille mellom klassene, som er skammelig. I Norge har tre bønder blitt dekorert! Noen få kjøpmenn! Blot noen prester! Ingen almueskolelærer, ikke en eneste!! Men mange jurister, og resten, alle sammen militære.

Vi må selvfølgelig ta høyde for et visst nivå av overdreven entusiasme og agitasjon i Bjørnsens redegjørelse, men ut fra det som går frem av andre kilder synes han likefullt godt orientert om ordensvesenets stilling i samtiden. I etterpåklokskapens lys synes det klart at tildelingspolitikken bare delvis ble drevet i tråd med ordensstatuttene og ordenens formål som var å belønne *utmærkede fortjenster*.

At ordensvesenet falt i unåde hos opinionsskapende menn bare to-tre tiår etter innstiftelsen av ordenen i 1847 må ses som en følge av forskjellige faktorer som drev i retning av folkestyre og løsrivelse fra unionen med Sverige. På én side var den økte motstanden mot ordenen en konsekvens av embetsmannsstatens manglende evne til å ta inn over seg nye idealer og tankeretninger. På en annen side hadde unionsmotstanderne og forkjemperne for folkestyre behov for saker de kunne samle seg om. Når de valgte avskaffelsen av ordensvesenet som sak hadde det sammenheng med at det ble ansett som symbol for alt de var imot; monarkiet, embetsmannsstaten og unionen med Sverige i særdeleshet.

I 1869 ble loven om årlige storting vedtatt, og til samme tid ble partidannelsen klar. Venstrepartiet trådte frem i offisielt ærend under ledelse av Johan Sverdrup. Dermed ble motstanden mot ordensvesenet ført inn i Stortingssalen. I 1890-årene begynte partiet Venstre en langvarig kamp mot det de kalte ordensvesenet. Det var tross alt i Stortinget slaget skulle stå. Uten to tredjedels flertall der ville det aldri bli noen endring av grunnlovens paragraf 23, den såkalte ordensparagrafen.

Gang på gang fremmet Venstre forslag til grunnlovsendring som innebar at Kongen ikke lenger skulle ha mulighet til å tildele ordener, og den som mottok en utenlandsk orden skulle tape sitt norske statsborgerskap. I forbindelse med drøftingene i Stortinget utarbeidet Konstitusjonskomiteen en innstilling hvor komiteens flertall i prinsippet var negativt til ordensvesenet. I klare ordelag uttalte komiteen at «ordensvesenet har aldri vært populært innen vårt folk». En oppfatning som synes merkelig med tanke på hvor mye tid og krefter som ble brukt for å få en norsk orden og hvor høyt den var verdsatt de første tiårene. Men til tross for den negative innstillingen, var komiteens flertall likefullt betenkt over forslaget og dets konsekvenser. Forslaget om avskaffelse av ordensvesenet ble som nevnt en gjenganger på Stortinget. Etter forslag fra Venstre ble det stemt over i 1892, 1897 og 1904. Alle gangene med samme resultat, det ble nedstemt.

Etter unionsoppløsningen uttalte Konstitusjonskomiteen, som forberedte nok et forslag til grunnlovsendring for Stortinget i 1908, at den politiske situasjonen nå var endret og derved mye av forutsetningene for debatten. Også på denne siden av uavhengighetserklæringen fortsatte Venstresiden å fremme forslag om avskaffelse av ordensvesenet. Etter hvert som venstrepartiet fikk økt oppslutning fikk saken større tyngde. I mars samme år fikk Venstre statsministeren i Gunnar Knudsen. En statsminister som ikke bare var prinsipiell ordensmotstander, men som også hadde stått bak flere av de grunnlovsforslagene mot ordensvesenet som var fremmet. I 1913 hadde venstrepartiet sikret seg rent flertall i Stortinget, men for å sikre seg flertall for grunnlovsendring var de avhengig av støtte fra sosialistene. Det var i denne situasjonen kong Haakon VII meldte seg på i debatten.

I ettertid kan vi si at dette var St. Olavs ordenens skjebnetime, noe kong Haakon tydeligvis så på med stor bekymring. I den anledning formulerte han et brev datert Bygdø Kongsgård den 6. juli 1913. Brevet begynner på følgende måte:

Kjære Statsminister Knudsen, Siden jeg ved det norske folks valg høsten 1905 ble kåret til Norges Konge, har jeg etter beste evne søkt å utfylle min stilling. Jeg har naturligvis ikke maktet å gjøre alt som jeg gjerne ville, men jeg mener å ha opptrådt redelig og med en bestemt vilje til å utføre min gjerning således som grunnloven og forfatningen har anvist, og jeg føler at jeg i ett og alt har vært loyal som konstitusjonell konge.

Der foreligger imidlertid forslag til grunnlovsforandringer, som, hvis de bifaldes, etter min mening vil gjøre min personlige stilling som Norges konge meget vanskelig. Jeg sigter herved til de foreslående Endringer i grunnlovens §23 (St. Olavsordenens opphevelse) § 7 (Arvefølgen) §14 og 80 (kongens åpning og avslutning av Stortingets forhandlinger).

At opphevelsen av St. Olavsordenen vil skade Norges interesser i utlandet anser jeg for ganske utvilsomt. Men hertil kommer, at forslagene – ikke minst ved sin mangel på politisk realitet sterkt vil svekke min personlige stilling og i utlandet give anledning til fortolkninger som ikke kan være til noen fordel for Norges land eller Norges Konge.

Det må etter min mening først og fremst være i det norske folks egen interesse at dets valgte konge ikke personlig og konstitusjonelt blir betraktet som en mindremann mellom Europas statsjefer. Jeg overvurderer ikke på noen måte min egen personlige stilling. For Norge og Norges fremtid er min person visselig ikke uunnværlig. Men skal jeg kunne være landet til noen som helst nytte og utfylle mine representative plikter på en for landet og meg selv tilfredsstillende måte, må jeg ikke ha den bestemte følelse at jeg ved de norske statsmaktens opptrøden nedsettes og forringes i utlandets øyne.

Hadde jeg i 1905 forstått at det var meningen, etter noen års forløp å slå inn på en politikk som disse grunnlovsforslag medfører, hadde jeg neppe kunne motta Norges krone. Og skulle gjennomførelsen av disse grunnlovsforslag få de virkninger som jeg frykter, vil jeg finne det min plikt at ta under den alvorligste overveielse, om jeg i fremtiden kan være Norges land og folk til noen som helst nytte.

På baksiden av brevet har statsministeren notert følgende: «Jeg har etter dette brev talt med presidentene Løvland og Årstad, som begge mente, at brevet ikke måtte bli bekjent, end ikke, som min tanke var, for regjeringens øvrige medlemmer. Igår den 11. talte jeg med kongen. Han mente da, at dersom spørsmålene om arvefølgen og Stortingets åpning og oppløsning kunde bortfalle og desuten grunnlovsbestemmelsen om ordensvesenets ophevelse, så ville han ikke tenke på abdikasjon.» Kong Haakon VII fikk det som han ville.

Om vi skal forsøke å forklare den store betydningen kong Haakon tilla ordensvesenet må vi se ut over rene personlige motiver. Dog var kongen innehaver av Hosebåndsordenen, kanskje den fremste av alle ordener, tildelt kongen med stor pomp og prakt på *Windsor Castle* i november 1906. Til stede der var store deler av kongefamilien, av britenes adelige familier, ledende militære, geistlige og politikere. Kongen anså først og fremst St. Olavs Ordenen som et viktig virkemiddel i internasjonalt diplomati og politikk, og en av hans viktigste oppgaver var å plassere Norge på kartet i det internasjonale samfunn.

Under unionstiden hadde Norge knapt hatt noen egen utenrikspolitikk. Unionens utenrikspolitiske anliggender var i stor grad blitt besørget av Danmark og Sverige. At ordensvesenet hadde stor betydning i forhold til utlandet vitner antallet tildelinger til utenlandske statsborgere. En oversikt som er hentet fra Statskalenderen 1925 viser at det fantes 12 ganger så mange utenlandske innehavere av Storkors sammenlignet med antall nordmenn. 3 ½ gang så mange med Kommandør av første klasse, 15 ganger så mange kommandører av annen klasse, og 3 ½ gang så mange riddere. Med bakgrunn i dette er det enklere å forstå at kongen la vekt på ordensvesenet når han i prinsippet skulle gjøre opp for fem hundre år uten norsk utenrikspolitikk.

I grunnlovens § 23, den utgaven som ble forhandlet frem og undertegnet på Eidsvoll i 1814, heter det at «Kongen kan meddele Ordener til hvem han for

godt befinner». Denne for oss udemokratiske lovbestemmelsen må selvfølgelig ses i lys av tiden den ble utformet. Likevel, med tanke på den politiske og sosiale utviklingen Norge har gjennomlevd siden den gang, med regjeringer ledet av politiske venstrekrefter med betydelige kommunistiske innslag i 1920-årene, mer enn et halvt århundre med Arbeiderparti og sosialdemokrati, er det vanskelig å skjønne hvordan paragrafen har holdt stand. Heller ikke da det svenske Folkhemmet valgte å avskaffe ordensvesenet innenfor Sverige i 1974 avstedkom det varige reaksjoner på norsk side. Om vi skal peke på én årsak til at ordensvesenet og § 23 har fått stå urørt siden 1814, må det dels være kong Haakons trussel om abdikasjon i 1913. Med dette trekket la han i realiteten lokk på alle seriøse diskusjoner om ordensvesenets stilling, i alle fall i den tiden da St. Olavs Ordenen var som mest utsatt.

Samlet sett kan vi si at ordensvesenet og St. Olavs Ordenen hadde betydelig symbolverdi både for tilhengere og motstandere gjennom hele unionstiden fra 1814 til 1905. Når det til samme tid er klart at ordenen ble brukt som et politisk redskap i embedsmannsstaten, synes jeg ordensvesenet fortjener en plass blant de andre symbolsakene som utgjør faste innslag i den historiske litteraturen fra dette århundret. Selvsagt ikke i like stor bredde som flaggsaken og konsulatsaken, men likefullt så signifikant at vi i fremtiden kan snakke om ordenssaken som en egen symbolsak i norsk historie.

Litteratur

- Amundsen, Delphin O. *Den Kongelig Norske Sankt Olavs Orden 1847-1947*. Oslo 1947.
- Areen, Ernst E. och Lewenhaupt, Sten. *När och hur böra ordnar bäras?* Eskilstuna 1943 (2. opplagan).
- Berghman, Arvid. *Nordiska Ordnar och Dekorationer*. Riksheraldikerämbetetets skriftserie II. Malmö 1949.
- Byström, Harald Bache. *Gatelangs i Porsgrunn*. Porsgrunn 1993.
- Departements-Tidende*. Kristiania: Justisdepartementet, 1829 til 1921.
- Ferguson, Robert. *Henrik Ibsen. Mellom evne og higen*. Cappelen Damm, Oslo 2006.
- Hallberg, Harald. *Norske dekorasjoner - tildelt med bånd til å bæres på uniform eller sivilt antrekk*. Dreyer forlag, Stavanger 2012.
- Petersen, Peter. *Bedømmelse af Constitutions-Forslag, fremsatte til Afgjørelse paa Storthinget Aar 1824 med særegent hensyn til Norges Riges Odels og Ridderværdigheds Indstiftelse og Kongens suspensive Veto*. Christiania 1824.
- St. Olavs Orden: Statutter <https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27784&sek=27047> (lastet opp 5. juli 2020).
- Stang, Frederik og Georg Sibbern. *Politisk korrespondanse 1862–1871*, utg. A. Kaartvedt, vol. I-VI, Oslo 1956-1990.
- Torgersen, Rolf Normann. *Ordener*. Atheneum, Oslo 1987.
- Minnen och anteckningar af Lars von Engeström*, utg. Elof Tegnér, II, Stockholm 1876.

POUL HOUE

DUKKEHJEMMETS NORA – MINDRE HJEMME END UDE

Igennem mere end 100 år har Henrik Ibsens skuespil *Et Dukkehjem* været genstand for en lang række skiftende fortolkninger i store dele af verden. Der er tillige digtet videre på skuespillet og Noras rolle som frigjort kvinde er blevet problematiseret.

Professor emeritus Poul Houe beskriver ud fra nye udgivelser og forestillinger i Norden og USA *Et Dukkehjems* aldrig hvilende virkningshistorie.

Da Henrik Ibsen's skuespil *Et Dukkehjem* (1879) endte med at Nora Helmer smækkede døren til hus og hjem, mand og børn, gav det genlyd verden over. Og ikke blot i teatrets verden, for det var hele samfundets traditionelle kønsrollemønster og værdigrundlag fru Helmer vendte ryggen. Mange har kaldt hendes banebrydende handling feministisk, men Ibsen selv undslod sig. Det var menneskesagen der optog ham, som han sagde i en tale til Norsk Kvindesagsforening. Tværtimod at udgrænse kvinders vilkår, var hans ærinde at fremhæve disses almene betydning.¹

Den norsk amerikanske litteraturforsker Toril Moi kalder i sin bog om Ibsen og modernismens fødsel (2006) *Et Dukkehjem* for digterens første fuldbredte modernistiske værk.² Hvor kvinders identitet hidtil havde været som mødre og hustruer, mens mænd var fremstået som universalister, skyder Moie Ibsen den kønsrollefordeling i sænk. En kvinde som Nora er lige så tæt forbundet med det fællesmenneskelige som nogen mand, ikke mindst hendes egen. Det er den ligestilling hun insisterer på og må vende mandsverdenen ryggen for at opnå.

Det skete som sagt da det moderne brød igennem sidst i 1800-tallet og tog sig kunstnerisk udtryk i modernismen. Men er opsætsige Noras forventninger siden blevet opfyldt, eller er de stadig (delvist) uindfrie? Hvor gik Nora hen da hun gik ud, og hvad skete der med hende? Det er spørgsmål som to ny amerikanske skuespil stiller og giver forskellige, men ikke uforligelige svar på. Lucas Hnaths *A Doll's House, Part 2* opførtes på Broadway i 2017 og kom på tryk i 2018, mens irakisk amerikanske Heather Raffos *Noura* både førsteopførtes på Shakespeare teatret i Washington, DC og udkom som bog i 2019.³ Her i 2020 kunne man så i Minneapolis, på henholdsvis Jungle og Guthrie teatrene, se de to stykker velgenopførte – og i lyset af Ibsen-læsninger som Moie reflektere over hvor vel vi i dag er kommet på forkant med de udfordringer Ibsen dramatiserede. Hvor langt er vi kommet – med Nora 2 og Noura – siden Nora 1 gik sin vej?

* * *

Nora på vej ind eller ud? Scene fra Lucas Hnaths fortolkning af Henrik Ibsens "Et dukkehjem. Del 2". Broadway 2017. Foto: Debora Robinson/SCR.

Hos Hnath er Ibsen's Nora efter 15 års fravær tilbage i Helmer-huset som Nora 2. I mellemtiden har hun været regnet for død, men under pseudonym haft succes som forfatter af anti-ægteskabelig kvindelitteratur. Den karriere kan nu være endt, idet hendes rolle som fraskilt var påtaget, da Torvald, hendes mand, aldrig indgav skilsmisseansøgning. Og som stadig gift, havde Nora ingen ret til den virksomhed og de kontrakter hendes forfatterskab indebar. Enten må hun da skippe sit pseudonym og tilstå sin kriminalitet eller selv søge skilsmisse, hvad loven kun bevilger en alvorligt misbrugt kvinde. Altså enten tage straffen for sin falske uafhængighed eller med en falsk anklage kaste manden på bålet der forsømte at legalisere denne. Ingen af delene bekommer hende vel, så hun vender tilbage til sit udgangspunkt i håb om en tredje udvej.

Den første hvis hjælp hun søger, er Anne Marie, Torvald's tro hushjælp og erstatningsmor for hans og Noras børn. Men hun er uvillig og foreslår i stedet Nora at henvende sig til sin nu voksne datter Emmy – hvis selvstændighed viser sig komplet i strid med moderens. Hvor denne drømte om en verden uden ægteskaber eller ægteskaber med flere ægtefæller samtidig, ser datteren i en sådan tilværelse et udsigtsløst nomadeliv. Nej, så hellere giftes! Men hvis mor går med på at trække sig officielt og spille død en tid, kan alle jo få deres ønsker opfyldt: Nora – efter et par år under offentlighedens radar – sin uafhængighed, og resten af familien et liv uden hendes utidige indblanding.

Men snarere end at friste Nora, fremmer Emmys forslag hendes vilje til at stå inde for sin uforskyldte plage. Uafhængighed har sin pris, og selv om Nora finder den urimeligt høj, betaler hun den hellere end lader sig sylte ind i flere falskheder end dem hun oprindeligt flygtede fra. Også Torvald modnes i stykkets løb – til at indrømme både egne og ægteskabelige brøst. Blot bebrejder han sin kone at hun gik sin vej og ikke gjorde noget ved problemet, hvortil hun replicerer at netop bortgangen var hendes gøremål. Derpå skilles de igen, stadig uden at forstå hinanden, men dog accepterende kløften dem imellem som et fælles vilkår.

Med Noras ord var den basale trussel mod hendes menneskelighed at Torvald ikke *så* hende – derfor hendes kamp for i stilhed at høre sin egen stemme. Da han til slut søger sin brøde sonet med at give hende skilsmissen hun søgte, er det for sent. Nora har lært at kun ens egen kamp for frihed og lighed tæller, ikke en mands forsinkede nådegave. Han føler afslaget knusende og kan dårligt forestille sig hendes fremtidshåb om en friere verden for alle. At ingen af dem når deres mål før tæppefald, hindrer dem dog ikke i at berøre hinandens hænder og ane den usynlighed Nora følte og den mur den trods de gensidige tilnærmelser har rejst imellem dem. Hvad der skete med Ibsens Nora efter hun smækkede døren, er da besvaret med nye spørgsmål.

* * *

I en note til sit værk oplyser Heather Raffo at *Noura*-dramaet udsprang af en række workshops med arabisk amerikanske kvinder i New York fra og med 2013. Efter at have læst *Et Dukkehjem*, begyndte kvinderne at forbinde Ibsens Nora(er) med deres egne liv – med det resultat at Raffo gjorde indvandrerkvinden Noura, hvis navn bliver til Nora i hendes nye amerikanske pas, til stykkets titelfigur.⁴

Neksus mellem Noura (samt hendes irakiske immigrantfamilie) og Ibsens Helmerske univers er mere løs og indirekte end Hnaths forhold til samme inspirationskilde. Noura søger ikke skilsmisse fra sin mand, og spændingen imellem de to skyldes en uenighed om børnene, dels et ufødt, dels et hemmeligholdt, som savner modstykke hos Ibsen. Og skønt Noura, ligesom norske Nora, går sine egne veje, er det hen over immigrationens minefelt, der ikke var på Ibsens mentale landkort. Globaliseringens Noura har ikke blot forladt sit hjem, men sit hjemland. Kun distancen til givne sammenhænge og prisen for at holde den, har hun og Nora Helmer til fælles.

Hvor Nouras mand Tareq har lagt Irak bag sig til fordel for fodfæste i Amerika, symbolsk i form af ønsket om et amerikanskfødt barn, anser Noura familien for flygtninge, og sig selv for forbundet med et Irak der ikke længere findes. Parrets identiteter er ulige anstrengte fiktioner. Ofte vider stilheden sig og klunger omkring de to – lidt som i Hnaths værk, men nu i Amerika – og

får Tareq til at fortrænge sin fortid til fordel for en fremtid i det nye land, men Noura til at insistere på sin tabte fortid. En syndig forvirring af rodsøgende stammefølelser og hjemløs frigjorthed.

Begge ægtefæller har lettere ved at se splinten i den andens øje end bjælken i eget, men hvor bagudrettede Noura accepterer menneskelige fejl, er fremadrettede Tareq en moralsk bagstræber. Skismaet er dramaets omdrejningspunkt. Det barn han ivrer for at få, har han allerede fået, men uden at vide det, fordi Noura, både dristigt og kujonagtigt, bag hans ryg har sat det i et klostres fosterpleje – en dyster hemmelighed på linje med den gældsforpligtelse Ibsens Nora pådrog sig for at hjælpe sin syge mand på benene. Som bod har Noura sponsoreret datterens studier i USA og nu inviteret hende på julebesøg i sit hjem i håb om at rette op på sket skade. Men datteren – Maryam – har egne planer og er lige så besluttet på at blive gravid som Noras datter Emmy i Hnaths stykke var på at blive gift. Begge mødres myndighed kommer til kort.

I Nouras tilfælde illustrerer Maryams afslag hvordan afkom der hjem søges af forældres synder, blotter revnerne i hele migrantkulturens identitet, fornemmelsen af ”ikke at høre hjemme længere noget som helst sted” – for Nouras eget vedkommende en fornemmelse af i årtier at ”have levet i eksil fra mig selv.”⁵ Hun er bagudrettet, men ikke nostalgisk, kun drevet af fortvivlelse over ikke at kunne bidrage til sit ophavslands genopbygning med bare et eller andet. For som Irak opløstes, forsvandt også den lim der holdt hendes ægteskab sammen. Ergo er hun endt som en mellemting, mentalt underernæret, ude af stand til at fortælle sin søn Yazen om hans søster, fordi mor ”ikke ved hvordan hun skal give slip og holde fast på samme tid.”⁶

* * *

Pointen er vigtig, men lad os ikke glemme at spise brød til. Ingen af de to forestillinger i Minneapolis var absolut skelsættende, forskellige apparitioner af Nora er dukket op med ulige mellemrum lige siden Ibsens egen tid, og til enere i dette historiske galleri vil de to ny have svært ved at hæve sig. Begge giver derimod anledning til at vurdere hvor Nora lige nu befinder sig i tid og rum – og hvorfor og hvordan litteratur-, teater- og medieforskere med fornyet iver kaster sig over netop denne opgave. For det gør de. Blot siden hundredåret for Ibsens død i 1906 har *Et Dukkehjem* været en hovedsag for adskillige publikationer, inkl. Toril Mois bog. Jeg betoner nogle af de friske vinkler på opførelser af teksten – og nøjes med at antyde hvordan den behandles som læsedrama, fx af den norske litteraturprofessor Erik Bjerck Hagen i hans bog *Hvordan lese Ibsen? Samtalen om hans dramatik 1879-2015* (2015) (hvis titel alene understreger den mere tekst- end scenenære tilgang).⁷ Efter en oversigt over ibsenske sceneadaptationer verden rundt, vender jeg til slut tilbage til Raffo og Hnaths stykker med den vundne indsigt plus et par kommentarer fra en decideret teater-orienteret bog, Hagens kollega Frode Hellands *Ibsen in Practice* (2015).

Selv i Hagens regi kommer det teatraliske i spil, som når han afviser at presse abstrakte teorier à la Heideggers og Lacans ned over Ibsens tekster, ja hævder at Mois forsøger på at læse *Et Dukkehjem* som metateatralisk modernisme gør hende til post-strukturalist imod sin vilje. For Hagen er karakterernes psykologi det centrale, og når Ibsen rokker ved den, er det for at opnå teatralisk effekt. En aldrig så forvreden menneskelig dimension er det der driver dramaet frem hos denne Ibsen (mens det teatraliske i sig selv kan være psykologisk hos Moi), og hans Nora er en tvetydig figur, hvis moderne selvsikkerhed nok vokser mod stykkets slutning, men hvis frigørelse ender både grænseløs og tragisk. For kan hun tros? Er hun sandhedsvidne eller uforbederlig løgner? Uanset hvad, er den sceniske effekt – forfatterens kæphest – utvivlsom.

Bevæger vi os fra tekstens opbygning til den faktiske bygning som omgiver Nora i stykket, vil man i Mark B. Sandbergs bog om *Ibsen's Houses: Architectural Metaphor and the Modern Uncanny*, også fra 2015,⁸ se hvordan denne fysiske struktur bekræfter og forstærker hendes eksistensproblemer. Ibsens huse er ikke lykkelige hjem, men narreværk for dukker, uden hverken lykke eller hygge. Noras hjem ender som en skygge af sig selv – hvis ikke det altid har været det og først nu står tilbage som en hul facade. Stik imod bedsteborgerlige forhåbninger, fordybes da kløften mellem mand og hustru – ganske som mellem hus og hjem – i stykkets forløb, indtil Torvald klynger sig til illusionen om det hjem som Nora lægger bag sig som et hus.

Hjemlighedens nedtur sker gradvist hos Ibsen, if. Sandberg. Hans tidlige stykker søger fortiden bevaret eller restaureret, mens de senere afslører denne bygningsretorik som et forsøg på at omgå fortiden der kun cementerer dens skygge, som når hjemmehyggens beskyttende grænser føles som en spændetrøje. Det var det umuliges kunst at ville vende fortiden ryggen, som Nora til sidst gjorde, og kun en eftertid der lader sig inspirere til at forstå at benytte sit sted til andet og mere end hjem og familie, vil kunne sikre Ibsens modernitet mod forældelse.

Til fordybelsen af Noras identitetskonflikter på *stedet* kommer så den yderligere komplikation at en bestemt stedsoplevelse kan indgå i forskellige kontekster og en hovedperson gå hen over scenen på *forskellige steder*, til forskellige tider, i forskellige kulturelle sammenhænge. Derom handler antologien *Global Ibsen: Performing Multiple Modernities* (2011),⁹ hvis indhold for ca. en tredjedels vedkommende er viet opførelser af *Et Dukkehjem* i Sydafrika, USA, Australien, Canada, Japan – og til en vis grad i Skandinavien i nyere tid.

Det overordnede spørgsmål er hvad der sker med kvindefrigørelsen at dømme ud fra opsætninger af stykket i disse lande, og svarene er tankevækkende uens. En sceneversion fra 1929 i Sydafrikas Platteland præsenterer således, if. Temple Hauptfleisch og Hilda van Lill, en svag Nora, helt efter

skuespillerindens ønske og den teateruvante landbefolknings smag. Kun taranteldansen vækker dette publikums bifald, mens der hysses da Nora smækker med døren. I USA var stykket, som Marvin Carlson viser, tidligt populært og gerne i samklang med mere avanceret feminisme end samtidens, mens det i slutningen af det 20. århundrede opførtes sjældnere og typisk som en standard moderne klassiker. Ibsens æstetik har aldrig været amerikansk pragmatismes kop te, og heller ikke de senere årtiers konservatisme har været i hans favør, selv om Lee Breuer's parodiske off-off Broadway-produktion af *Dollhouse* i 1983 tog kegler både for originalitet og socio-kulturel relevans.

Da *Et Dukkehjem* i 1889 opførtes i Australien, vakte det, ifølge Jacqueline Martin, uro blandt arbejderpublikummet – en respons som spejlede denne classes familieorienterede koloniværdier. Da 100 år senere Helters vandrede over scenen som et forbitret par, hvis ægteskab kollapsede i skyggen af en ondsindet lilleby, var reaktionen derimod udelt positiv. Også her både begreb Ibsen sin tid og foregreb sin eftertid. Det samme gælder – på anden vis – i Canada, hvis multi- og bindestregskultur Errol Durbach sætter i kontrast til såvel amerikansk smeltedigelseologi som europæisk eksperimentalkunst. Den canadiske mellemvej viser sig fx som en tekstnær dæmper på europæiske innovationer af Ibsen, nu og da også, som i Peter Hintons *Dukkehjemsopsætning* i Montreal 2006, som appel til empati for både Torvald og Nora!

Også i Japan har *Et Dukkehjem* dannet indgang til moderne scenekunst, skriver Mitsuya Mori. Selv afstanden mellem stykket og landets konservatisme har ikke hindret dets opførelse, længe dog kun med mandlige skuespillere og i tryk forvisning om at selv kvindelige publikummer – ja sågar feminister! – ville afvise dets kvindesyn. Efter mellemkrigstidens militarisme vendte sympatierne i nogen grad, og i *Dobbelt Nora* fra 2005 konfronteredes en traditionel Nora (spillet af en mand) med en moderne (spillet af en kvinde), indtil de to omsider forsones i den sidste skær. Ibsens gennemslag i Japan er dog forblevet dæmpet og tvivlsom.

Anderledes forholder det sig, if. Tiina Rosenberg, i Skandinavien. Set i global sammenhæng, som *Global Ibsen* jo ser, er fx Terje Maerlis opsætning af *Et Dukkehjem* i Göteborg 2004 orienteret mod en nordisk form for forsoning. Kan Torvald og Nora komme overens på lige vilkår i stedet for at skilles ud fra en radikalt feministisk dagsorden? – er her spørgsmålet. Eller lader en lighedsbetonet genforhandling af heteroseksuelle relationer sig aldrig gennemføre uden at koste kærligheden selv livet? Som Mark Sandberg senere lader forstå i sin bog om Ibsens huse er svaret at enhver emotion, kærlighed inkluderet, er en social konstruktion, som digterens scanning af traditionen har fundet godt og grundigt udhulet bag facaden af falsk lykkeoptimisme. Den erkendelse må være al forhandlings udgangspunkt.

Som bekendt skal Ibsen selv have været imod stykkets feministiske udgang, som hans hustru Susannah menes at have lagt navn til. Det understreger Arve Nordland i sit bidrag til *The Living Ibsen*, et bind proceedings fra 100-årsjubilæets internationale Ibsen-konference i 2006.¹⁰ *Et Dukkehjem* og/eller Nora indgår i titlen på en sjettedel af de knap firs foredrag, af hvilke flere nuancerer billedet der allerede har tegnet sig. Ifølge Lisa Siciliano var det for sit mod at Nora blev fremhævet under 2. verdenskrigs krisetid, før hun efter krigen blev sendt "hjem" igen. Og i 1990'erne fremstod hun gerne mere kompleks end i 1970'erne, da hendes karakter seksualiseredes i vis forlængelse af det tidlige 20. århundredes præference for skuespillerinders kropsattraktioner, tænk blot på Janet Mc Teers Nora, der i 1997 er direkte forvirret over den knibe hun befinder sig i.¹¹ Til disse billeder føjer Maria Brunner at løggen på Ibsens tid indgik i kvinders, specielt "barne-kvindens," arsenal af attraktionsfremmende remedier,¹² mens omvendt Róbert H. Haraldsson om Nora og filosofferne – med hjemmel i Descartes – hævder at "Nora vil tænke selv" og dermed ikke blot værne sig mod de falskheder der omgiver hende, men aktivere lighedstænkning (som den Terje Maerlis efterlyste).¹³

Til de allerede anførte globale perspektiver som Nora-skikkelsen afstedkom på scener rundt om i verden, føjer *The Living Ibsen* sit eget udvalg. Ahmed Ahsanuzzaman refererer hvordan studenter i Bangladesh vurderer Noras relevans for kvinderollen i dette tredje verdens samfund. Resultatet er at som fiktiv skikkelse foretrækker de fleste den trodsige Nora, men som rollemodel for en virkelig kvinde den eftergivende. Kulturens symbolske orden må ikke trues!¹⁴ Samme kulturelle sendrægtighed møder man i Kina. Chen Aimin nævner forbindelsen mellem Nora og 4. maj bevægelsen i 1919, der indvarslede landets opgør med kvindeundertykkelse, men også at en egentlig kvindefrigørelse først begyndte her i 1980'erne.¹⁵ Pointen forstærkes af Sun Meng i et foredrag om billedet af Nora i kinesiske film med en bemærkning om at hun ikke bliver fri for Helmer før hun opnår økonomisk uafhængighed.¹⁶

Som afslutning på denne exposé er der grund til at nævne to indlæg om *Et Dukkehjems* finale. I nok en artikel fra Bangladesh søger forfatteren Kajal Bandyopadhyay at overveje hvor godt Noras mange udgange spejler Ibsens studie i kvinders magt. Er dørmærkeren respektløs eller direkte umoralsk? Har hun ingen stolthed? Eller magt? Vil publikum i sidste instans dømme hendes udgang arrogant og forfejlet, mere et anti-klimaks end et klimaks? Spørgsmålet er utvivlsomt retorisk, men lidt tvivlsomt baseret – modsat Margreta Wirmarks tekst om Ingmar Bergmans opsætning af *Et Dukkehjem*, hvis Nora og Torvald klart har byttet roller ved udgangen, så en hel afgrund nu skiller dem. På ét punkt stemmer de to artikler dog overens. Både i Bangladesh og i Sverige er dommen over *Et Dukkehjems* udgang op til publikum.¹⁷

* * *

Omkring halvdelen af Frode Hellands bog om Ibsen iscenesættelser rundt om i verden er viet *Et Dukkehjem*.¹⁸ Flere af forestillingerne er allerede omtalt, men bogens "Coda: From Dhaka to Mabou Mines,"¹⁹ dvs. fra Bangladesh til Lee Breuers off-off Broadway produktion, bør nævnes for sin betoning af forholdet mellem sceneopførelser og kulturmøder. Lokale måder at adaptere det fremmede på er Hellands nøgle til forståelse af Ibsens scenekunst globalt.

I den belysning bliver Breuers opsætning på samme tid "kunst og ikke virkelighed" og en præsentation af "realistisk hverdagsliv."²⁰ Bag hans Noras 'urealistiske' spil mærkes klart afstanden mellem Ibsen-tidens virkelighed og vore dages. Fremmedgørelse og genkendelse går i ét, og sammenholdes stykket i New York med opførelser i Bangladesh og andre subalterne lande, hvor adaptationer gerne centrerer omkring sekularismen i kulturen, er det Hellands påstand at det er samme ibsenske potentiale man finder udtrykt med forskellige kulturelle accenter. Tag som slutbemærkning om hans bog blot følgende om dens nærbilleder af Ibsen-spil fra to steder jeg ikke har nævnt før: Chile under og efter Pinochet-diktaturet, og præstestyrets Iran.

I Chile 1980 var Torvald en systemundertrykker der konfronterede en Nora som søgte spillerum for sin individualitet, og hvis holdning anmeldere værdsatte generelt, men afviste som feministisk krav. I 2006 er diktaturet afløst af profit og deregulering, til fordel for nogen, men ikke for andre, der som Nora stadig føler sig som "et dyr i bur."²¹ Selv har hun dog en rem af forbrugermentalitetens hud og smækker til sidst sin mand en lussing, før hun i det følelsesløse parforhold ender som en blanding af forkælet bourgeoisikvinde og indskrænket robot. Enden på en version fem år senere, da stykkets Torvald er voldelig og typisk for samfundsmentaliteten, bliver at Nora, nu som outsider, undflyr sin undertrykkelse. Alt i alt Ibsen med chilensk accent? I hvert fald opsætninger af *Et Dukkehjem* med den tætte forbindelse mellem social kompleksitet og lokal kontekst som Helland tillægger global betydning.

Den iranske film *Sara* fra 1993 er en Dukkehjemsadaptation, hvis hovedperson er en nutidig kvinde "fanget mellem tradition og modernitet."²² På spørgsmålet om hvor frit en sådan skikkelse kan bevæge sig i det offentlige rum, er svaret ambivalent, verbalt som visuelt. Filmen har ingen Dr. Rank, og flere scener er kulturelle lakmustests beregnet for statens filmcensorer. Eksempelvis er taranteldansen udeladt, givetvis af hensyn til de statslige normer, men måske også som kritik af vestlige mænds voyeurisme. Gør det nu Ibsens eget dobbeltblik uproblematisk? Ser han måske ikke enten Noras eller Torvalds situation, men dårligt begges? I så fald er filmen endnu en form for kulturel 'mellemtung,' hvis påtvungne tvetydighed tilmed kan røbe hvad censuren der fremprovokerede den netop tilstræbte at fortie. Saras handlinger strider, if. Helland, både mod iransk kvindeundertrykkelse og vestlige orientalisme-fordomme. I dramasprog kan effekten, lidt som i Derridas logik,

blive en talende tavshed der, skønt i lokalkulturens mundart, bedst forstås i global sammenhæng.

Som Nora hos Ibsen før 1900 og igen hos Hnath et århundrede senere, kæmper Raffos Noura aktuelt for at undslippe en påtvungen falsk identitet. Men ulig disse to alter egoer er hendes akilleshæl en dobbelt identitet, dels irakiske Noura, dels amerikaniserede Nora. Begge formener hende svar på hvem hun er, og ingen udvej syner. Raffos stykke ender i stilhed og blackout, lidt som Ibsen (og Hnath) endte med at underminere mandens dominans i det menneskelige rum men kun antyde kvindens alternativ. En øget flertydighed omslutter dagens publikum.

Efter europæisk modernismes solnedgang fortsætter Ibsens gennembruds-dramatik med at oprøre vandene – og ikke bare i et anstrengt globaliseret USA. Som den ny forskning viste, har Noras været kloden rundt i over hundrede år, blot i en skærpet og opdateret belysning de seneste årtier. Sandt nok er teater ikke længere en dominerende kulturplatform, men som receptor og hulspejl for en altmere diversificeret verdenskulturs indflydelse på eksistensproblemer og -forståelse, har et drama som *Et Dukkehjem* og en ikonisk karakter som dets hovedperson klart stået distancen fra det klassiske nationalteater til et multinationalt og -kulturelt medieunivers. Menneskesagen, som Ibsen slog på som sit anliggende, er i dag en mangfoldighed af sager – med Nora som det fælles kronvidne.

Noter

1. Toril Moi. *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism: Art, Theater, Philosophy*. Oxford University Press, Oxford 2006, p. 229 f.
2. *Ibid.*, p. 190.
3. Lucas Hnath. *A Doll's House, Part 2*. Theatre Communications Group, New York 2018; Heather Raffo. *Noura*. Samuel French Acting Edition/Concord Theatricals, London 2019.
4. Cf. Raffo, *Noura*, pp. 80-1.
5. *Ibid.*, p. 76. Paralleller og kontraster til de følelser Noura ventilerer os er ud af siderne på Edward W. Saids erindringsbog *Out of Place* (Vintage Books/Random House, New York 1999). Den berømte arabisk amerikanske intellektuelles veltitulerede skrift byder på en tankevækkende kontekst for Raffos Ibsen-adaptation.
6. Raffo, *Noura*, p. 78.
7. Se Erik Bjerck Hagen, *Hvordan lese Ibsen? Samtalen om hans dramatik 1879-2015*. Universitetsforlaget, Oslo 2015, spec. pp. 21-50.
8. Se Mark B. Sandberg. *Ibsen's Houses: Architectural Metaphor and the Modern Uncanny*. Cambridge University Press, Cambridge UK 2015, spec. pp. 76-84, 119-122, 132-4, 177-182.
9. *Global Ibsen: Performing Multiple Modernisms*. Eds. Erika Fischer-Lichte, Barbara Gronau, and Christel Weiler. Routledge, New York 2011, Part I, Chapters 1-6, pp. 19-101.

10. *The Living Ibsen: Proceedings – The 11th International Ibsen Conference, 21–27 August 2006*. Eds. Frode Helland, Kaja S. Mollerin, Jon Nygaard, Astrid Sæther. Center for Ibsen Studies, University of Oslo, Oslo, pp. 43-4.

11. *Ibid.*, pp. 82, 84-6.

12. *Ibid.*, p. 107.

13. *Ibid.*, pp. 273-7.

14. *Ibid.*, pp. 115-6.

15. *Ibid.*, pp. 353-8.

16. *Ibid.*, p. 370.

17. *Ibid.*, pp. 490-3.

18. Frode Helland. *Ibsen in Practice: Relational Readings of Performance, Cultural Encounters and Power*. Bloomsbury, London et al. 2015, pp. 119-173.

19. *Ibid.*, pp. 201-9, spec. pp. 204-9.

20. *Ibid.*, p. 205.

21. *Ibid.*, p. 56.

22. *Ibid.*, pp. 86-102; spec. p. 88.

EVA POHL

LIV OG KUNST VÆVES SAMMEN

– Om den danske maler Laurits Andersen Ring

Henrik Wivels monumentale og indlevede værk om den danske maler Laurits Andersen Rings liv og kunstneriske univers giver smukt indblik i inspirationen, livshistorien og relationen til tidens strømninger. Henrik Wivel åbner et stort livstolkende perspektiv.

Af forfatter, kritiker, cand.mag., ph.d. Eva Pohl.

Nogle kunstværker afsætter i særlig grad lys og lyst til videre livstolkning hos beskueren. Det sker ofte, når kunstværkets motiv og tema er forbundet med kunstnerens visionære vinkel på tilværelsen med rødder i grundlæggende eksistentielle spørgsmål og følelser som begejstring, kærlighed, længsel og savn.

Kunst og liv er netop tæt sammenvævet i maleren Laurits Andersen Rings (1854-1933) klare og forelskede gennembrudsmaleri ”I havedø-

ren. Kunstnerens hustru. Karrebæksminde” (1897). Maleriet, der er et af de største highlights på Statens Museum for Kunst i København, har en magnetisk effekt, og det er et centralt værk til forståelse af L. A. Rings liv og kunstneriske skaben. Hustruportrættet er raffineret og rigt på detaljer, og det er nu et omdrejningspunkt i Henrik Wivels omfattende L. A. Ring-biografi *Det glasklare hjerte* (2020), hvis forside er prydet af netop dette poetiske og indbydende maleri, som rummer tilværelsestolkning og forventning.

Fotografisk portræt af L. A. Ring i profil. (1896). Foto: Det Kongelige Bibliotek.

*L.A. Ring: "I havedøren. Kunstnerens hustru. Karresbækminde" (1897).
Statens Museum for Kunst .*

L. A. Ring var en af dansk kunsts vigtigste malere ved indgangen til det 20. århundrede, og Henrik Wivel skriver indgående om mennesket og kunstneren L. A. Ring i et helhedsperspektiv, så vi fornemmer, at talrige af kunstværker-nes motiver og udtryk er tæt knyttet til det levede liv og de nære relationer. Laurits Andersen tog navnet Ring efter sin fødeby på Sydsjælland, og Henrik

Wivel understreger, at kunstneren var stedernes maler. Ring var optaget af lokaliteternes karakter, men han kunne også i sin kunst løfte dem op, så vi ser dem i en overordnet synsvinkel.

L.A. Rings kunst åbner for et større perspektiv på det umiddelbart iagttagelige. Kunstnerens portræt af sin 20 år yngre hustru Sigrid i hovedøren er således ikke blot æstetisk attraktivt med sin helhed af helfigurportræt og udsigt til haven. Dette hovedværk er også tiltrækkende, fordi vi kan aflæse temaer om overgange til nye livskapitler og om tætte, følelsesmæssige relationer.

Vi står over for Sigrid Ring (1874-1923), født Kähler, der med et tankefuldt blik læner sig op ad dørkarmen med den ene fod pegende ind i stuen og den anden ud mod haven med de blomstrende frugttræer. Således markeres det, at det både er det eksisterende og den hjemlige situation, vi ser, og en åbning til det kommende og ukendte. Sigrid udstråler refleksion og følsomhed, og hun er samtidig kropsligt nærværende. Ægtemanden L. A. Ring har her med sit kompositorisk bevidste blik iscenesat sin yndige hustrus fremtoning på tærsklen mellem inde og ude og mellem nærhed og udvikling. L. A. Ring malede senere flere malerier med hjemlige motiver. Parret var blevet gift året før, og man fornemmer, at de blomstrende frugttræer medvirker til at formidle en forudelse af kommende glæder – også selv om de krogede træstammer i motivet tangerer et mørkere stemningsleje ved at pege på ælde og forgængelighed.

Detaljerne i malerierne har betydning og kontrasterne er med til at anspore vores nysgerrighed. Henrik Wivels L. A. Ring-biografi guider os frem til at se den tætte sammenhæng mellem kunstneriske temaer og livsfylde og -erfaring. Bogen fremhæver desuden forbindelsestråde til kulturelle strømninger i tiden omkring år 1900.

L. A. Rings kunstneriske udvikling skete i takt med hans menneskelige erfaring. Vi får således indsigt i hustruen Sigrids store betydning for Ring på det personligt følelsesmæssigt plan og på det motiviske og kunstneriske. Sigrid malede selv akvareller, dels som forlæg for dekorationer til keramiske arbejder og dels som selvstændige værker. Hun var datter af keramikeren Herman A. Kähler, der ejede Kählers keramiske værksted i Næstved på Sjælland. Det var et af centrene for kunstnerkeramik i 1880'erne og 90'erne. Her var L. A. Ring tilknyttet i en periode, hvilket fik afgørende betydning for ham kreativt og personligt. Hos Kähler skabte han nogle keramiske arbejder i usædvanlige og eksperimenterende former.

Som Henrik Wivel skriver om Sigrids lysende indflydelse på Rings sind, at hun havde forløst de solbeskinnede billeder i Rings kunst med nærmest emaljerede og stærke farver. Forfatteren fremhæver, at der har været en stærk inspiration fra familien Kähler og deres keramiske virksomhed. Ikke mindst de anvendte fluorescerende glasurer har været en øjenåbner for L.A. Ring.

Sigrids personlige udstråling og kærlige nærvær løfter Rings kunst ind i en ny fase. Kunstnerhustru-motivet var centralt og et malerisk motiv i tiden. Et andet uforglemmeligt hustruportræt og tærskel-billede dukker op i hukommelsen, når vi beskæftiger os med Rings portræt af Sigrid. Næmlig skagensmaleren Michael Anchers portræt af sin gravide hustru, maleren Anna Ancher, sortklædt og i profil i døråbningen i det monumentale maleri "Portræt af min Hustru", 1883, som er et centralt værk på Den Hirschsprungske Samling. Michael Anchers hustru-portræt er karakterfuldt og majestætisk. Man noterer sig, at Anna Anchers stærke blik er rettet ud mod fremtiden, og vi aner en lys himmel. Anna Ancher er på vej til at tage sit næste skridt, der får betydning på det personlige plan for parret og for kunsten.

Ring er mere poetisk i sit portræt af Sigrid i lys kjole end Ancher er i sit markante portræt af Anna med den ranke holdning. Men begge hustruportrætter er særdeles væsentlige helfigurportrætter. Kvinderne hviler i sig selv, og portrætterne vidner om en udvikling i hustruportrætterne i årene omkring 1900, hvor kunstnerne ikke længere er bange for at vise kvindernes kropslige fremtoning.

Forårsmotivet hos Ring indikerer begyndelse, og Sigrid Rings positur, hvor begge hendes hænder peger ind mod kroppen, den venstre, lukkede hånd placeret i taljen mens vielsesringen er tydelig på hendes højre hånd, skærper beskuerens interesse for den kropslige tilstedeværelse i billedet. L. A. Ring malede flere tærskel-billeder. Men "I hovedøren" markerer sig som et hovedværk i kunstnerens produktion, der indkredser den tætte sammenvævning af livsfylde og kunstnerisk ansporing og udvikling.

Det nære liv – begejstringen og tabet

Henrik Wivel er i sin perspektiverede og smukt gennemillustrerede bog "Det glasklare hjerte" optaget af det, han kalder L. A. Rings "dobbeltblik". Som det hedder i bogen: "Med sit sinds tvetydighed evner L. A. Ring altid at se dobbelt". Henrik Wivel lokaliserer denne tendens og skriver i forbindelse med fortolkningen af "I hovedøren": "Udgangen er en nedstigning til en endnu ukendt verden, hvor den renlivede, pastelfarvede, spirende grønne og hvidt blomstrende lykke møder en livserfaring af netop det syndefald, som billedet lader den elskede grænse op til".

Når man under læsningen lader blikket indfange af de mange kendte og ukendte billeder er det ofte netop dobbeltheden og kontrasterne, der virker igangsættende for videre personlig tolkning. L. A. Rings måde at betragte eller forme motiverne på, hvor der ofte på samme tid er opmærksomhed på det glædelige og på det uvisse, giver malerierne en fængslende dybde og dynamik. Fra værk til værk er der skiftende vægtning af henholdsvis det sugende mørke og det attraktivt lyse.

Det fremgår af biografien, at L. A. Ring gennemgående havde humørudsving, dog mest udtalt i midten af 1880'erne.

Vi får i den forskningsbaserede biografi det lange tidsperspektiv og en indgående beskrivelse af Rings liv og store kærlighed til sin hustru, som fremgår af flere portrætter. Det er derfor dobbelt bevægende at have portrætterne af den unge Sigrid foran sig i bogen. For familien rammes af tragedien, da Sigrid dør i 1923 kun 49 år gammel af lungekræft. Henrik Wivel skriver med stor indlevelse om dette tab og om Sigrids uvurderlige betydning for Rings liv og kunstneriske udvikling og hermed for eftertidens kunstinteresserede publikum. Vi kan i dag i værkerne iagttage sammenfletningen af den menneskelige og maleriske begejstring. Som det formuleres i bogen: ”Der er ingen tvivl om Sigrid og Rings kærlighed og hvilken betydning hun fik for hans gennembrud, ikke alene til en anden eksistensform, men også til et andet syn, der fik afgørende indflydelse på hans kunst og opmærksomheden fra en større offentlighed”. Det er en beskrivelse, der fint betoner den lysende, kvindelige inspirationskraft i det levede liv og i kreativiteten.

Henrik Wivel skriver indlevet om Rings reaktion på Sigrids død og nævner, at den sorgtyngede kunstner en tid ikke kunne male. L. A. Ring levede ti år efter Sigrids død. Det hører til bogens fortjenester, at den i så høj grad

L.A. Ring: "Forår. Søstre Ebba og Sigrid Kähler. Næstved." (1895). Den Hirschsprungske Samling.

giver rum og ro til empati. Henrik Wivel giver Rings livshistorie en særlig efterklang. Positivt medvirkende til beskrivelsens sammenhæng og indblik i det nære liv er det, at Henrik Wivel i sin forskning som den første har haft mulighed for at fordybe sig i Sigrid Rings breve til sønnen Anders og til familien Kähler.

Det er desuden væsentligt, at vi i flere sammenhænge får lejlighed til at se kunstneren over skulderen, når vi præsenteres for de fotografiske forlæg for maleriernes hovedmotiver og på denne måde kan følge den kunstneriske proces, præcisionen og de små, betydningsskabende afvigelser. Som det er tilfældet i forbindelse med maleriet ”Forår. Søstrene Ebba og Sigrid Kähler, Næstved” (1895), Den Hirschsprungske Samling. Dobbeltportrættet med Sigrid og hendes lillesøster omgivet af blomstrende træer kredser om overgangen fra pige til kvinde, og herunder fra umiddelbarhed til eftertænksomhed og livsindsigt under kærlighedens synsvinkel.

I det fotografiske forlæg, hvor vi ser de to søstre, er Sigrids blik slået ned, så man ikke ser hendes øjne. I maleriets portræt ser man derimod Sigrids skråt sænkede, indadvendte blik, og man synes at kunne fornemme hendes tankefulde sindsstemning, som hun ikke direkte kan berette om over for den yngre, ligefremme søster. Man kan desuden notere sig, at i maleriet er Sigrids venstre hånd mere synlig end på fotografiet. Hermed får man øje på, at Sigrid på en talende måde har lidt krampagtigt fat i sin kjoles skørt. Sigrid er hemmelighedsfuld og nok spændt på det kommende. L. A. Ring er forelsket i Sigrid, og det er gengældt. Det er både indre og ydre forår, og Sigrid tager hul på et nyt livsafsnit. I deres ægteskab får Sigrid og L. A. Ring datteren Ghita og sønnerne Anders Herman og Ole hurtigt efter hinanden i årene 1899-1902.

Sted og vision

L. A. Ring var inspireret af de gamle nederlandske maleres klarhed og af den franske maler og grafiker Jean Francois Millet (1814-75), der ofte malede alvorlige sider af almuelivet. Ring malede adskillige billeder, der skildrede almuelivet, ofte med en melankolsk undertone. Han kom selv fra beskedne kår. L. A. Ring havde en særlig fornemmelse for at skildre landskaber, så de for beskuerens blik synes at løfte sig op til et større perspektiv. Han var i høj grad optaget af naturen, lyset og det atmosfæriske. I landskabsmalerierne havde han karakteristisk en høj horisontlinje. Ofte skildrede han netop de upåagtede steder og vegetationen, og i nogle særdeles markante tilfælde er det en overordnet livstolkning og vision, der træder frem af værkernes nærmest overjordiske lys og klarhed som i et andet af hans hovedværker: ”Sommerdag ved Roskilde Fjord” (1900), der findes på Randers Kunstmuseum. Henrik Wivel skriver om det, man kan kalde Rings maleriske stedsans og eksistensielle synsvinkel: ”L. A. Ring er stedernes maler i dansk malerkunst. (...) Ring

L.A. Ring: "Sommerdag ved Roskilde Fjord" (1900). Randers Kunstmuseum.

har tillagt stederne betydning, og hans billeder har lagt alen til den betydning, uanset at stederne i Rings liv i konventionel forstand ikke er noget særligt. Men det bliver de, fordi Ring som kunstner er nærværende i det nærværende. At være til er for Ring at være på et sted". Det ikoniske maleri "Sommerdag ved Roskilde Fjord", hvis motiv er fra fjordlandskabet ved Frederiksværk, er både sted og vision. Klarhed og stilhed, der på beskueren virker både æstetisk dragende og foruroligende - som en balancegang mellem liv og død.

Nogle af de naturskildringer, der på anderledes vis giver en særlig varme fra sig, er de landskabsbilleder, som tilsyneladende ikke bærer på nogen særlig fortælling men udstråler stor malerisk begejstring og glæde ved naturen og det at være under åben himmel. Som nu det indtagende "Sti forbi moden hvedemark. Tuehusene" (1886). Her formidler Ring med poetisk lethed det skønne, upågtede i det nære. Lysets spil i kornet, de spredte, vilde sommerblomster, de krogede træstammer og stedets ånd.

Der er langt fra denne lyseufori i landskabsskildringer til Rings malerier med dødssymbolik. Som i maleriet "Aften" (1887), der skildrer en træt kvinde, siddende ved vejen ned mod landsbyen Ring, mens dødsenglen svæver på himlen over hendes sammenkrummede skikkelse. Maleriet "Aften", der findes på Statens Museum for Kunst, har en tæt forbindelse mellem realisme og symbolisme. Med dette billede maler Ring, som Henrik Wivel formulerer det: "sin mor på vej tilbage til fødebyen og slægtens hjemsted. Et menneske, der har bevidnet døden og selv synes at være på vej mod den på rejsen tilbage til,

hvor hun kom fra (...)” Som Henrik Wivel konkluderer om billedet ”Aften” er maleriet ”(...) sindbilledligt og allegorisk kunstnerens afsked med barndommen og ungdommens Ring og med moderen Johanne Andersdatter, som han prisgiver dødens forsyn”.

Man kan, når man ser de mange illustrationer i bogen, have vanskeligt ved at tro, at det er samme maler, der har ført penslen over lærrederne. For der er store spring i stemning fra malerierne med euforisk lys til skildringerne med melankolsk mørke og ildevarslende atmosfære. Henrik Wivel understreger, om Ring: ”Han kunne både skildre verden med troldsplinten i øjet, så den vendte vrangen ud, og skildre den som et klarhedsspejl, der viste mennesket og verden rent og sandt”.

L.A. Ring havde evne til at se det ejendommelige og væsentlige i det, der synes velkendt og male det med en underliggende nerve. Det menneskelige og landskaberne træder frem med en særlig klarhed, som appellerer til os i dag. Henrik Wivel skriver med betydeligt engagement, og biografien er bevægende læsning. Rings kunst åbnede for et større perspektiv. Det samme gør Henrik Wivels bog.

Litteratur:

Fabritius, Elisabeth. *Michael Ancher og det moderne gennembrud 1880-1890*. Helga Anchers Fond, Christian Ejlers Forlag 1999.

Kirkegaard Thomsen, Dorthe. *Livshistorien*. Tænkepauser 5. Aarhus Universitet, 2016.

Nørgaard Larsen, Peter (red.). *Sjælebilleder – Symbolismen i dansk og europæisk maleri 1870-1910*. Statens Museum for Kunst, 2000.

Rosenvold Hvidt, Annette. *I hovedøren. Kunstnerens hustru*. www.collection.smk.dk, 2018.

Wivel, Henrik. *Det glasklare hjerte. En biografi om L. A. Ring*. Strandberg Publishing, 2020.

ANNA HEDELIUS

FRILUFTSLIV SOM KULTUR

På tur i norsk och svensk fjällnatur

”Det är så hälsosamt och stärkande i fjällen” – Lennart Hagvalls 1940-talsvisa är numera en tokrolog klassiker, men den ansågs för fräck för dåtidens radiopublik. Huvudpersonen rimmade nämligen fjällen med att ”stanna inne på hotellen” och brydde sig inte märkbart om fjälluften, snarare nöjen och erotik: ”Och det finns inget annat ställe där moralen vågar stå, på en så sjunkande och angenäm nivå”, slutar visan.

Carl von Linné hade en annan, mer sedesam, inställning. På den lappländska resa han företog sig år 1732 färdades han under sex månader runt Bottniska viken inklusive rejäla avstickare in i landet, en resa på över 200 mil. Hans anteckningar i journalen har blivit smått bevingade: ”Så snart jag kom på fjällen, fick jag liksom nytt liv och det var så som en tung börda blev tagen av mig.”

Linnés ord skriver jag själv gärna under på. Då jag vårvintern 2020, för elfte året i rad, tar nattåget till Jämtland för att tillsammans med kära vänner gå på skidtur mellan fjällstugor skriver vi 20 mars i almanackan. Coronaviruset har just tagit världen med storm, men vår femhövdade skara har lyckats ta oss upp till Storulvån för att därifrån inleda vår fyradagarstur.

Som vanligt skidar vi på rad eller två och två i bredd längs kryssleden, vi småpratar på djupet och på ytan, om livet, vardagen, visionerna och världsalldet. Emellanåt är vi tysta, då och då gnolar någon på en melodi som någon annan stämmer in i. Ibland, när ryggsäcksbördan känns för tung, stånkar vi en smula. Fjälluften är frisk, om än kall och bister mot kinderna. Den ger plats för stora tankar.

Då vi dag två, efter 16 km på skidor från Gåsen Fjällstuga kommer fram till Vålåstugan möts vi av beskedet att en man ligger med feber på ett av rummen i huvudbyggnaden. Vi får sängplatser i Gamla stugan, och då vi har fått fyr i braskaminen ser jag genom min position i fönstret hur mannen och hans fru hämtas med skoter för färd till lasarettet i Östersund. Fjällvidderna som brer ut sig utanför den smått immiga glasrutan är fortfarande lika öppna och vidsträckta som tidigare, men viruset, som känts mer och mer fjärran för varje steg vi har tagit på skidorna, är oss i hasorna.

Det skrämmer oss en smula, men trots allt inte mer än att vi glömmer det hela när den torkade svamprisotton står färdig på bordet. Någon har burit med sig en flaska vin i ryggsäcken och det blir en långkalsongsfest utan like. Långt senare, när vi i det ensamma stearinljusets sken endast kan urskilja varandras

konturer, klingar fortfarande våra röster och skratt i Fjällstuga 65. Ja den heter så, denna arketytiska stugmodell ritad i januari 1965 av Tore Abrahamsson, naturälskande författare och arkitekt som av egen erfarenhet förstod fjällvandrarens behov av såväl gemenskap, avskildhet som torkmöjligheter. Fjällstuga 65 är en parstuga med två dagrum, fyra avdelade sovhytter med fem bäddar i vardera, enkelt möblemang i trä, gasspis och braskamin. I sin enkelhet är stugmodellen, som uppförts på 21 platser i de svenska fjällen, himmelriket för en trött och hungrig fjällturist.

Om vi ser till dagens alla på marknaden etablerade outdoormärken är friluftsliv i dag både en självklarhet och materialsport i Norden såväl som annorstädes. Men hur började då denna fäbless för just fjällen som rekreationsområde? Låt oss göra en historisk återblick.

I dag ser de flesta av oss den svenska och norska fjällnaturen som unik för att den är så till synes orörd, men någon vildmark i ordets rätta bemärkelse är inte ens fjällen. Spåren efter tidigt liv i fjällandskapet må vara otydliga, men att platserna bär på en historia märks inte minst i namnen. Ta till exempel Helags, det fantastiska fjället i nordvästra Härjedalen, som med sina 796 meter över havet är den högsta bergstoppen söder om polcirkeln. Namnet härstammar från ordet *helag*, fornnordiska för helig. En indikation så god som någon på vad fjällnaturen betyder för människan.

Ja, för i tiotusentals år har människor bott, verkat och lämnat spår efter sig i fjällen. Samernas tidiga förfäder återfinns i ett fångstfolk som befolkade fjällen efter inlandsisen. Minnen, berättelser och kunskap har traderats genom generationer. Naturens markörer har blivit del av människans medvetande, en essentiell del av kulturen, från generation till generation.

En stor del av denna fjällkultur är förknippad med renen. I årtusenden har människor försörjt sig i fjällandskapet genom boskapsskötsel, jakt och fiske. Renskötselfolket, som har bedrivits sedan 800-talet, är intimt sammankopplad med den samiska kulturen. Renen ger föda, skinn och mjölk men den bidrar också till fjällets artrikedom och öppna landskap samt är en traditionsbärare med stort symbolvärde.

På 1600- och 1700-talet blev gruvdriften ytterligare en inkomstkälla. Att naturen, såsom Linné gav uttryck för, även har sinnliga värden började så småningom formuleras i litteraturen.

I skrift nämndes ordet friluftsliv för första gången av den norske författaren Henrik Ibsen. Detta i dikten *På vidderne* från 1859, en dikt där Ibsen uttrycker essensen av den livsfilosofi som han sedan kom att utveckla i dramerna *Brand* och *Peer Gynt*.

Huvudpersonen, en poet, lämnar sin unga brud nere i dalen för ett liv uppe i bergen. De snöbeklädda bergslätterna är för Ibsen symbolen för ett förhöjt och

fritt liv, medan låglandet är att betrakta som en trång bur för den frihetssökande människan. Endast i bergen, där luften är klar och ren, går det att finna sitt sanna jag, endast där kan en konstnär leva i samklang med sin sanna existens.

I den øde sæterstue
al min rige fangst jeg sanker
der er krak og der er grue
friluftsliv for mine tanker.

Även Winston Churchill, brittisk premiärminister tillika Nobelpristagare i litteratur 1953, hade ett gott förhållande till den nordiska fjällnaturen. Kolåsen är en by i Åre kommun. Namnet härrör från det kol som har hittats vid ugnar i skogen, ett bevis på att platsen använts för myrjärnstillverkning. Hit kom Churchill, sommaren 1897, då han som 23-åring hade permission från sin armétjänst i Indien. Tillsammans med tre kamrater tog han in på Kolåsens Fjällpension för att fiska och jaga. Resan dit lär ha varit spännande i sig. På den tiden tog färden från Järpen – i dag en dryg timmes bilresa bort – hela åtta timmar och innefattade en tur med hästdroska, tre olika båtförbindelser samt en ansenlig promenad.

Väl framme var jakten framgångsrik och Churchills sällskap trivdes så bra att de planerade att komma tillbaka sommaren därpå, men så blev inte fallet. Det året lämnade Churchill armén och valdes så småningom in i det brittiska underhuset. På det nuvarande Kolåsens fjällhotell (uppfört 1934), finns ett rum döpt till hans ära.

Som fjällturist var Winston Churchill förhållandevis tidigt ute. Längre sågs det otämjda bergslandskapet som fult och skrämmande och synen på naturen var ännu i första hand nyttopräglad. Men i takt med industrialiseringen fick människor mer fritid och intresset för att vistas i det fria som rekreation blev därmed större.

Med rötter i romantiken började naturen på nytt skildras i sång, konst och dikt. De svenska målarna (Carl Larsson, Eva Bonnier, Bruno Liljefors med flera) började nu återvända från Paris för att istället måla det svenska landskapet. Norsk Folkemuseum i Oslo grundades 1894, Artur Hazelius skapade friluftsmuseet Skansen på Djurgården i Stockholm 1896 och Selma Lagerlöf debuterade 1891 med *Gösta Berlings saga*, en skildring av livet på den värmäländska landsbygden. Slutet av 1800-talet var kort sagt en tid då friluftsliv och landskapsskildringar stod högt i kurs i Norden. Tack vare järnvägens utbyggnad blev fjällvärlden tillgänglig för alltfler resenärer, vilket fick till följd att jaktstott, kuranstalter, hotell och sanatorier slog upp portarna.

I Norge blev den norska upptäcktsresanden Fridtjof Nansen en förgrundsgestalt och inspirationskälla. Hans skidtur över Grönland år 1888 väckte stor uppmärksamhet och skidåkandet blev så småningom förknippat med den

Skystasjonen Røisheim 1886. Foto: Axel Lindahl/Norsk Folkemuseum.

norska identiteten. Genom skidåkningen ansågs man få en stark kropp och ett öppet sinne. Det blev skolornas uppgift att lära unga skidandets konst.

Nu började man också att organisera sig med friluftsliv som ledstjärna i både Norge och Sverige. Den Norske Turistforening (DNT) hade instiftats redan 1868 för att få människan att vistas i naturen och ta till vara både natur- och kulturvärden. De första fjällvandringarna i Norge kom dock från England. Faktum var att de brittiska besökarna i landet var så vanligt förekommande att det myntades ett ordspråk – ”Anten er han spikande galen, elder so er han engelskmann” – men så småningom fick de galna engelsmännen se sig i minoritet gentemot norrmännen.

Även i Sverige kom friluftstintresset för att stanna. Svenska Turistföreningen (STF) – grundades i Uppsala 1885 av en grupp friluftstintresserade geologistudenter. I årsboken som började ges ut året därpå publicerades reportage och redogörelser över upptäcktsresorna till okänd landsbygd. De vid den här tiden nya handkamerorna följde med på resorna och på så sätt utvecklades det första verkliga amatörfotograferandet. Genom sin ”Pristäflan för fotografer” bidrog STF till en guldålder för svenskt fotografi. Tävlingen utlystes för första gången 1893 och bidrog till många lysande skildringar av landskap och folkliv över hela landet.

Med ambition att göra de svenska fjällen tillgängliga för allt fler naturintresserade började man 1887 att pricka ut de första vandringslederna. Den första fjällstugan byggdes 1888 på leden mellan Kvikjokk och Sulitelma. Arbetet med att anlägga den 450 kilometer långa Kungsleden mellan Abisko och Hemavan inleddes år 1900.

*På tur i Jämtlandsfjällen.
Renar vid STF Stensdalen.
Foto: Anna Hedelius.*

Än i dag har både Sverige och Norge väl utmarkerade leder och stugor/hyttor i en slags tanke om att fjällluften är stärkande för människan. Det svenska ledssystemet omfattar i dag 550 mil markerade leder, varav 225 mil i Norrbotten och 194 mil i Jämtland. Vinterlederna är markerade med stolpar med ett rött kryss i toppen, så kallade ledkryss med 40 meters mellanrum. Sommarlederna består av upptrampade stigar med målade stenar eller stolpar. På liknande sätt markeras Norges 430 mil vinterleder med kvistar på lagom avstånd så att det ska gå att se nästa kvist i snöväder.

Även om vi inte sträcker oss så långt som Ibsen som avslutar på *På vidderne* med orden "Heroppe paa Vidden er Frihed og Gud, Dernede famler de Andre" är det i dag allmänt vedertaget att fjällnaturen bidrar till bättre hälsa, upptäckter, kunskap och skönhetsupplevelser. Med friluftslivet etableras en alldeles egen kultur, som går hand i hand med naturen och landskapet. Med en samtida term kallar vi detta för kulturell ekosystemtjänst.

En ekosystemtjänst är kort sagt allt det vi människor får gratis från naturen. Ekosystemtjänsterna kan delas in i fyra olika typer: försörjande (till exempel mat och dricksvatten), reglerande (till exempel vattenrening och pollinering), stödjande (fotosyntes, vattnets kretslopp) och kulturella. De sistnämnda är de immateriella värden som naturen erbjuder och som är viktiga för människors välbefinnande. Det kan handla om hälsa, kognitiv utveckling, rekreation, skönhet, inspiration, kunskap och kulturarv.

Fjällandskapets storhet väcker känslor, som går att omsätta till konst. Naturfenomen har inspirerat och inspirerar än i dag – till myter, sagor, musikverk och dramatik. Författaren John Bauer och hans sagoväsen, tonsättaren Edvard Griegs *Bergakungens sal* (ursprungligen komponerad till Ibsens *Peer Gynt*), författaren/konstnären Inga Borg med sin osynling Plupp, som bor i en torvkåta vid Blåvattnet långt uppe i norr. Och så *Dunderklumpen*, sagan som Beppe Wolgers hämtade inspiration till i fjällriket Frostviken i norra Jämtland.

Även arkitekter inspireras av fjällandskapet. Det mest extrema exemplet finns kanske i Borgafjäll i södra Lappland. Vackert beläget med fjället Jenjenjetjem som bakgrund ligger här Ralph Erskines hypermoderna sporthotell från 1955. Färgsatt med den samiska kulturens starka färger, byggt i naturmaterial från trakten och med en sluttande skidbacke på taket. Idén till den senare fick Erskine från ett fotografi av en skidåkare på ett stugtak i Alperna. Invånarna i Dorotea kommun var inte nöjda – tänk om någon skulle ramla ned över takkanten?

Ja, mycket kan hända i fjällen. Hur gick det till exempel med den febrige mannen i början av artikeln? Ryktet spreds snabbt över bergstopparna att han fått gräddfil till lasarettet i Östersund, då han själv var läkare. Där testades han negativt för Covid -19 och därmed kunde även vi själva blåsa faran över. Glada i hågen skidade vi nästa morgon vidare till Lunndörssstugan där vi hamnade i den vedeldade bastun tillsammans med skidskyttelegenden Magdalena Forsberg. Tillsammans tassade vi nakna och fnittriga ut över snön för att få ett uppgiggande dopp i isvaken. Det är så hälsosamt och stärkande i fjällen...

Källor:

Carl von Linnés *Lappländska resa*, Natur och Kultur 2004

Paa vidderne, Henrik Ibsens skrifter, Universitetet i Oslo, ibsen.uio.no

Den Norske Turistforeningen, www.dnt.no

Svenska Turistforeningen, www.svenskaturistforeningen.se

”Turisme i Norge på 1800-tallet”, Nasjonal digital læringsarena, www.ndla.no

”Nästa år blir det 100-årsjubileum i Kolåsen”, *Östersunds-Posten* 17 mars 2009

Fjäll som kultur?, Länsstyrelsen i Jämtlands län, 2015

Fjäll, våra skönaste turer till fots och på skidor, Votum 2020

RÓSA MARÍA HJÖRVAR

SJÓN OG FORVANDLINGENS MAGI

Det må siges at være en stor litterær begivenhed i nordisk regi når den islandske forfatter Sjón udkommer med en ny roman. Sjón, der først gjorde sig gældende som lyriker, er for længst blevet et etableret navn på den skønlitterære scene og modtog bl.a. Nordisk Råds Litteraturpris året 2005 for romanen *Skygge-Baldur*. I det følgende skal vi se på den islandske forfatter og de værker der har givet ham sin status som en af Nordens mest finurlige sprogmagikere.

Rósa María Hjörvar er Ph.d-studerende ved institut for sprog og kultur på Íslands universitet.

Det er en kold og våd dag, som de fleste dage i firsernes Reykjavik. Midtbyens gågade er næsten tom, endda tror de lokale ikke på gåben og turisterne er endnu ikke dukket op med deres ivrige vandrestøvler. En lille stik i rend pige hinker hjem fra sit ærinde med blikket stift rettet mod de koksgrå fortovsfliser. Hvis man træder på strengen så har man tabt. En ulykkelig folkevogns boble sniger sig forbi og rømmer sig pludseligt med et knald. Pigen ser op og ser ham; pingvinmanden! Med høj hat og smalle læber. Det er forfatteren med den sorte magi. Det er Sjón.

Sjón, der selv har beskrevet hvordan han i sin barndom pløjede sig igennem verdenslitteraturen liggende på gulvet under sin bedstemors stuebirk, har høstet en del opmærksomhed for sine værker. Alligevel må han siges være enlig svale i nordisk regi idet han i så høj grad bekender sig til en central europæiske tradition. Inspirationen finder han hos forfattere som Mikael Bulgakov, Gustav Meyrink og Franz Kafka. Men Sjón er også dybt forankret i oldtidens store forfattere, der i blandt Ovid. Det er ideen om forvandling der er helt central for Sjón og synes guide hans forfatterskab igennem forskellige eventyr og historiske perioder og genrer.

Forvandlingens paradoks – dens konstante tilstedeværelse i vores liv samtidig med dens evige opbrud optager den unge digter allerede i de første digtsamlinger fra halvfjerdserne. Og det rum af ”midt imellem” der skabes i det konstante forløb af forvandlinger som mennesket må trækkes med og være i. I digtsamlingen *Birgitta* (1979) møder vi en kvinde der lytter til sine naboer igennem boligblokkens vægge ved hjælp af et glas. Digtene består af de brudstykker hun opsnapper indtil sidste vers hvor grønne og gule ansigter presser sig mod lejlighedens vinduer. I strofe syv af samlingen har Birgitta opsnappet følgende:

Er det i orden med dig at jeg kommer?
Hvis du bliver henover midnat.
Men hvis jeg dør før det tidspunkt?
Så må du blive.

(skribent oversættelse)

Her ser vi hvordan Sjón væver sig ind og ud af forvandlingens troper, ankomsten, midnatstimen, tiden, døden og væren. Tilstande som vi som mennesker må navigere omkring i hverdagen som regel uden at skænke deres absolutte betydning en tanke. Sjón arbejder her som nu med den helt rå realisme, boligblokken, den ensomme kvinde, men fortællingen gøres rigere og dybere med hans karakteristiske afstikkere til magi og horror.

Det skæve smil er der også i Sjóns digte, en varm spidsfindig humor der gemmer sig bag teksten som små stykker dejlig chokolade. Et godt eksempel fra de tidlige år er følgende digt fra samlingen *Madonna* (1979):

Et glas vand

Jeg holdt
på glasset og
så ned i det.
Menneskeøjjet
som lå på bunden
så anklagende
på mig.

Og mig
der bare bad om vand.

(skribent oversættelse)

Her igen er forvandlingen central, øjet der kigge nysgerigt ned i glasset ser anklagen i sit spejlbillede. Intertekstualiteten er klar og vi husker alle Odins øje på bunden af Mimirsbrønd, øjet som blev givet som betaling for digterkunsten. Det er også det øje der kigger op ad glasset og dermed selve digteren. Og det er ikke sidste gang digteren Sjón kigger ud af sine værker og konfronterer læseren. Oprindeligt døbt Sigurjón Birgir Sigurðsson har den kære forfatter mange navne. Først kalder han sig S.JÓN som en forkortelse af sit efternavn Sigurjón. I forbindelse med at han som ung digter bekender sig til surrealisme med udgivelse af digtsamlingen *Birgitta* kalder han sig Sjón. Punktummet er væk og ordet betyder på islandsk ”syn”, men bemærk også at mellemnavnet ”Birgir” er den maskuline form af ”Birgitta”, hvilket gør det lyriske jeg til en af hans alter-egoer. Sigur på islandsk betyder sejr, så når hovedpersonen i Sjóns første roman *Stálnat* (1987) hedder Johnny Triumph er det igen en leg med forfatterens navn. Det vakte desuden opmærksomhed i Reykjavíks gader da

han nærmest på kult-agtig vis iklædte sig de forskellige forfatter alias, når han fx omkring udgivelsen af *Stålnat* gik i samme punk-rockabilly stil som Johnny Triumph og tilføjede dermed endnu et lag til sin leg med virkelighed og fantasi.

Mens debutromanen *Stålnat* er en surrealistisk blanding af sci-fi, cyperpunk og eventyr er Sjóns anden roman *Engel, høj hat og jordbær* (1994) en lyrisk dobbeltfortælling. Den udforsker den romantiske ide om skyggen idet vi følger to udgaver af den samme mand fra morgen til aften en solrig dag. Den ene vågner og tager på stranden med sin kæreste, den anden vågner inde i væggen og er dømt til at følge den første men i stedet for at være ude i verden er han fanget i den.

Det romantiske verdenssyn dominerer romanen *Skygge-Baldur* (2003) som nok er en af Sjóns mest beundrede værker. Der møder vi urtesamleren Friðrik og præsten Baldur Skuggason begge bosiddende i den islandske provins i begyndelsen af det 20. århundrede. Deres skæbner flettes sammen af en ung kvinde med Downs hvis sprog leder tankerne hen på dadaisme. Den unge kvinde tages i foster af Friðrik men er faktisk præstens datter som han har solgt til et udenlandsk skib. Bogen begynder med pigens død og vi følger de to mænds bedrifter i tiden umiddelbart efter. Naturen er besjælet med en magi der overtager fortællingen til tider, men den indeholder samtidigt også stærke referencer til den meget typiske islandske landroman fra den samme periode. Værket er et kunststykke, et puslespil som læseren sætter sammen. Den spøjse blanding af senromantik og futurisme giver romanen et autentisk præg og gør den spændende at læse. På sin vis er det som at læse en hemmelighed eller at drømme. Drømme er helt centrale i surrealisme for de evner at åbne sindet, og sidestille ellers ulige elementer. Det er netop det der sker i den lille roman.

Men efter at Sjón i halvfjerdserne var aktiv i det surrealistiske kunstnerkollektiv Medúsa, bliver han i firserne en del af Smekkleysa kollektivet (Smagløst) som i dag stadig er knyttet til nogen af de største kreative navne i Islands kulturliv. Han performer som Johnny Triumph og deltager i forskellige happenings, men det er hans forfatterstemme der bliver hans kendetegn. Han skriver tekster for den islandske sanger Björk, blandt andet soundtracket til filmen *Dancer in the Dark* hvor Sjón bidrog sammen med andre kollaboratører. I 2010 udgav Björk og Sjón singlen *The comet song* tilsyneladende i samarbejde med Mumintrollene der optræder i musikvideoen og bliver refereret til i teksten.

For et par år siden færdiggjorde Sjón desuden operaen *Syv sten* sammen med den tjekkiske komponist Ondřej Adamek og de modtog FEDORA-Generali prisen som årets bedste opera 2018. Derved har det vist sig at Sjón ikke lader sig begrænse af en bestemt genre eller type samarbejde.

I mellemtiden har vi fra Sjóns hånd fået romaner som *Splinten fra Argo* (2005), *Tusmørkeundere* (2008), *Månesten* (2013) og *CoDex 1962* (2016). Den sidstnævnte er hovedtitlen på den trilogi Sjón påbegyndte i 1994 med romanen *Dine øjne så mig*.

Sjón bekender sig til *surrealisme*, men det er vigtigt at have med at selvom han stilistisk svæver højt over vandende, så har han sine tematiske ben solidt plantet i samtiden. Det ses bl.a. i *Månesten* som behandler *queer* temaer i et historisk lys og *CoDex 1962* der problematiserer DNA industrien.

I *Månesten* møder vi drengen Máni Stein som er forældreløs, ordblind og homoseksuel. Han balancerer på kanten af narrativet med fare for at blive væk. Året er 1918 og med den spanske syge, vulkanudbrud og islandsk selvstændighed er der ikke plads i tiden til en queer dreng der bruger al sin tid i biografen. Hans skæbne er at viskes ud af sin egen historie til fordel for det episke narrativ der skal blive fundamentalt for Islands national forståelse. Sjóns knappe prosa stil og faste greb gør den lille roman til et kunststykke der vakte international opmærksomhed og blev et indlæg i debatten om hvilke historier vi fortæller, for hvem og hvorfor.

Det er dette kritiske standpunkt om fortællingens skrøbelighed der præger *CoDex 1962* som ifølge kritikeren Úlfhildur Dagsdóttir må anses for at være et højdepunkt i islandsk litteraturhistorie.¹ Det er en kæmpe bedrift at skrive en triologi over en så lang årrække med en så klar og selvopfyldende hensigt. Det første roman har undertitlen kærlighedshistorie, den anden kalder sig en kriminalroman og den tredje påstår at være science fiction. Tre kiosk genre der i Sjóns bearbejdning bliver til skønlitterære mesterstykker men samtidig holder i hævde surrealismens forkærlighed for det lavkulturelle. Det er *pulp*, med hæsblæsende plot, varulve og forviklinger. Men den store forvikling er læserens antagelse om narrativets pålidelighed. For narrativer er i stadig forvandling, med tidens gang og paradigmeskifte. Det der i en fortælling er videnskab anses i en anden for overtro. Det ved vi godt, men glemmer det tit når vi blænder af vores egen tids videnskabelige diskurser. Og selv hvis DNA er den ultimative viden om mennesker, hvad fortæller det så egentlig om os? Det er nogen af de temaer som triologien berører. Men mere end det er det god litteratur, gode fortællinger velskrevet af en omhyggelig forfatter. I modsætning til mange af tidens fabler er Sjón altid kortfattet, altid omhyggelig med ikke at spille sine ord. På den måde læner han sig op ad saga traditionen der jo som bekendt er en kortfattet prosa tradition, men også samtidens minimalister og ikke myten. I myten er ordet ofte en central aktør og Sjón forener disse strømninger både stilistisk og tematisk i værkerne *Splinten fra Argos* og *Tusmørkeunderer*. I den førnævnte sejler hovedpersonen afsted på skibet Kronos for at lære mere om fisk og kultur. Ved middagsbordet bliver han indviklet i en mytologisk fortælling om en anden sejlads. Skibet der er fyldt til randen med papir flyder igennem lag af fortællinger der omfavner Jason, Medea og Sigurd Fafnesbane. I *Tusmørkeunderer* er vi i renæssancens greb idet Sjón giver læseren et harmonisk indblik i tiden før oplysningen. Hovedpersonen Jónas den lærde som er dømt til et liv i eksil på en

lille ø er bygget på en faktisk historisk karakter som var vidne til massakren på de baskiske hvalfangere i 1615. Hans viden om de faktiske begivenheder gjorde ham farlig for den lokale sherif og grundet hans arbejde som naturmediciner var det nemt at dømme ham til eksil. Det er altså en historisk roman, men ser vi nærmere på den, som Úlfhildur Dagsdóttir har påpeget er det også en tekst labyrint med en grotesk midte. I dette værk som i de fleste andre af Sjóns bøger træder forfatteren selv frem. I dette tilfælde befrier forfatteren Sjón Jónas fra sit eksil. Og det gør han både i bogstavelig og overført betydning. Han kommer sejlene på en båd som en anden Odin og sørger for at Jonas kommer ombord i et skib til København. Det er jo det alle forfattere gør for deres hovedpersoner. Her gives læseren blot et dramatisk indblik i mekanismen.

Sjón er allestedsnærværende i sine bøger, som symbol, som sig selv. Nogle gange bliver han omtalt, andre gange er han tilstede pr. default som i *CoDex 1962* der omhandler genetiske mutationer i den generation som er født i 1962 i Island, hvilket er forfatterens fødeår. I *Månesten* knyttes drengen ind i forfatterens familiehistorie og protagonisten i *Splinten fra Argos* er til dels bygget på Sjóns Oldefar. Derved understreger Sjón at det er forfatteren der sætter maskinen i gang, at det er de ord forfatteren skriver der afstedkommer romaner, ligesom Golem der skal have ridset et ord på panden for at blive levende. Og ligesom Golem kan historien ikke selv tage til orde, det er forfatterens prerogativ.

Den nye roman *Korngult hår, grá augu* (2019) er på sin vis også et samtidsværk om end den historisk behandler perioden efter anden verdenskrig. Hovedpersonen er nynazist og det må, som professor Gauti Kristmannson påpeger i sin kritik, siges at være et relevant emne i en tid hvor den ekstreme højrefløj og fascistoide ideologier igen vinder indpas både i Europa og USA.²

Romanen, der med sine 117 sider vel kan betegnes som en *novella*, er i tre dele. Stilen er sammensat af bl.a. erindringsbrud, tredje persons fortælling, breve og dokumenter. Her som altid hos Sjón kan læseren nyde det gode håndværk. Han er helt enkelt en sublim stilist. Bogen starter som en hæsbæsende detektivroman men fører derpå, helt uden anstrengelse, læseren ind i hovedpersonens Gunnar Pálsson Kampen liv og tanker. Karakteren er til dels baseret på en faktisk historisk karakter og Sjón bruger desuden dokumentation fra det islandske nazistparti parallelt med opdigtede personer og begivenheder. Derved befinder fortællingen sig i et typisk postmoderne spændingsfelt mellem fantasi og virkelighed.

Titlen ”Korngult hår, grá øjne” må siges at være en noget blodfattig beskrivelse af den ariske races. Men det er netop sagens kerne, værket er et menneskestudie uden den lidenskab der kendetegner det 20. århundredes *ismer*.

Det er ikke første gang vi støder på nationalsocialister hos Sjón. I *Splinten fra Argo* møder vi en jeg-fortæller der er helt opslugt af det nordiske folks

påståede overlegenhed, som han for øvrigt forbinder med de massive mængder af fisk der bliver indtaget i regionen. Som konsekvens deraf udgiver han tidskriftet *Fisk og Kultur*. I andet bind af *CoDex 1962* introduceres læserne til den groteske Hrafn W. Karlsson der udover at være en skrappelløs frimærkehandler også er nynazist. Begge disse karakterer er karikaturer, de er latterlige, deres opgave er at more og chokere læserne som en slags pauseklovne. Sjón sagde selv i et interview i det islandske litteraturprogram *Kiljan* at han havde haft et behov for at nærme sig en nynazist som en helstøbt person – et menneske af kød og blod. Derved genkalder Sjón det som organisten taler om i Halldór Laxness *Atomstation* (1948); at der er helte på begge sider af skyttegravene.

Det er dette skisma som værket udforsker og uden frygt giver sig hen til. Helt uredigeret får vi adgang til en ung mands fascistiske livsstil og Sjón er hellere ikke bange for at give plads til den gotiske æstetik. Det ses blandt andet af det efterfølgende citat, der omhandler cykelklubben *Sleipnir*:

Ikke dermed at forstå at de kun cyklede i godt vejr. Hvis det styrtede ned, kunne man se dem iført regnfrakker der nåede dem ned til anklerne og skjulte både mand og cykel og flagrede ud fra dem som en svartbogs udstrakte vinger.³

Her oplever vi barnets fascination af den gotiske æstetik der senere kommer til at danne rammen om hans identitet. Hvordan han umiddelbart tiltrækkes af de rene og ranke i mødet med sin nabo nazisten Lúther og påbegynder sin rejse ind i denne subkultur.

Sjóns værker favner hele den europæiske kulturarv og med sine futuristiske og surrealistiske elementer peger de frem og tilbage i tiden som Science fiction gør. Sjón er en af de smalle litteraturs forfattere men er aldrig bange for at kaste sig ud i de store episke fortællinger, altid med sit eget flair og sig selv i mente. Dette vidtfavnende men kortfattede forfatterskab fylder ikke engang *en* hyldemeter. Men bør alligevel ikke overses i den nordiske kanon. En enlig svale som Sjón kan være svær at kategorisere og risikerer at blive en sidebemærkning i vores samtid. Men det er tit i afstikkerne at vi finder de mest frugtbare værker. Som i sin enkelhed kan afsløre så meget om os og vores verden, men frem for alt fornøje og henrive.

Noter

1. Ulfhildur Dagsdóttir, *Sjón – um höfundinn*. 2017. <https://bokmenntaborgin.is/bokmenntavefur/hofundar/sjon> (hentet d.30.04.2020)
2. Gauti Kristmannson. *Mósaíkmynd af veruleika íslenskra nasista*. 2019. <https://www.ruv.is/frett/mosaikmynd-af-veruleika-islenskra-nasista> (hentet d. 14.11.19)
3. Sjón. *Korngult hár, grá augu*. JPV Reykjavík, p.20. Skribent oversættelse.

RALF FRIBERG

FINLAND DRABBADES FÖRST I NORDEN AV ANDRA VÄRLDSKRIGETS PRÖVNINGAR

Först på 2000-talet har det blivit möjligt att föra en alltmer balanserad diskussion om Finlands krig under det förra seklet. De få överlevande från kriget, över nitto år gamla röner i dag en varm uppskattning. Betecknande för nationens känsloläge är att åttioårsminnet av vinterkriget slut 1940 kunde firas över landet med klang av kyrkklockor och uppvaktningar vid krigargravarna. På de stupades kyrkogård ligger de begravna sida vid sida, oberoende av rang och insats.

Ralf Friberg är kaptenlöjtnant i reserven, publicist, tidigare ambassadör i bl.a. Köpenhamn och pressråd i Stockholm.

En kategori finländare håller på att försvinna. Det är ålderskategorin 75–85 åringar. Denna grupp räddades bokstavligen till ett tryggt liv av våra soldater i vinterkriget. I dag vet vi hur ryska soldater behandlade civilbefolkningen, som blev offer för s.k. partisanräder. Hela byar i norra Finland förintades under fortsättningskriget.

Debatten om Finlands krig hade länge efter kriget ett ledande motiv, som var kritiskt. Sextiotalets och senare tiders radikaler ställde frågan ”vad hade ni i kriget att göra”? Vinterkrigets enastående resultat, grundat på ett motstånd som nådde obeskrivliga höjder fördunklades av de många frågetecken och negativa anmärkningar som utmärkte i synnerhet Kekkonen-åren. Presidenten förhöll sig intill slutet av sin överlånga mandatperiod avmätt och distanserat till det militära etablissemang och dess krav på en sakligt baserad fördelning av budgetanslag. Om vinterkriget sade han föga. Kanske hans motstånd mot fredsslutet i Moskva 1940 tyngde honom, han hade som en av två ministrar röstat mot fred.

Inför vinterkriget tvekade många på Finlands möjligheter att kunna avvärja ett sovjetiskt anfall. Denna tveksamhet besjälade det svenska försvarets ledande skikt och bromsade försök att inleda ett traktatfäst militärt samarbete mellan Finland och Sverige. Den skeptiska synen byggde på minnen från inbördeskriget och en orolig inrikespolitisk scen. Skulle den finländska demokratin kunna leverera en pålitlig politisk och militär mobilisering i en kris? Stockholm velade.

Som vi vet infriade den unga, självständiga staten alla krav som kan ställas på en kamp för ett lands suveränitet.

När trettioalet började nå sitt slut ändrade Kreml och dess diktator Josef Stalin förhållningssätt. Moskva gick in för en folkfronttaktik. Efter att Hitler hade tagit makten i Tyskland insåg sovjetledningen att det kunde leda till en katastrof om kommunister och socialdemokrater skulle fortsätta som bittra rivaler. Gatustriderna i Berlin hade banat väg för nazisterna. En extrem höger-våg sköljde över Europa och fick en uniform av vadmal i Finland.

Hitlers avsikter var inte att ta miste på. Ett stort Germania skulle finna sitt Lebensraum i öster. Moskva sade efter de kritiska förhandlingarna inför vinterkriget upp icke-aggressionspakten med Finland. Finländarna stod ensamma. Föhrern intog en position av benign neglect.

En tidigare konsekvens av det ändrade storpolitiska läget blev Ribbentrop – Molotov pakten vars hemliga bilaga delade upp Nordeuropa i två intressesfärer. Finland skulle tillfalla Sovjetunionen. Under tiden spelade diktatorerna om tid. Stalin bedrog sig. Hitler anföll Sovjetunionen efter att hösten 1940 ha nekat till utrikesminister Molotovs krav att få göra upp med Finland.

Adolf Hitler och kanske i synnerhet riksmarskalk Hermann Göring hade imponerats av det finska motståndet och tog starkt intryck av den ryska arméns obefintliga prestationer.

Vid tiden för vinterkriget rådde det en påfallande stiltje i krigshandlingarna på västfronten. Brittiska historiker har talat om ”the phoney war”, låtsaskriget. Världens strålkastare stod lediga att riktas mot det som då hände då det demokratiska Finland stod emot den ryska kolossen.

De sovjetiska kraven på avträdelser av finskt territorium i öster och en flottbas i Finska viken hade en geopolitisk bakgrund. En bas på Finska vikens norra strand skulle ge Sovjet en möjlighet att motsätta sig en tysk expansion i de baltiska länderna. Också kravet på en justerad östgräns hade sitt ursprung i Leningrads utsatta läge tätt vid gränsen, där ett tyskt krigståg mot den kommunistiska revolutionens vagga var strategiskt helt tänkbart.

Det går inte att sopa bort skildringarna av vinterkrigets slag och bataljer som mytbildning eller överdriven fantasi. Åtminstone delvis var försvaret illa utrustat. Landstridskrafterna hade lidit av brist på anslag på grund av det nationalistiskt färgade projektet att bygga och utrusta två pansarkryssare och att samtidigt bygga fyra-fem ubåtar vid Chrichton-Vulcans varv i Åbo.

Två moment av osäkerhet eliminerades vid krigsutbrottet. På grund av en gynnsam ekonomisk och social utveckling under trettioalets andra hälft hade också arbetare och vanliga löntagare fått någonting att kämpa för: nya bostäder, ökade sociala förmåner och efter bildandet av Cajanders rödmylleregerning en utjämning av tidigare djupa politiska klyftor mellan centerborgerliga agrarer och socialdemokrater. Befolkningen i gemen torde ha haft en föreställning

om vad det socialistiska paradiset bortom gränsen hade att bjuda på. Det lockade inte ens de annars så upproriska kommunisterna. När kriget hade brutit ut formerades ingen femte kolonn eller någon väpnad motståndsrörelse.

En förbisedd detalj i sammanhanget är den svenska språkminoriteten. Svenskarna valde att glömma språkstriden, kampen om universitetets förfinskning, misslyckandet att bilda Korsholms län och en självständig svensk kyrka i landet. Finlandssvenskarna ställde upp, helt lojala med resten av befolkningen. JR 10 var ett välkänt finlandssvenskt förband med en nyckelroll i de avgörande striderna. Till minoritetens beslutsamhet medverkade kanske den starka solidaritet och insats av frivilliga som präglade allmänhetens stämningar.

I vinterkriget prövades den högsta militärledningens taktiska förmåga. Generalitetet hade fått sin utbildning vid utländska krigshögskolor. Man kan fästa sig vid att frontkommendörerna kunde beordra ur strategisk synpunkt helt onödiga, men kostsamma motanfall. Fältmarskalk Mannerheims linje segrade dock under krigens gång och yttersta sparsamhet och omsorg om den finländska soldatens liv och trygghet började snart nog praktiseras.

Två organisationer måste nämnas i samband med kriget. Skyddskårerörelsen och dess fortlöpande övningar hade sin betydelse och skyddskårister överlevde vinterkriget i högre grad än andra meniga. Förlusten av reservofficerare i fronttjänst var mycket stor. Lottarörelsen gjorde sin vägande insats i sjukvård, underhåll, handläggning av de stupade och deras sista färd mot hembygden. Omsorgen var här unik i hela världen.

Trots att Finland i det s.k. fortsättningskriget främst ville återerövra de förlorade provinserna i Karelen höll den inre fronten ännu vid vapenstillståndet sommaren 1944. Trots vaga försök av tyskarna uppstod inga ”stay behind” grupper i syfte att fortsätta motståndet som gerilla.

Ett stort offer gavs av den karelska befolkningen, som nästan mangrant valde att fly sina gamla hemtrakter och söka ett nytt liv i Restfinland. De var 400 000 människor. Efteråt kan man fråga sig hur väl deras integration i en första fas lyckades. Mängder av andra generationens flyktingar sökte sig bort från de olönsamma småbruken till städer eller jobb i Sverige. Man ville inte förbli mobbad i den nya hemorten.

Det går att peka ut en särskild vändpunkt då uppskattningen av våra krigsveteraner började skjuta fart. Den inträffar då regeringen Sorsa utlyser en särskild veterandag, som samtidigt blir en nationell flaggdag. Detta hände år 1987 den 27 mars. Det är datum för krigsslutet 1945 mot de tyska styrkorna i Lappland.

Nu har tiden gått så långt att en avveckling och omdisponering av veteranernas vårdhem, institutioner och sjukhus ter sig oundviklig. Samtidigt bör både forskning och debatt fortgå om olika sidor av den problematik Finland

på grund av kriget och de massiva offren betingar. Den kyliga och rationella analysen har sin plats för att hålla veterantraditionen och dess yttringar på rätt och frisk bog.

Ute i stora världen har de jättelika gravfälten blivit en naturlig kultplats där anhöriga, veteraner och turister kan minnas t.ex. landstigningen i Normandiet eller erövringen av Berlin. En liknande vördnad bör visas våra krigargravar som vittnar om att krigets stupade är jämlika i döden oberoende av rang eller visat hjältemod. Ryska monument i Hangö och Porkkala har lämnats i fred av våra egna potentiella vandaler. Det samma gäller tyska krigsminnen t.ex. i Soldatenfriedhof Naarajärvi utanför Rovaniemi.

Vi som nu skall mönstra av livets skuta fick i städerna växa upp med ljudet från flygalarm, med springet ner i bombskydden, med minnet av torftiga måltider och omsydda plagg, fynd från restlager och allmän fattigdom. Så småningom kunde vi axla en del av landets återuppbyggnad och avlösa veteranerna – med respekt och högaktning.

NT-INTERVJUN

DET GÄLLER ATT HITTA NORDISKA LÖSNINGAR PÅ GEMENSAMMA PROBLEM

Samtal med Finlands Norden-minister Thomas Blomqvist

Foto Laura Kotila/Valtioneuvoston kanslia

Thomas Blomqvist

Finlands Norden-minister Thomas Blomqvist (f. 1965), som representerar Svenska folkpartiet (SFP), har djupa rötter i den gamla svenskbygden Raseborg i landskapet Nyland och är uppvuxen med en kulturell närhet till Sverige. Till yrket är han jordbrukare, men har varit politiskt aktiv i hela sitt vuxna liv och valdes in i Ekenäs fullmäktige 1993 och i riksdagen 2007 (omvald 2011, 2015 och 2019). Sedan 2019 är han minister för Norden och jämställdhetsfrågor.

Henrik Wilén, förbundssekreterare för Föreningarna Nordens förbund, har samtalat med Thomas Blomqvist inför Finlands ordförandeskap för Nordiska ministerrådet 2021.

Du kommer från jordbruksorten Tenala som numera ingår i staden Raseborg (i landskapet Nyland). Centralorten Ekenäs grundades 1546 av Gustav Vasa. Traditionellt har dessa trakter haft starka band till Sverige. När vaknade ditt intresse för Norden?

– Jag blev tidigt intresserad av historia och medveten om Ekenäs koppling till svenska tiden. Min hemkommun Tenala nämns första gången 1329 i skrifterna när Finland var en del av Sverige. Min familj hade ett naturligt intresse för Sverige, vi höll oss med svenska veckotidningar och vi gjorde många semesterresor till Sverige och Norge. Och så läste jag under uppväxten många svenska författare, säger Thomas Blomqvist som är Finlands minister för Norden och jämställdhetsfrågor sedan 2019.

Vilket område tar merparten av din tid?

– Det går i perioder. Ibland ligger tyngdpunkten på jämställdhetsfrågor och ibland på Norden. Nu inför Finlands ordförandeskap i Nordiska ministerrådet har det handlat mycket om Norden och det gör det naturligtvis i 2021 när vi är ordförandeland. Men mycket tid går också åt till andra göromål. Vi är bara två ministrar från SFP och fördelar ministerarbetsgrupperna mellan oss så det blir en hel annat också.

Uppgradering av Norden i regeringsprogrammet

Finlands regeringsprogram har tiotals hänvisningar till nordiskt samarbete, vilket är betydligt fler än under många tidigare regeringsperioder och Blomqvist, som i egenskap av parlamentariker sedan 2007 har följt med hur regeringsprogrammen tillämpats, intygar att Norden som referensram prioriteras högt av den sittande regeringen.

Han understryker vikten av att hitta nordiska lösningar och avdela mera tid åt nordiskt samarbete. Det visar även lösningen att avdela en ministerpost till Norden-frågor och jämställdhet. I allmänhet är Norden bara en del av flera andra förvaltningsområden som en samarbetsminister förväntas sköta.

– Efter vår EU-anslutning 1995 var det en period när politikens och förvaltningens fokus av förståeliga skäl låg på EU, men nu kan man nog säga att det blivit bättre balans. EU och Norden utesluter ju inte varandra, utan kompletterar varandra. I regeringen värderas det nordiska samarbetet högt och det är bra, säger Blomqvist.

I de nordiska statsministrarnas vision 2030 fastslås att Norden ska bli världens mest hållbara och integrerade region. Fokusområden är:

1) Ett grönt Norden – främja en grön omställning av samhällena och arbeta för koldioxidneutralitet och en hållbar cirkulär och biobaserad ekonomi.

2) Ett konkurrenskraftigt Norden – främja grön tillväxt i Norden baserad på kunskap, innovation, mobilitet och digital integration.

3) Ett socialt hållbart Norden – främja en inkluderande, jämställd och sammanhängande region med gemensamma värderingar och stärkt kulturutbyte och välfärd.

Visionen genomsyrar allt nordiskt samarbete kommande år eftersom också organisationer och medborgarsamhället är beroende av finansiering från antingen den nationella statsbudgeten eller den nordiska samarbetsbudgeten. Hur tror Du att corona-krisen påverkar regeringarnas målsättning i allmänhet och tidtabellen för åtgärderna i synnerhet?

– Målsättningen står fast, den påverkas inte av den pågående pandemin. Alla parter inom Norden poängterar att vi ska hålla fast vid visionen, däremot kan det vara så att tidtabellen måste ruckas. Vi har täta kontakter via telefon och digitala kanaler och man kan säga att vi har diskuterat oftare med varandra än före pandemin. Samarbetet har fått nya inslag. Och under Finlands tid som ordförande i Nordiska ministerrådet ska vi kolla upp vad krisen betytt för människor, inte minst för invånare i gränsregionerna, säger Blomqvist, som beklagar att han på grund av pandemin inte kunnat uppfylla sin målsättning att inför ordförandeskapsåret besöka alla nordiska huvudstäder och träffa folk som till vardags arbetar med samarbetsfrågor.

Omprövningar oundvikliga när man sätter nya mål

Vad säger Du till dem som visserligen välkomnar en uppdatering av det nordiska samarbetet med Vision 2030 och därmed ökat intresse från regeringarnas sida, men som protesterar mot att undervisnings- och kultursektorn får stryka på foten när ekonomiska prioriteringar görs?

– Kultur- och utbildningssektorn är fortfarande störst i den nordiska samarbetsbudgeten och kulturen är fortfarande oerhört viktig som ett sammanhållande kitt i samarbetet. Men omfördelningar är oundvikliga när man sätter nya mål och vi ska komma ihåg att alla nordiska länder är eniga om satsningen på Vision 2030 med dess prioriteringar.

– Det skärs inte ner för att det inte finns medel för nordiskt samarbete, utan för att det görs omprioriteringar. Man vill göra nya angelägna saker inom samarbetet och alla har förbundit sig till det. Men det är klart att vi ska se på vilka konsekvenser det får. Jag förstår oron bland dem som arbetar med utbildnings- och kulturfrågor inom det nordiska samarbetet och det är givet att kultursektorn inte får äventyras. Det finns särskild finansiering för tvärsektorielle projekt där kulturen platsar mer än väl.

Digitaliseringens möjligheter

Finland övertar ordförandeskapet för Nordiska ministerrådet, och därmed det operativa samarbetet, 2021. Vilka punkter vill Du lyfta fram i ordförandeskapsprogrammet?

– För det första ska vi naturligtvis arbeta för de tre tyngdpunktsområdena i statsministrarnas vision 2030. För det andra ska vi utveckla vårt samarbete kring beredskap och försörjningstrygghetsområdet inför framtida kriser. För det tredje ska vi se på hur digitaliseringen kan bidra till att riva gränshinder och förbättra mobiliteten i Norden. Det gäller att avveckla och förebygga gränshinder, både nya, och sådana som vi redan tidigare ringat in.

Blomqvist understryker också vikten av digitaliseringen när det gäller att bygga upp de nordiska ekonomierna efter pandemin.

– Digitala lösningar ska främja mobiliteten inom Norden och göra vardagen smidigare över riksgränserna både för enskilda nordbor och företag, säger Blomqvist, som är mån om att man lyckas föra frågan om elektronisk identifiering och gränsöverskridande digitala tjänster framåt.

Under Finlands ordförandeår inleds också ett forskningsprojekt om de samhällsliga konsekvenserna av inresebegränsningarna mellan de nordiska länderna under pandemin. Och sist men inte minst, betonar Blomqvist det täta samarbetet med Åland under 2021.

– Att lyfta fram Åland under ordförandeskapsåret passar bra med tanke på att Ålands självstyrelse fyller 100 år 2022.

Nordisk litteratur intresserar

Nordiska rådets litteraturpris har hög status bland nordiska författare och slår högt även i en internationell jämförelse. Blomqvist delar hemkommun med två finlandssvenska författare som fått priset – Monika Fagerholm som fick priset i år och Tua Forsström som fick priset 1998.

Vilka nordiska författare har under åren hört till dina favoriter?

– Under årens lopp har jag läst mycket av Vilhelm Moberg och August Strindberg och när det gäller Sveriges och Finlands gemensamma historia har jag slukat Herman Lindqvist böcker. Bland poeterna hör Karin Boye, Dan Andersson och Nils Ferlin till mina absoluta favoriter. Och på senare år när det varit ont om tid att sätta sig in i större verk har jag läst mycket deckare av bl.a. Jo Nesbø, Jussi Adler Olsen, Stieg Larsson och Henning Mankell.

Under Finlands nordiska ordförandeskap 2021 blir det sannolikt mindre tid över för att läsa skönlitteratur, men förhoppningsvis fler möjligheter att resa runt i Norden och träffa folk och närvara vid utdelningen av Nordiska rådets priser på sessionen i Köpenhamn.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

NYTT KAPITEL I DET NORDISKA SAMARBETET OM UTRIKES- OCH SÄKERHETSFRÅGOR

Björn Bjarnason

Hösten 2019 röstade de nordiska utrikesministrarna igenom den isländske utrikesministern Guðlaugur Þór Þórðarsons förslag om att Björn Bjarnason skulle få uppdraget att sammanställa en ny rapport om det nordiska samarbetets utveckling i frågor gällande utrikespolitik och säkerhet. I rapporten skulle tyngdpunkten läggas vid klimatfrågor, hybridhot och IT-säkerhet jämte multilateralism och respekt för den regelbaserade internationella ordningen.

Björn Bjarnason är fd justitieminister och kultur- och utbildningsminister,

En liknande rapport gavs ut för första gången 2009. Den sammanställdes av Thorvald Stoltenberg, tidigare norsk minister – Stoltenbergrapporten. I sin rapport fokuserar Stoltenberg mer på militära hot än vad jag gör. Han lämnade in sin rapport i februari 2009, och på hösten det året bildades NORDEFECO, ett formellt nordiskt samarbetsforum om försvarsfrågor som därefter har utvecklats och befast sin position.

Vid ungefär den tid då jag påbörjade arbetet med rapporten, i januari 2020, bevistade jag en konferens på vägnar av Nordiska rådets danska delegation till minne av att det gått 100 år sedan ”Genforeningen”, alltså när Danmark återfick Sønderjylland av Tyskland.

På denna konferens talades det bland annat om skandinavismen på 1800-talet, som utgjorde grunden för det nordiska samarbetet och dess utveckling tills det fick sin nuvarande utformning efter andra världskriget. Thorsten Borring Olesen, professor vid Århus universitet, påminde om att man på 40-talet misslyckats med att bilda en nordisk försvarsallians. På 60-talet misslyckades man med att enas om grunderna för ett traktat om en gemensam nordisk ekonomisk organisation, NORDEK. Vändpunkten kom inte förrän Thorvald Stoltenberg levererade sin rapport. För första gången kom de nordiska regeringarna överens om ett gemensamt mål i utrikes- och säkerhetsfrågor.

Under arbetet med den förhandenvarande rapporten blev det klart för mig hur unikt det är att fem länder enas om att ge en enda person uppdraget att

utarbete en sådan text och öppna upp sina statsapparater för förmedling av information i detta syfte. Det säger mer än alla förslag om hur nära de nordiska ländernas samarbete i utrikes- och säkerhetsfrågor har blivit.

Den första studieresan min samarbetspartner Jóna Sólveig Elfnardóttir, chef för internationellt säkerhets- och försvarssamarbete i den isländska utrikesdepartementets försvarsavdelning och jag företog, började i Oslo den 13 januari 2020. Den sista studieresan gick till Helsingfors dit vi flög torsdagen den 5 mars. Före och efter det mötet i parlamentet den morgonen skakade man inte längre hand med varandra och Helsingfors flygplats var ovanligt tyst. Finnair hade slutat flyga till Kina av rädsla för covid 19-epidemin.

Vi lyckades som sagt besöka Oslo, Stockholm, Köpenhamn och Helsingfors innan covid. Vi företog också en kort resa till Washington D.C. Vi hade möten med isländska ministrar, alltingsledamöter och tjänstemän i Reykjavík. Det blev närmare 90 möten innan allt var klart.

De fem ländernas regeringar utsåg vardera två representanter till vår hjälp. Vi höll fyra distansmöten. Representanterna bär inget ansvar för rapportens innehåll, det är helt och hållet mitt.

Rapporten överlämnades till Islands utrikesminister den 3 juli 2020 och publicerades på de nordiska utrikesdepartementens hemsidor den 6 juli 2020.

Fjorton förslag

Förutom begäran om att rapporten skulle vara klar i mitten av 2020, skulle också de förslag som framlades vara koncisa, där skulle inte finnas några planer på nya organisationer, och intentionen skulle vara att öka giltigheten av det nordiska samarbete som redan nu existerar. I min text finns fjorton förslag med följande rubriker:

1. Ökad gemensam strategiplanering i klimatfrågan.
2. Klimatsäkerhet och utveckling.
3. Offentlig och privat sektor samarbetar vad gäller energiutbyte.
4. Gemensam hållning gentemot Kina i arktiska områden.
5. Havsforskning för att minska effekterna av klimatförändringar.
6. Gemensam hållning gentemot hybridhot.
7. Beredskap för pandemier.
8. Gemensamma regler som värnar demokratin i cyberrymden.
9. Samarbete vad gäller ny teknologi och försvar mot IT-angrepp.
10. Reformering och modernisering av multilaterala organisationer.
11. Nordiskt samarbete om utrikestjänster.
12. Utlandsmyndigheternas och de fasta utskottens roll ska utvecklas.
13. Forskning om utrikes- och säkerhetsfrågor ska utvecklas.
14. Digital marknadsföring av det nordiska varumärket och nordiska värderingar.

Det finns ingen prioriteringsordning bland dessa förslag. Inget av dem har lagts fram utan relevant argumentation och de syftar alla till att öka det nordiska samarbetets giltighet och hörsamma uppkomna krav på att de nordiska länderna gemensamt bör bidra till arbetet för en bättre värld.

Redan vid det första mötet i Oslo påpekade en expert på internationella relationer att det nu finns ett större intresse för The Nordic Brand – det nordiska varumärket – än någonsin förr, och hävdade att om de nordiska länderna nu lyckades svara på denna efterfrågan med en bra ”vara” skulle de kunna stärka sitt renommé och bidra till att deras gemensamma värderingar finge stöd och ökad efterföljd, vilket skulle gynna den liberala demokratin i det internationella samarbetet till gagn för en bättre värld.

I förslagen framhålls vikten av samarbete mellan det offentliga och privata. Forskning och evidensbaserad offentlig kunskapsutveckling ska utnyttjas, till exempel i produktionen av förnybar energi i samarbete med privata aktörer. I de nordiska länderna finns redan omfattande kunskap om och erfarenhet av utvinning av jordvärme, vatten- och vindkraft samt kärnenergi och de har dessutom en strävan mot en grön storindustri. När trenderna i utrikespolitiken blir allt grönare med starkare internationella krav bör man underlätta för nordiska företag att ta tillvara nya möjligheter.

Det är det offentliga som sätter reglerna kring IT-teknologin medan nätverk och utrustning tillhandahålls av det privata. Regelverket för försvar av nätverken är offentligt styrt, men fungerar inte utan samarbete med de privata aktörerna. Ett öppet samarbete för att skydda individen mot missbruk är ofrånkomligt.

För att främja de nordiska värdenas intressen på den internationella arenan bör nya medier och kommunikationskanaler utnyttjas. De nordiska länderna ska marknadsföras som vilken annan vara som helst. Marknadsföringen stärks om man metodiskt utnyttjar självständiga institutioners evidensbaserade forskning om de nordiska ländernas position och styrkor i det internationella samarbetet.

Möte på Bornholm

Den 17 september 2020 arrangerades ett möte med de nordiska utrikesministrarna om rapporten och det vidare arbetet med de olika förslagen på inbjudan av Danmarks utrikesminister Jeppe Kofod. Här fick jag tillfälle att presentera rapporten inför mötets värd, Sveriges utrikesminister Ann Linde samt Islands utrikesminister Guðlaugur Þór Þórðarson. Norges och Finlands utrikesministrar var förhindrade att närvara på grund av karantänsregler i sina respektive länder. Närvarade å deras vägnar gjorde istället deras ambassadörer i Köpenhamn, Vesa Vasara från Finland och Aud Kolberg från Norge. Ett antal tjänstemän var också med på mötet.

På mötet beslutades om att utforma en matris för samarbete mellan länderna och mellan departement i vissa länder för bearbetningen av förslagen. En arbetsfördelning kommer att tillämpas länderna emellan vid genomförandet. Arbetets utveckling bevakas med rapportering vid utrikesministrarnas möten. De nordiska ländernas ambassader vid FN i New York tar redan hänsyn till förslagen i sitt arbete.

I ett uttalande från utrikesministermötet står det att med denna rapport inleds ”ett nytt kapitel i det nordiska samarbetet om utrikes- och säkerhetsfrågor”.

En ny världsbild

Rapportens förslag tar hänsyn till en ny världsbild där Kinas inflytande har ökat stort jämfört med situationen 2009 när Stoltenberg rapporten publicerades.

Ett av förslagen postulerar att de nordiska regeringarna strävar efter att samordna sin hållning gentemot Kinas växande intresse för de arktiska regionerna nu när klimatförändringarna medfört öppnandet av nya farleder och tillgång till naturresurser.

Första steget i utformningen av en policy är naturligtvis att enas om förutsättningarna och definiera dem. I rapporten föreslås att man befrämjar ökad samnordisk forskning om utrikes- och säkerhetsfrågor. På så sätt kan man forma en samordnad faktagrund som underlag för besluten.

Det har väckts frågor om behovet av en samnordisk beredskap för pandemier. Eftersom de nordiska utrikesministrarna inte ville ha några förslag om nya organisationer finns ingen punkt i rapporten beträffande ett samnordiskt beredskapscenter inom totalförsvaret. Covid-19-pandemin uppmanar dock till diskussion om ett sådant center.

Däremot påpekas i rapporten att covid-19-situationen uppmanar till ökad vaksamhet vad gäller hybridhot och cybersäkerhet. Det befogade i detta påpekande har styrkts flera gånger om. Ett antal länder tar nu till speciella åtgärder för att skydda sjukvårdssystemen mot cyberattacker i pandemins tid.

Under mötet på Bornholm framkom det att rapporten och dess förslag till och med spelar en större roll i dessa tider, på grund av covid-19, än när riktlinjerna för rapporten utformades. Det vore av värde att utnyttja materialet för vidare arbete både för att stärka det nordiska samarbetet inbördes och för att öka det nordiska inflytandet utåt.

Det råder ingen tvekan om riktigheten i det som framfördes vid den första sammankomsten, nämligen att intresset för The Nordic Brand är större nu än någonsin förr. Det har inte minskat på grund av covid-19. Inte minst ser man de nordiska länderna som förebilder vad gäller hälso- och sjukvårdsorganisation och välfärdssystem. Intresset för dessa grundpelare i samhällsbygget har ökat enormt på grund av pandemin och de nordiska länderna borde fokusera på dessa områden ute i världen och ta hänsyn till dem i utformandet av sin utrikespolitik. Detta är en fråga som berör säkerheten för all världens invånare.

Björn Bjarnason

Översättning från isländska: Ylva Hellerud

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

STARKARE NORDISKT SAMARBETE INOM FÖRSVAR OCH SÄKERHET

Den säkerhetspolitiska situationen och det försvarspolitiska agerandet i Norden är radikalt annorlunda idag jämfört med situationen under kalla kriget. Försvarspolitiken skiljer sig också från perioden 1995-2015. Den perioden föregicks av att den inflytelserika tankesmedjan RAND i USA år 1993 drog slutsatsen att Nato för att överleva, måste delta i fredsbevarande operationer utanför dess gränser – sammanfattat i orden ”Out of area or out of business”. I Sverige drogs samma slutsats – politiken lades om från att ha varit inriktad på nationellt territorialförsvar till att rusta försvarsmakten för militärt deltagande i internationella operationer.

Nu har geopolitik och inriktning på territorialförsvar återvänt som grund för försvars- och säkerhetspolitiken. Det är kanske tydligare än någon annanstans i den västliga hemisfären just i Nordeuropa. Det visas av vilka stater det är som möts i Norra gruppen som bildades på initiativ av Storbritannien för ett årtionde sedan. Gruppens försvarsministrar möttes senast i början av november ”för att (bland annat) utforska nya möjligheter att samarbeta närmare varandra”. Förutom de fem nordiska staterna Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, deltar även de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen samt Nederländerna, Polen, Storbritannien och Tyskland. I gruppen ingår alltså förutom militärt alliansfria Finland och Sverige fem stater som under kalla kriget tillhörde NATO och fyra nuvarande stater som under kalla kriget ingick i Warszawapakten, varav tre då som ofria ingick i Sovjetunionen, samt Tyskland som mirakulöst består av en före detta NATO-stat och en före detta Warszawapaktsstat. Tio av de tolv staterna i Norra gruppen ingår nu i NATO, bara Sverige och Finland i denna krets är militärt alliansfria.

Att dra en gräns mellan militärt allierade och militärt alliansfria stater har kanske inte blivit som att dra ett streck i vatten men en påtaglig uppluckring har skett och det visas inte bara i Norra gruppens sammansättning.

Under kalla kriget var det en självklarhet att utrikes-, särskilt säkerhetspolitiken, och ännu mera försvarspolitiken skulle hållas åtskild från Nordiska rådet. När de nordiska försvarsministrarna möttes var det FN:s fredsbevarande verksamhet som stod på dagordningen – i den mån samråd om militärt samarbete i den egna regionen ägde rum så skedde detta informellt utan protokollförare.

Under kalla kriget var det inte samarbete som ansågs bidra till säkerhet i Norden. Den så kallade ”nordiska balansen”, i och för sig ett omstritt begrepp,

innehållande att Danmark, Island och Norge skapade trygghet genom NATO-medlemskap, Sverige alliansfritt genom ett starkt försvar och Finland tack vare stor värnpliktsarmé och vänskaps- och biståndspakt med Sovjetunionen. Det var uttryckligen genom icke-samarbete som säkerheten i Norden hävdades även om samarbete inte var helt obefintligt.

Det nordiska försvarssamarbetet är efter ett beslut 2009 organiserat i Nordefco som successivt växt sig allt starkare. Utvecklingen beskrivs exempelvis här: www.regeringen.se/regeringens-politik/nordiskt-forsvarssamarbete/det-har-ar-nordefco/. Vid Nordefcos senaste möte stod främst den säkerhetspolitiska situationen i Arktis på agendan. Ministrarna diskuterade också cybersäkerhet och den kriskonsultationsmekanism som använts vid flera tillfällen under 2020, bland annat för att diskutera konsekvenser av covid-19.

Sverige och Finland, liksom NATO-medlemmarna Danmark och Norge, deltar numera i en bukett av multilaterala försvarssamarbeten inom EU, Norra gruppen, Joint Expeditionary Force (JEF), Framework Nations Concept (FNC), European Intervention Initiative (EI2), Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) samt med en särställning som partners till NATO. Allra längst är det bilaterala samarbetet mellan Sverige och Finland – det ska kunna ske, om så beslutas, även när kris och krig inträffar. Officiellt är målet för samarbetet att förbättra ländernas försvarsförmåga, möjliggöra gemensamt operativt agerande och främja gemensamma intressen på försvarsområdet, inklusive att stärka säkerhetssituationen i Östersjöregionen. I praktiken innebär detta att den svenska försvarsmakten förbereds för att kunna försvara Sverige genom insatser i Finland med överenskomna befogenheter och den finska försvarsmakten ska kunna göra motsvarande insats i och från Sverige.

Samråd mellan de politiska ledningarna och försvarsmakterna förekom också under kalla kriget. Kekkonens möten med svenska makthavare under skidsemestrarna i finska Lappland var många. Statsministrarna Fällidin och Koivisto träffades i obemärkthet i stugor längst i norr, Fällidin hade med sig förutvarande ÖB Stig Synnergren och ÖB Lennart Ljung. Det förekom också så kallade bastumöten, senare förvandlade till brasträffar, där försvarspolitiskt samråd skedde på hög ansvarig nivå.

Nu sker samarbetet mera öppet. Det utvecklas successivt och växer till stor del fram underifrån. När försvarsministrarna träffades på årets Hanating i november via nätet berättade Finlands försvarsminister Antti Kaikkonen, som tillträdde maj 2019 att det var 20:e gången han mötte den svenska kollegan Peter Hultqvist. Tillit växer nerifrån och upp, uppifrån och ned.

Det pågår samarbete inom samtliga stridskrafter. Det rör övning och utbildning, förmåga att genomföra gemensamma operationer, luft- och sjöövervakning, säkra kommunikationer, gemensam användning av militär infrastruktur

mm. Riksdagen i Sverige har gett regeringen ökade befogenheter att fatta beslut om att sätta in svensk militär i insatser i Finland, och ta emot stöd från Finland, exempelvis vid kränkningar i luften och till havs. Beslut om att gå i krig i Finland vid väpnat anfall på vårt östra grannland förutsätter beslut av Sveriges riksdag.

Samarbetet mellan Sverige och Finland sker inte isolerat från omvärlden. Båda länderna har inte bara kvalificerat sig för ett särskilt nära partnerskap med EU utan har också tecknat avtal om ett närmare samarbete med USA.

I Finland och Sverige har det de senaste åren betonats att samarbetet ska kunna ske i kris och krig, ”bortom fred”. Detta uttrycksätt finns nu också i de båda ländernas samarbete med Norge. Så här står det exempelvis i en gemensam artikel som de tre ländernas försvarsministrar publicerade i september: ”Vi har ett redan välfungerande militärt samarbete och de militärstrategiska realiteterna understryker behovet av att detta fortsätter. Detta samarbete syftar i förlängningen till att tillsammans kunna möta säkerhetsutmaningar också bortom fredstid.”

I den finsk-norsk-svenska avsiktsförklaringen i september slås en gemensam ambition fast att genomföra koordinerade militära operationer i kris och konflikt. ”Målet är att möjliggöra koordinering av nuvarande och framtida militära operationsplaner. Vi etablerar en strategisk planeringsgrupp mellan länderna och kommer att genomföra scenariobaserade övningar. Även möjligheten att bedriva gemensam operationsplanering inom vissa områden kommer att undersökas.”

Gemensamma övningar på Nordkalotten genom konceptet Cross Border Training North mellan Finlands, Norges och Sveriges flygvapen ägde rum första gången 2010. Det har skett upp till 60 gemensamma flygövningar per år på Nordkalotten. Ambitionen är att Arctic Challenge Exercise tillsammans med USA:s och Danmarks flygvapen ska utvecklas till en kvalificerad flygövning, s.k. flaggnivå.

För Norge, Danmark och Island är det arktiska perspektivet självklart och det är ofrånkomligt också för Sverige och Finland. Säkerheten i Östersjöregionen, Nordatlanten och Arktis hänger ihop.

USA lämnade Keflaviksbasen utanför Reykjavik praktiskt taget helt 1996. Nu ökar USA på nytt sin närvaro, också på Färöarna och Grönland. Danska *Weekendavisen* rapporterar om ”en massiv amerikansk kampanje i Arktis” med ökad militär närvaro i såväl Grönland som Färöarna. USA öppnar konsulat i grönländska Nuuk och sluter avtal om att servicen till USA-basen Thule i norra Grönland framgent ska skötas av grönländska företag. USA:s betydelse för Grönlands ekonomi ökar. Så sent som i november tecknade USA också ett samarbetsavtal med Färöarna inkluderande marin säkerhet och samarbete om ekonomi, energi och kultur.

President Trumps klumpiga försök att köpa Grönland avvisades såväl i Nuuk som i Köpenhamn. För Danmark, men också för de politiska ledarna i Nuuk och Torshavn, lär det nu krävas omsorg och klokhet i ett läge där "en massiv amerikansk kampagne i Arktis" stärker Grönlands och Färöarnas möjligheter att öka sitt oberoende – men även kan utvecklas till ett hot mot detta. Danmark, liksom övriga nordiska länder, bör hälsa USA:s intresse för Nordatlanten och Arktis välkommet men detta bör också föranleda att ansträngningarna ökas för att de självstyrande områdena i Västnorden bekvämt ska känna tillhörighet i en nordisk gemenskap.

Säkerhet handlar inte bara om att värna sig mot militära angrepp. Pandemin visar detta med stor synlighet. Men att värna säkerheten i fred och i den besvärliga gråzonen mellan fred och krig rör inte bara hälsan. Det handlar om cybersäkerhet, elförsörjning, beredskap att möta naturkatastrofer och spridning av radioaktivitet, hanteringen av stora migrationsvågor orsakade av våld, naturkatastrofer eller klimatförändringar mm, mm.

Kulturfonden för Sverige och Finland tar nu tillsammans med Hanaholmens kulturcentrum initiativ till ett program för att stärka också den civila samhällssäkerheten. Det sker till en början som ett bilateralt initiativ men från början förklaras att det ska vara öppet för flera nordiska länder.

Pandemins tid är knappast en höjdpunkt i det nordiska samarbetet. Det finns anledning att fråga hur nordiska avtal tillämpas enligt sin bokstav och anda. Det är också anmärkningsvärt att det samarbete som sker utanför Nordiska ministerrådets regi, exempelvis inom försvaret och mellan public service-företagen vad gäller radio och TV, är mest dynamiskt. Om de nordiska statsministrarna menar allvar med ambitionen att Norden ska bli världens mest integrerade mellanstatliga region behövs uppenbarligen en nordisk reformagenda och handlingskraft byggd på tillit och förtroende över statsgränserna i Norden. Politik är att vilja.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 Styrelser och medlemmar 2020

Den svenska avdelningen 2020

I. Styrelse (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd. talman Björn von Sydow

Medlemmar:

fd. forskningsassistent Birgitta Agazzi

professor em. Lars-Åke Engblom

fd. ambassadören Anders Ljunggren

fd. kanslichef Eva Smekal

professor em. Fredrik Sterzel

professor em. Bengt Sundelius

fd. generaldirektör Per Thullberg

professor em. Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Lena Wiklund

II. Övriga medlemmar:

fil. dr Jan A. Andersson

professor em. Birgit Arrhenius

fd. ambassadören Kerstin Asp-Johnsson

direktör Percy Barnevik

fd. ambassadören Mats Bergquist

fil. dr Kersti Blidberg

redaktör Christer Blomstrand

direktör Britt Bohlin

fd. riksdagsledamot Sinikka Bohlin

professor em. Dan Brändström

professor Ulla Börestam-Uhlmann

professor Ulla Carlsson

författaren Stewe Claeson

redaktör Elisabeth Crona

professor Elina Druker

professor Lars-Erik Edlund

översättaren Paula Ehrnebo

författaren Kerstin Ekman
professor em. Lennart Elmevik
fd. riksteaterchef Birgitta Englin
professor em. Lars Engwall
fd. landshövding Eva Eriksson
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor em. Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. statsrådet Bengt Göransson
fd. museichef Elisabet Haglund
redaktör Anna Hedelius
professor Karin Helander
översättaren Ylva Hellerud
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
överste Bo Hugemark
fd. folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
professor Karl Magnus Johansson
fd. riksdagsledamot Elver Jonsson
docent Ann-Cathrine Jungar
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
fd. utbildningsledare Christian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson
fd. folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
verkställande direktör Lena M. Lindén
redaktör Bengt Lindroth
folkhögskolerektor Mats Lundborg
fd. folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
författaren Azar Malouhjian
fd. styresman Christina Mattsson
professor Torbjörn Nilsson
professor em. Erling Norrby
fd. fonddirektör Britta Nygård
fd. universitetslektor Lars-Olof Nyhlén

redaktör Sture Näslund
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
fil.dr Stina Otterberg
fd. högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. direktör Ewa Persson Göransson
professor Torsten Persson
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderoth
fd. chefredaktör Arne Ruth
departementssekreterare Carolina Sandö
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
professor Astrid Söderbergh Widding
fd. museichef Solfrid Söderlind
professor em. Daniel Tarschys
professor em. Ulf Telemann
skådespelaren Solveig Ternström
fd. landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fil. mag. Marthe Urzander
professor Ingela Wadbring
riksdagsledamot Hans Wallmark
professor em. Erling Wande
univ. lektor Jacob Westberg
professor em. Boel Westin
fd. statsrådet Håkan Winberg
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund Weissglas

Den danske afdeling 2020

I. Bestyrelse:

Steen Adam Cold, kontorchef (form. og sekr.)

Jørn Lund, prof.

Bergur Rønne Moberg, universitetslektor (repr. det færøske sprog)

Torben Kornbech Rasmussen, afd.dir.

Bente Scavenius, kunstanmelder

Henrik Wivel, dr. phil

Marianne Zibrandtsen, gymnasierektor

II. Øvrige medlemmer:

Anders Ahnfelt-Rønne, teaterchef

Henrik Borberg, forlagschef

Torben Brostrøm, prof.

Mogens Dahl, dirigent

Jan Garff, museumsinspektør

Henrik Hagemann, gen.sekr.

Jens Morten Hansen, statsgeolog

Arne Hardis, politisk redaktør

Kjeld Hillingsø, generalløjtnant

Hulda Zober Holm, forf. (repr. det grønlandske sprog)

Kristian Hvidt, dr. phil.

Carsten U. Larsen, folketingsdirektør

Annette Lassen, universitetslektor

Me Lund, teateranmelder

Ingrid Markussen, prof.

Knud Michélsen, universitetslektor

Erik Skyum-Nielsen, universitetslektor

Eva Pohl, kunst, litt. anm.

Søren Ryge Petersen, programredaktør

Laust Riemann, stedf. gen.sekr.

May Schack, litteraturanmelder

Claus M. Smidt, seniorforsker

Karen Skovgaard-Petersen, dir.

Ditlev Tamm, prof.

Marja Vasala-Fleischer, adm ambassadesekr.

Kathrine Winkelhorn, kulturproducent

Den norske avdelinga 2020

Leiar: Professor Hans H. Skei

Nestleiar: Cand philol, seniorrådgjevar Torbjørg Breivik

Revisor: Tidl. statsråd Bjarne Mørk-Eidem

Sekretær: Dagleg leiar Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Cand econ Bjørn Andreassen

Professor Ole Kristian Grimnes

Tidl. stortingspresident og statsråd Kirsti Kolle Grøndahl

Professor Svein Harald Gullbekk

Førsteamanuensis Ruth Hemstad

Dagleg leiar Eva Jakobsson-Vaagland

Sekretariatsleiar Kjell Myhre Jensen

Generalsekretær Anne-Merethe K. Prinos

Professor Kari Anne Rand

Professor Tore Rem

Førsteamanuensis Håkon Roland

Redaktør Hilde Sandvik

Professor Tone Selboe

Professor Anne-Kari Skarðhamar

Cand. polit. seksjonsleiar Jarle Skjørestad

Redaktør Harald Stanghelle

Forfattar Arild Stubhaug

Professor Arne Torp

Avdelningen i Finland 2020

Ordförande :

Seppo Zetterberg (t.o.m. 15 oktober 2020)

Peter Stadius (fr.o.m 15 oktober 2020)

Sekreterare: Delegationssekreterare Mari Herranen

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff

Vicehäradshövding Juha Väyrynen

Docent Lars-Folke Landgrén

Fil. mag. Dag Lindberg

Pol. mag. Guy Lindström

Professor Kristina Lindström

Professor Mirja Saari

Docent Henrik Stenius

Professor John Westerholm

Förbundssekreterare Henrik Wilén

Professor Anna-Maria Åström

Isländska avdelningen 2020

Ordförande: Þór Magnússon, fd riksantikvarie

Sekreterare: Bryndís Sverrisdóttir, museolog

Övriga medlemmar:

Haraldur Ólafsson, professor em

Guðrún Gauksdóttir, docent

Sigrún Klara Hannesdóttir, fd riksbibliotekarie

Snjólaug G. Ólafsdóttir, fd expeditionschef

Sveinbjörn Björnsson, professor em

Úlfhildur Dagsdóttir, författare och litteraturvetare

Þorbjörn Broddason, professor em

Þórarinn Eldjárn, författare

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Utlyser anslag till ansökan under 2021

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2021 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Det belopp som står till förfogande för gemensam utdelning uppgår till 1.000.000:- SEK. Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 1074, SE-101 39 Stockholm. *Ansökan får ej insändas i rekommenderat brev.* Alla mottagna ansökningar bekräftas skriftligen. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas *senast* den 15 februari och *senast* den 15 september 2021. Poststämpelns datum gäller. Besked om utdelade anslag ges *skriftligen* i slutet av maj resp. i slutet av november 2021.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land eller till exkursioner för grupper av personer. Ansökan insändes av den mottagande institutionen eller motsvarande. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.
- Tryckning, översättning eller publicering av skrifter av gemensamt nordiskt intresse. Även kvalitetssäkrad digital publicering kan komma i fråga. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges enbart engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas, enligt föreningens praxis, ej till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter till personer eller seminarier av avtackningskaraktär,
- språkgranskning av avhandlingar eller andra skrifter,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till medicinska ändamål.

II. Under 2021 står sammanlagt 150.000 SEK till förfogande för främjandet av nordiskt konstnärligt utbyte. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas *senast* den 15 februari resp. *senast* den 15 september 2021 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 1074, 101 39 Stockholm. Poststämpelns datum gäller. *Ansökningar får ej insändas i rekommenderat brev.* Besked om utdelade anslag ges *skriftligen* i slutet av maj resp. slutet av november 2021. Ansökt belopp bör ligga i intervallet 5.000 till 20.000 SEK.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökan sändes, i undertecknat skick, in *senast* den 15 februari 2021 (poststämpelns datum gäller) till:

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Skodsborgsparken 14, DK-2942 Skodsborg

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
Postbox 452, FI-00101 Helsingfors

Anm. Den finländska avdelningen tar även emot ansökningar insända *senast* den 15 september 2021.

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Bryndís Sverrisdóttir, Nesbali 70, IS-170 Seltjarnarnes.

Anm. Den isländska avdelningen tar även emot ansökningar insända *senast* den 15 september 2021.

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Jan Kløvstad, Molandsvegen 824, NO-4849 Arendal, norge@letterstedtska.org

Anm. Den norska avdelningen tar även emot ansökningar insända *senast* den 15 september 2021.

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning
Box 1074, 101 39 Stockholm

Anm. Den svenska avdelningen tar även emot ansökningar insända *senast* den 15 september 2021.

En checklista för ansökan finns på hemsidan www.letterstedtska.org.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i Nordisk Tidskrift 4/2017, 3/2019, 1/2020 och kommer finnas i 1/2021. Se www.letterstedtska.org.

Letterstedtska föreningen hanterar personuppgifter i överensstämmelse med EU:s Dataskyddsförordning GDPR.

BOKESSÄ

FINANSMINISTERN – FRÅN STRÄNG TILL BORG

Två av Sveriges bäst ihågkomna finansministrar, *Gunnar Sträng* och *Anders Borg*, aktualiserades i bokfloden 2019. Eftersom de ramar in huvuddelen av vår parlamentariska tid, 1955-76 och 2006-14, ger de tillsammans ett bra underlag för ett resonemang om den moderna utvecklingen. Det har motiverat den här essän. Förändringarna har synts mig större än jag hade trott.

Först några ord om böckerna och personerna. En biografi över Gunnar Sträng har författats av hans unge medarbetare och sentida efterträdare *Erik Åsbrink*. Anders Borg har gett ut en memoarbok om sina år i alliansregeringen och det politiska förspelet. Böckerna har alltså en partipolitisk slagsida, men det har inte besvärat mig. Båda är läsvärda även för den inte specialintresserade.

Personerna behöver ingen utförlig presentation. Gunnar Sträng var ordförande i Lantarbetareförbundet då han blev statsråd vid samlingsregeringens avgång 1945. Han efterträdde Gustaf Möller som socialminister 1951 och Per-Edvin Sköld som finansminister 1955. Hans sista större uppdrag blev som ordförande i riksbanksfullmäktige 1982-85. Anders Borg var politisk sakkunnig under Bildt-regeringen 1991-94 och rekryterades 2001 tillbaka till partiet som kanslichef och chefsekonom. Hans betydelse för det reformarbete som föregick alliansregeringen framgår av Fredrik Reinfeldts egen minnesbok ("Halvvägs", 2015) men det var onekligen djärvt att utse en ung partitjänsteman till finansminister.

Båda böckerna skjuter naturligt ekonomiska frågor i förgrunden. En icke-ekonom som jag saknar ibland ett annat perspektiv och kan någon gång känna sig obekvämd med ekonomisk jargong. Personporträttet av Sträng hade t.ex. vunnit på att socialministerären getts större utrymme, mera av reformator än bara maktmänniska. Borgs bok hade vunnit på en kronologisk framställning. Den har tre avdelningar med rubrikerna Finanskrisen, Nya moderaterna och Sorti. Den tredje står bl.a. för eurokrisen. Man får alltså från finanskrisen gå tillbaka till skedet dessförinnan och sedan återknyta till krisfrågorna.

Vid en jämförelse mellan Strängs tid och Borgs får man först tänka på två grundläggande förändringar, EU-anslutningen 1995 och budgetreformen 1996. Båda är så djupgående – påverkar allt från de stora perspektiven till vardagsarbetet – att de får ses som ett historiskt gränsstreck. Till dem kommer två andra skillnader, de nya politiska förutsättningarna genom partisplittring, koalitionsregeringar etc. och så förstås kriserna. Sträng behövde aldrig uppleva något liknande finanskrisen och dagens coronakris.

Budgetreformen innebar slutet på en lång reformprocess. Redan 1910 års riksstatskommitté hade klagat över ”brist på klarhet och konsekvens” i fråga om budgetens uppställning och brist på ”fasta principer för budgetfrågors behandling”. Att stifta en budgetlag sades emellertid vara ”ett fåfängt och farligt företag”. Reformarbetet hade därefter pågått i drygt 80 år utan större resultat – bristen på klarhet och principer besvärade inte dem som hade makten.

Reformen innebar att tusentals småanslag ersattes av, tills vidare, något under 500 anslag, fördelade på 27 utgiftsområden. Utgiftstak, utgiftsramar och treårsperspektiv infördes, jämte en budgetlag. I riksdagen ersattes mängden småbeslut av 28 voteringar, en om utgiftstak och utgiftsramar och en för varje utgiftsområde. Man förbisåg att härmed tillskapades stora politiska beslut som kan medföra regeringskris. Reglerna ledde 2015 och 2019 till att regeringen fick administrera en av oppositionen fastställd budget.

Utbrutna ur sitt sammanhang kan de här förändringarna ge bilden att finansministerns makt minskades rätt väsentligt, men ett slagord var tvärtom att man skulle övergå ”från nedifrån-upp till uppifrån-ned”. Tanken var att budgetprocessen kommit att styras av anslagsäskanden och att ledningen borde mera klart utövas av regeringen. Jag känner mig inte helt övertygad om nödvändigheten av att stärka regeringens ställning. Åsbrinks bok undanröjer inte tvivlen. Klart är i vart fall att åtskilligt av detaljstyrning och översitteri avvecklades. Jag har också fäst mig vid Borgs berättelse om hur han uttryckligen gjorde klart att det är regeringen som bestämmer, inte tjänstemännen.

Budgetreformen berörs inte i någon av böckerna men är nödvändig att ha i minnet om man vill ha en bild av utvecklingen. Själva reformfrågan kunde gott ha berörts av Åsbrink. Man får intrycket att Sträng inte var så intresserad av finansdepartementets egna stora frågor. En budgetreform och en ny skattelagstiftning, båda länge önskade, fick vänta till seklets sista år. Sin största insats inom departementets egen ram gjorde han genom att omvända partiet och fackföreningsrörelsen i frågan om oms/moms. Över 40 % av statsinkomsterna genereras idag denna väg.

EU-anslutningen medförde djupgående förändringar av både de politiska förutsättningarna och de dagliga arbetsvillkoren för centrala regeringsmedlemmar. Jag har hört Göran Persson säga att EU krävde hälften av hans tid som statsminister. Efter sekelskiftet har finans-, euro- och coronakriserna tillkommit. Anders Borgs berättelse är mycket läsvärd. Han begränsar sig till en skildring från den egna utsiktspunkten. Det hade varit av intresse att få kommentarer till de vidare sammanhangen. Jag vill särskilt lyfta fram två frågeställningar.

Maastrichtavtalet var det stora ämnet under åren kring 1995. Det slog fast att EU bara skulle vara en valutaunion. Varken medlemsstaterna eller centralbanken (ECB) skulle få låna pengar till medlemsstater. Under eurokrisen fann

man det omöjligt att leva upp till dessa bestämmelser. Man beslöt därför att kringgå dem, i realiteten sätta dem ur kraft, genom formellt fristående mekanismer. Jag diskuterar inte räddningsinsatsen som sådan utan konstaterar bara, att fördraget förpassades till papperskorgen.

Om eurokrisen berättar Anders Borg hur EU-länderna överraskades av i första hand Greklands, därefter även andra euroländers ekonomiska problem. Grekerna hade vilselett EU genom falsk bokföring etc. Frågan är: blev euroländerna verkligen överraskade? Och om så var fallet, vilka konsekvenser drogs ”internt” i EU? I årtal hade vi matats med berättelser om den väldiga, mäktiga EU-byråkratien, och så fick man plötsligt höra att när något verkligt allvarligt hände kom det som en fullständig överraskning! Jag har alltid varit skeptisk till detta och gissat att man hade genomskådat läget men blundat i det längsta av politiska skäl.

En antydning om Anders Borgs reaktioner och tankar inför dessa frågor, som han naturligtvis övervägde, hade varit av intresse inte minst därför att coronakrisen aktualiserar nya steg bort från förutsättningarna då Sverige vann medlemskap i EU.

Ingenting belyser bättre förändringarna från Strängs tid till dagens än Riksbankens ställning. Mot dagens bank med grundlagsfäst självständighet gentemot riksdag och regering och hörsamhetsplikt gentemot ECB står en äldre tids bank som visserligen var ett riksdagens verk men i huvudsak styrdes av regeringen. Ett lika drastiskt som dråpligt exempel på de äldre förhållandena ger ”räntekuppen” 1957, då Riksbanken utan att underrätta regeringen höjde styrräntan med 1 %. Strängs uppträdande mot riksbankschefen – Åsbrinks far – motiverade Erlander att i dagboken införa exempel på hans okvädinsord, ”epitet som riksbankschefen av någon anledning inte ansett vara fullt adekvata”. Av mera aktuellt intresse är händelserna hösten 1985 då avregleringen av bankernas kreditgivning genomfördes. Åsbrink har ägnat det sex rader. ”Det stora avregleringsbeslutet (ibland kallat novemberrevolutionen)” togs sedan Sträng hade lämnat fullmäktige och efterträtts av Åsbrink själv, då statssekreterare hos finansminister Kjell-Olof Feldt; avregleringen hade knappast kunnat ske så länge Sträng var kvar. Utförligare skriver Anders Johansson i sin bok ”Rikshushållaren. Gunnar Sträng i socialdemokratins tjänst 1906-1992” (2017). Planer hade smitts i hemlighet av en trio, ”kuppmaakarna” Feldt, Åsbrink och den nye riksbankschefen Bengt Dennis. Sex veckor efter Strängs avgång togs det stora beslutet. Snabbt och resolut gjorde trion tabula rasa med Strängs ekonomiska politik, skriver Johansson. Samråd med regeringen ansågs överflödigt, vilket gjorde den senare statsministern Ingvar Carlsson ”ytterst kritisk”. Riksbankens nuvarande självständighet, som den har hävdat med kraft, är f.n. en viktig stridsfråga i arbetet med en ny riksbankslag.

Mot den här bakgrunden ska jag kort sammanfatta hur jag uppfattar finansministerämbetets utveckling som politisk maktposition. Ämbetet inrättades 1840 vid departementalreformen, som är startpunkt för den moderna regeringen. Finansministern blev ledamot i en niomanna församling av vilken kungen skulle inhämta råd när han, med grundlagens ord, allena styrde riket. Kassaförvaltaren var viktig, men tyngden berodde på personen och de aktuella frågorna. 1800-talet uppvisar bara ett namn som gått till historien, Johan August Gripenstedt. Ännu i det parlamentariska skedet sågs posten inte som tyngre än att den kunde tvingas på Hjalmar Branting 1917 och skötas av Carl Gustaf Ekman vid sidan av statsministerposten 1926. Först med den socialdemokratiska periodens inledning blev finansministern redan i kraft av ämbetet ett maktcentrum i regeringen.

Rekryteringen av efterträdare till Ernst Wigforss och Per-Edvin Sköld vittnar dock inte om att det gällde en stor maktfråga. 1949 stannade man sedan en rad namn övervägts – Erlanders dagböcker är upplysande – vid det olyckliga valet av David Hall som avgick efter några månader. Omständigheterna tvingade Sköld att motvilligt acceptera posten. Lika omfattande överväganden förekom 1955 och lika stor motvilja hos den slutlige huvudkandidaten måste övervinnas. Sträng såg socialdepartementet som hjärtat i regeringsarbetet och ville inte lämna det. Hans nya huvuduppgifter blev att ta fram de medel som behövdes för välfärdsstatens uppbyggnad och att hålla utgifterna inom rimliga ramar. Betydelsen av detta hade betonats vid partiledarvalet 1946 då Gustaf Möller sköts åt sidan bl.a. på grund av hans bristande sinne för ekonomi.

Sträng nådde en unik maktställning. Per Albin Hansson hade klarat relationen till Wigforss utan kända problem. Erlanders dagböcker vittnar om vissa svårigheter, men i huvudsak lär man ha varit överens om rollfördelningen. Att motsättningar uppstod mellan Olof Palme och Sträng är dock knappast förvånande. Åsbrinks berättelse är klar och givande. Då Palme återkom till regeringsmakten 1982 var han bestämd på att inte få ett nytt ”system Sträng”. Kjell-Olof Feldt fick trots stort inflytande aldrig samma ställning som hans gamle chef. Han skildrade i en bok 1991 sina svårigheter att få gehör i regeringen, vilket lett till hans avgång året innan.

Mellan Sträng och Feldt låg sex år med fyra borgerliga regeringar. Statsvetaren Magnus Isberg har i en bok nyligen (*"Blockpolitiken"*, 2019) gett gott underlag för att bedöma dessa år. En viktig förändring blev att finansens styckades i ett ekonomi- och ett budgetdepartement. Delningen blev inte lyckad. Själva tanken hade dock redan Olof Palme lekt med. De borgerliga åren visade för första gången upp en problematik som numera är gängse oavsett regeringens politiska färg(er), tillsättandet av ”maktposterna” i koalitionsregeringar. Både Thorbjörn Fälldin och Carl Bildt lämnade ifrån sig finansens.

Deras erfarenheter pekar på att sådan maktindelning inte är önskvärd. Borg berättar om svårigheter som vållades regeringen av samarbetsproblem mellan finansministern Anne Wibble och hennes partiledare Bengt Westerberg som valt socialministerposten. Borg drog liksom Reinfeldt slutsatsen att stats- och finansministrarna bör tillsättas av samma parti, rimligen det ledande regeringspartiet – om ett sådant finns.

De närmast följande åren domineras av Göran Persson, finansminister 1994-96 och statsminister 1996-2006. Den maktställning som 1990-talets krispolitik gett honom följde med till statsministerposten. Dessa år ger det enda exemplet på det inverterade problemet Palme-Sträng. Alla Perssons tre finansministrar fick finna sig i en underordnad ställning. Den förste var Erik Åsbrink som efter tre år, mot slutet fyllda av kontroverser, avgick med dunder och brak. Hans efterträdare, Bosse Ringholm och Pär Nuder, nådde inte i närheten av Strängs inflytande.

Det förefaller som om en god balans nåddes i alliansregeringen – och har behållits under Stefan Löfven. Man slås av hur angelägen Borg är om att framhålla det goda samarbetet med statsministern. Vid varje tillfälle var han angelägen om att i förväg stämma av med Reinfeldt. Moderaterna var då det dominerande regeringspartiet, liksom socialdemokraterna varit därefter. En viktig faktor var naturligtvis också EU. Stats- och finansministrarna deltar båda kontinuerligt i arbetet. Det är svårt att tänka sig att detta skulle kunna fungera optimalt utan att båda tillhör samma parti, låt vara att det tyska exemplet visar att det är möjligt. Men inrikespolitikens realiteter kan rita en annan bild att utgå från. Riksdagens EU-nämnd lär kunna utgöra en avkylande faktor för tänkbara personmotsättningar.

Hur coronakrisen kan komma att påverka maktbalansen på sikt spekulerar jag inte om. Jag noterar bara att regeringen under några månader lade fram nio ändringsbudgetar utöver den enda som regelverket förutsätter och att det internationella strålkastarljuset har riktats mot regeringscheferna. De sakfrågor som kommer på regeringsbordet berör alla statsråd och alla partier. Varken Gunnar Sträng eller Anders Borg ställdes inför uppgiften att hävda finansministerns position i en liknande situation.

Fredrik Sterzel

Anders Borg. *Finansministern*. Mondial, Stockholm 2019.

Erik Åsbrink. *Gunnar Sträng*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2019.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

KJELL AUKRUST – 100 ÅR

En av de mest folkekjære, populære og kjente av alle norske kunstnere gjennom siste halvdel av det tjuende århundre – tegneren, maleren, humoristen, forfatteren *Kjell Aukrust*, ble født for 100 år siden – i 1920. Han døde i 2002, men store deler av livsverket hans lever videre både i gallerier og samlinger, i bøker og bilder, og – selvsagt – i Aukrust-senteret i heimbygda Alvdal helt nord i Østerdalen, tegnet av en av våre fremste arkitekter, Sverre Fehn. Fra bygda og bondelandet kom flere av våre mest folkekjære diktere i denne perioden: Alf Prøysen, Vidar Sandbeck og altså Kjell Aukrust. Ved 100-årsmerkingen er det god grunn til å tenke litt over den helt spesielle plass han har i utallige nordmenns hjerter. I noen grad har han også nådd ut over landegrensene – som mannen bak filmen «Flåklypa Grand Prix» – men ellers er det nok slik at både miljøet, menneskene og humoren er lokalt forankret, uten at det dermed er sagt at den er begrenset eller særnorsk.

Kjell Aukrust var først og fremst tegner, og ville nok helst bli oppfattet og omtalt som tegner eller bildende kunstner. Faren var bestyrer på en landbrukskole og ble senere stortingsmann. I en talentfull slekt kan nevnes onkelen, Olav Aukrust, som er en av våre store lyrikere, mens Kjells bror, Odd Aukrust, var økonom og forskningsdirektør i Statistisk Sentralbyrå. Kjell var derimot alt annet enn skoleflink, og da faren som stortingsmann flyttet til Oslo, tok han Kjell med seg og satte ham i snekkerlære. Men Kjell hadde alltid og til alle tider tegnet, og en kjent norsk maler ble så imponert over det han så at han sørget for at Kjell kom inn på Statens håndverks- og kunstindustriskole 16 år gammel – den yngste noensinne! Talentet var utvilsomt; allerede som 19-åring fikk han antatt arbeider på Statens Høstutstilling.

Kjell Aukrust var en utrolig dyktig tegner, og gjorde stor lykke som tegner av julekort med nisser, før han rett etter krigen begynte å illustrere bøker. Et vakkert samarbeid innenfor familien er boka «Risen i Jutulfjell», utgitt på et kunstforlag i 1949, der sønn til dikteren Olav Aukrust og dermed Kjells fetter har skrevet teksten og Kjell laget illustrasjoner som er et forvarsel om de fantastiske skikkelsene han senere skal komme til å skape. Men så viste det seg at Kjell også hadde evner som skribent; først med det som vel må betegnes som crazyhumor i *Flåklypa Tidende*, deretter med illustrerte småstubber i avisa *Dagbladet*. Herfra var ikke veien lang til bokutgivelse.

Det er omtrent her, med bøkene om oppveksten i Alvdal, at den omfangsrike, gjennomillustrerte og flotte boka som ble utgitt til 100-årsdagen for hans fødsel, *Kjell Aukrusts verden*, begynner. Boka er et mangfoldig utvalg av tekster og tegninger, nøkternt presentert av *Anders Heger* som var Aukrusts

redaktør de ti siste årene av kunstnerens liv. Det er både riktig og naturlig å begynne med «Alvdalstrilogien» – bøkene «Simen», «Bror min» og «Bonden» som kom ut i henholdsvis 1958, 1960, og 1964. Her møter vi barndomsminner som er fortalt med både et glimt i øyet, masse humor, og stor kjærlighet til bygda der Aukrust vokste opp, men aldri flyttet tilbake til. Han bodde hele sitt voksne liv i Oslo, men ser ut til å ha tatt vare på barnet i seg og på heimbygda slik han husker den i det meste han gjør. Det er jubileumsboka preget av, med god grunn. Men redaktøren har måttet velge bort store deler av Aukrusts livsverk fordi mye av det ikke kan gjengis i bokform. Boka samler seg derfor om forfatteren og tegneren, og i bokform er det selvsagt umulig å yte filmene (dukkefilmen «Flåkklypa Grand Prix», tegnefilmen «Solana, Ludvig og Gurin med reverompa») noen slags rettferdighet. Derfor utelates også alt som har med teater, opera, radioprogrammer og lignende fra boka, og i disse mediene var Aukrust svært aktiv sent i livet. Maleren Kjell Aukrust – som han nok selv mente burde fått mer oppmerksomhet i forhold til humoristen – er også valgt bort. Men det er mer enn nok materiale å hente hos forfatteren og tegneren, og det viser «Kjell Aukrusts verden» til fulle. Slik sammenfatter redaktøren Aukrusts verk slik det fremstår i jubileumsboka:

Enten det er barndomsminner, crazyhumor, satire eller poetiske fabuleringer – verket åpner på nytt og på nytt mangfoldige og uventede landskap, befolket av de mest overdrevne, underlige og fascinerende skapninger. Det er overraskende, og på en måte så forunderlig kjent. Som om det han skapte var refleksjoner av oss alle.

Først får vi utvalgte perler fra de tre bøkene fra Alvdal, kostelige episoder der barn i alle aldre kan kjenne seg igjen. Kontrasten mellom jeg og bror min – den ene strever fælt med regnestykker mens den andre er uvanlig skoleflink – er skarp, men godmodig. Godt humør, overskudd og noe tillitsvekkende og ekte preger tilsynelatende enkle tekster som likevel sier noe mellom linjene, i dialogen og i selve knappheten. Det enkle er ikke alltid det enkleste å få til. En setning som «Bror min leste bøker frivillig» – eller som det også er blitt formulert – «Bror min leste bøker. Frivillig» har krevd andre sider av forfatteren enn den tøylesløse fantasien han viser andre steder.

Mangfoldet av merkelige personer, med de underligste navn og egenskaper, møter vi blant annet i *Flåkklypa Tidende* – «avisen med egen pakkedisk» – og etter hvert i alt som har utgangspunkt i barndomslandskapet, men nå blir tatt til nye høyder når fantasien gis bortimot fritt spillerom. Sykkelreparatør Reodor Felgen blir selve krumtappen i et miljø befolket av alt fra sportsjournalist Melvind Snerken til dikteren Hallstein Bronskimlet d.a.y., mens andre bor på Krokryggen gamle hjem og sjimpansen Emanuel Desperados får helt sentrale roller blant annet når billøpet Flåkklypa Grand Prix går av stabelen. Så dukker

Solan Gundersen opp, med «strikkeslips, filttøfler og lav moral» – en frekk og frimodig skjære som får selskap av pinnsvinet som «kalte seg Ludvig», usikker, lettskremt, redd. På mesterlig vis representerer disse to svært menneskelige egenskaper og kanskje ulike sider ved han som skapte dem?

Kjell Aukrusts verden er, selvfølgelig, et overflødigshorn av en bok; for denne skribenten er den også et gjensyn med minner som ikke er blitt helt borte: Jeg fikk «Simen» i julegave fra far da jeg var 13; jeg bygde modell av «Il Tempo Gigante» sammen med min sønn tjue år senere, og følger det som skjer i Flåklypa lenge etter skaperens død gjennom det årlige heftet «Jul i Flåklypa» som ikke gjør skam på han som i all tid er enehersker over denne verden og dens underlige skapninger, Kjell Aukrust.

Hans H. Skei

Kjell Aukrusts verden. Utvalg og presentasjon ved Anders Heger. Cappelen Damm, Oslo 2020.

ÖDESÅRET 1944 FÖR FINLAND

Det är ingen överdrift att karaktärisera 1944 som ett ödesår för Finland, ja för hela Norden. Om Sovjetunionen som ett resultat av sommaroffensiven på Karelska näset detta år hade, som tanken säkert var, kunnat marschera till Helsingfors hade kanske landet fått dela de baltiska staternas öde. Detta hade förvandlat Nordens karta radikalt. Alternativt, om Stalin mera aktivt hejat på och understött de finska kommunisterna hade vårt östra grannland kanske något senare fått uppleva en kupp á la Prag 1948. Att offensiven kom av sig berodde givetvis främst på det sega finska motståndet men också på ett betydande tyskt stöd i form av flyg, artilleri och pansarbrytande vapen; detta stöd hade Tyskland gett i utbyte mot att presidenten lovat att inte utan Tysklands medgivande ingå separatfred med Sovjet. Efter 1944 minskade det sovjetiska politiska manöverutrymmet successivt. En ockupation skulle ha ökat konfliktytorna med de västallierade. Och förutsättningarna för en finsk Pragkupp utan en aktiv sovjetisk intervention var mycket sämre än i Tjeckoslovakien. Enligt somliga källor skall sovjetledningen ha ångrat att man inte fullföljde offensiven. Men i Molotovs memoarer säger denne att det var lika gott eftersom finnarna var så envisa och besvärliga.

Om detta finska och nordiska ödesår publicerade *Henrik Meinander* redan för drygt tio år sedan en mycket läsvärd bok "Finland 1944", som då också kom ut på ett rikssvenskt förlag. Nu har bokförlaget Lind & Co i en serie volymer med tonvikt på andra världskrigets historia gett ut boken på nytt. I förordet säger Meinander att boken omarbetats, men det är inte alldeles lätt att

se hur den nya versionen skulle skilja sig från 2009 års. Ett par förargliga sakfel har dock rättats. Men varför skulle Henrik Meinander egentligen behöva revidera sitt synnerligen läsvärda panorama över året 1944 där varje månad ägnas ett kapitel? Författaren behandlar inte bara den politiska historien utan också samhällslivet i stort, ekonomi, kultur, befolkningsfrågor m.m.

Finlands situation i början av 1944 var inte avundsvärd. Visserligen hade de finska trupperna redan i slutet av 1941 skaffat sig en strategiskt fördelaktig position långt in i Sovjetkarelen vid sjön Onega och på Karelska näset tagit tillbaka vad man förlorat efter vinterkriget. Men samtidigt var man bunden vid Tyskland. För Hitler var Finland hans viktigaste allierade som band stora sovjetiska trupper kring Leningrad. Tyskland stod vidare för en mycket stor del av Finlands livsmedelsförsörjning och bidrog med vapen och andra viktiga produkter.

Samtidigt var det redan under 1943, ja kanske redan före Stalingrad, klart för ÖB C.G. Mannerheim och president Risto Ryti att Tyskland skulle förlora kriget. Finlands borde söka separatfred med Sovjet, men utan att riskera samma öde som Italien sensommaren 1943 eller Ungern i mars 1944, att bli ockuperat av Tyskland. Inte minst USA och Sverige utövade åtskillig press på den finska politiska ledningen att pröva en separatfred. Kontakter ägde rum, först via Stockholm sedan direkt, vintern 1943-1944. Men Moskvas krav befanns omöjliga: återgång till 1940 års gränser, brytning med Tyskland och internering av de tyska förbanden i landet och ett enormt krigsskadestånd på 600 miljoner dollar. Detta anbud avvisades till slut i april 1944 av Riksdagen.

Meinanders redovisning av det politiska spelet kring fredstrevorna är översiktlig och elegant. Författaren glider rätt ytligt över den svenska inställningen. Entusiasmen för fortsättningskriget var i Stockholm mycket sval. Utrikesminister Christian Günther och kabinetssekreterare Erik Boheman försummade inga tillfällen att yrka på separatfred. Ur svensk synvinkel var ju även en hård fred att föredra framför fortsatt krig som ju i värsta fall kunde medföra att ryssarna skulle förbli vid Bottniska vikens stränder. Boheman frågar sig dock enligt ambassadören Gripenbergs dagbok ibland, när han betraktar utvecklingen 1944-1945, om han gått för hårt fram?

Till sist var det givetvis det militära läget och den politiska utvecklingen som blev avgörande. Sedan den tyska offensiven mattats av utanför Viborg började den sovjetiska militärledningen, inför den stora kapploppningen till Berlin, flytta trupper till centralfronten. Tiden var inne för nya försök att söka fred. Sedan president Ryti bytts ut mot Mannerheim uppnåddes i september 1944 ett vapenstillestånd enligt villkoren från i mars – men med tilläggen att Sovjet övertog Petsamoområdet vid Norra ishavet med dess nickelfyndigheter, ett område kring Sallafjället i nordost plus ett arrende på 50 år av

Porkalaområdet 30 km väster om huvudstaden, en marinbas och spjutspets mot landets huvudstad. Skadeståndet reducerades dock – nominellt – till 300 miljoner dollar.

Finland hade undgått invasion och ockupation. Men nu skulle en allierad kontrollkommission, under ledning av Stalins hejduk Zjdanov, på plats övervaka att Finland uppfyllde stilleståndsvillkoren. Den radikala omsvängningen i inrikes- och utrikespolitiken kunde genomföras, inte minst tack vare två statsmän, i vars hägn nyordningen kunde ske, nämligen president Mannerheim som åtnjöt allmän aktning, också i Moskva; samt statsminister J.K. Paasikivi, bankmannen och högerpolitikern vilken som förhandlare både 1940 och 1943-1944 ansett att man borde gå in på Sovjets krav. Både Mannerheim och Paasikivi kunde ibland tvivla på hur det skulle gå, om Finland till slut ändå inte skulle förvandlas till en folkdemokrati. Kommunisten Yrjö Leino blev när partiet och dess allierade kom med i Paasikivis regering minister och året därpå inrikesminister med kontroll över statspolisen. Paasikivi skriver senare i sin dagbok, med en hörbar suck, att han i alla fall kunde lita på armén.

Förutom omdirigeringen av in- och utrikespolitiken och påbörjandet av avbetalningen av krigsskadeståndet hade Finland också hösten 1944 att se till att den 200.000 man starka truppkontingent som Tyskland hållit i norra Finland skulle interneras eller köras ut ur landet, eventuellt med rysk hjälp. Något sådant bistånd blev det endast marginellt, vilket den finska politiska ledningen nog var nöjd med. Det skulle dock dröja till i januari 1945 innan de sista tyska trupperna hade retirerat in i Norge längs Torne- och Muonioälvarna. Till att börja med skedde reträtten i visst samförstånd med den finska militären, men med tiden kom det till strider mellan de forna vapenbröderna. Finland skulle under det s.k. Lapplandskriget, varunder en del av civilbefolkningen evakuerades till Norrbotten, förlora ytterligare 1000 man i stupade.

När statsminister Paasikivi på självständighetsdagen 1944 höll tal kunde han konstatera att landet varit nere i "dalens botten". Men i december 1944 hade man i alla fall tagit tydliga steg mot en viss normalisering. Men perioden 1944 till 1948 då DFFF, kommunisternas paraplyorganisation, förlorade en fjärdedel av sina riksdagsmandat har i Finland kallats "farans år". Det fanns skäl för denna benämning. Om det första året i denna kritiska period har Henrik Meinander skrivit en flott bok, som förtjänar en vid läsekrets.

Mats Bergquist

Henrik Meinander. *Finland 1944: mellan Hitler och Stalin*. Lind & Co, Stockholm 2020.

ÅLANDS DEMILITARISERING

Jukka Tarkka vill med sin nya bok både samla ihop det som finns skrivet om Ålands "säkerhetshistoria" och säga sitt, rentav upphäva truismen om Ålands demilitarisering och neutralisering samt om Genève-konventionens fortsatta giltighet. På sitt sätt skulle boken kunna sägas vara ett mycket långt debattinlägg med riklig historia som bakgrund och litteraturreferenser som aningen sparsam 'finish'.

För Tarkka kan demilitariseringen vara en säkerhetsrisk. Tarkka talar om ett åländskt "fredsälskande önsketänkade" som utgår från att världens militärstaber lämnar demilitariserade områden i fred. I verkligheten är det för Tarkka snarare tvärtom: de är militära vakuumpunkter som alltid fylls i krisläge och demilitarisering underlättar anfall. Snarare, säger han, har alla staber Ålandskartan på sitt bord och "tackar de enkla själar som lämnat Östersjöns baddörr öppen".

Det som står i centrum i boken är konventionen som efter beslut av Nationernas förbunds (NF) råd undertecknades av tio europeiska stater i oktober 1921 och som reglerar Ålands demilitarisering och neutralisering eller icke-befästning. Konventionen säger även att Finland vid behov i första hand försvarar Åland tills parterna bestämmer om åtgärder, t ex sanktioner. Tarkka hävdar att Genève-konventionen i dagens förändrade läge kanske inte längre kan anses gälla. Han hänvisar till folkrättens princip "rebus sic stantibus" om förhållandenas oföränderlighet, eller, enkelt uttryckt, att en traktat inte längre anses bindande om förhållandena förändras på ett väsentligt sätt. Vad Tarkka skriver verkar dock aningen svagt som bas för påståendet – icke desto mindre då han säkert hade kunnat inhämta mer litteratur för att förstärka argumenteringen.

Läsaren blir, om inte övertygad, så åtminstone intresserad av att läsa mer om Åland som ligger så spännande både mitt i och i periferin, och om Östersjöområdet i ständig förändring. Boken kan också komma att bli mera aktuell i och med firandet av 100 år av självstyrelse som börjar 2021 och fortsätter fram till juni 2022.

Boken består till tre fjärdedelar av historia och en fjärdedel om nutid eller snarare tiden efter kalla kriget. Tarkka går igenom speciellt den krigstida historien och de olika avtalen om Åland, med öga för hur Åland befästes eller (re)militariserades under vinterkriget och fortsättningskriget och sen åter demilitariserades. Man ser mycket av det som egentligen gör Åland intressant för utomstående, i olika tidsperioder, speciellt ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv: inte bara för Sverige och Ryssland men även för t ex Tyskland.

Tarkka behandlar de olika såväl multilaterala som bilaterala pakterna som berör Åland, såsom fredsavtalet i Versailles eller Parisavtalet, där man talar om demilitarisering under rådande omständigheter, och Moskva-avtalet om

Åland från hösten 1940 – som intressant nog tillkom samtidigt som man förberett väldigt långtgående planer med Sverige. Även ur dagens synvinkel är det multilaterala systemets framtid i Östersjöregionen en nyckelfråga, och en del av ett globalt sammanhang där internationella pakter respekteras mycket mindre än tidigare.

Vi får läsa mycket om Sovjetunionens och senare Rysslands konsulat på Åland, dess uppgifter och roll från 1940 till i dag. Tarkka skriver att konsulatet ger Ryssland rätt att övervaka finskt territorium och att det finns ”en grå zon av Ålands storlek i Finlands suveränitet”. För Tarkka är syftet för konsulatet att förödmjuka Finland; han kallar det en kontrollkommission i miniatyr, om inte rentav en framskjuten bas i förberedelserna för en offensiv. Tarkka anser att Moskva-avtalet med fördel hade kunnat lämnas utanför de avtal mellan Finland och Sovjetunion som efter dess sammanbrott överfördes till avtal mellan Finland och Ryssland, och undrar varför detta inte skedde.

Helt riktigt påminner Tarkka läsaren om att det alltid kommer upp nya argument och att nya källor upptäcks för historieskrivningen. Läsaren undrar dock om det inte samtidigt skulle kunna innebära en viss förnyelse även av forskningen. Det är slående hur väldigt få kvinnor det finns i litteraturförteckningen. Och hur är det med sättet att skriva om säkerhetspolitik? Den här boken är traditionell på många sätt, inte bara för uttryck som ”det naturliga behovet av livsrum för Östersjöflottan” och för vikten av att nämna antalet kanoner och män. Men det handlar ju om ”säkerhetshistoria”, som Tarkka säger. Nutida säkerhetspolitik är nog en lite annorlunda kombination där även ekonomi, handel, samhälle, information och miljö ingår.

En höginträsant, och alltid aktuell, del av boken handlar om relationerna mellan Finland och Sverige, med sina låg- och högmärken: hur Sverige efter fredsavtalet i Versailles hemkallade ambassadören från Helsingfors, om planer om samarbete kring Ålands försvar 1938, om Stockholmsplanen om Sveriges rätt att delta i Ålands försvar om det låg i Sveriges intresse, samt om förhandlingarna med Sverige 1940 om statsförbund och personalunion. Tänk att riksdagens utrikesutskott i Finland sade ja till idén i oktober 1940, men då Sovjetunion och Tyskland inte ville se det ske, lämnade man saken att ”mogna”! För Tarkka hade en sådan union med kungen som statsöverhuvud och Sverige som ledare av utrikespolitiken inte gett utsikter för en angenäm framtid för Finland – varför, det får man inte läsa mer om. Gärna hade man läst mer även om den spridningseffekt som Tarkka säger att Sveriges ”västliga paraply” under kalla kriget hade för Åland.

Diskussionen om Finlands EU-medlemskap och dess följder är aningen ytlig även om Tarkka säger att EU förstärker Ålands självstyre. Här hade källlitteraturen väl kunnat vara rikare och mångsidigare.

Så kommer Tarkka till nuläget och skriver kort om nya strategiska element, om Nato och om Kaliningrad, och säger att det numera är Östersjön som är Finlands viktigaste säkerhetsproblem, inte Ryssland. Åland är en central bakgrundsfaktor i svenskt-finskt säkerhetssamarbete ”även om man inte får säga detta högt”. Något överraskad av det finsk-svenska samarbetet ser Tarkka att det ändå kan spela den roll NF försökte spela för Ålands säkerhet. Tarkkas främsta tes verkar ändå vara att neutralitet och demilitarisering behöver väpnat skydd. En fråga som hade varit intressant att ta upp hade varit gränsdragningen mellan krig och fred. Hur kommer de antagligen mera diffusa kris- och undantagssituationerna i framtiden att påverka Ålands säkerhet och Finlands roll däri?

Hanna Ojanen

Jukka Tarkka. *Ahvenanmaa. Itämeren voimapolitiikan pelinappula* (Åland. Spelbricka i maktpolitiken kring Östersjön). Docendo, Jyväskylä 2019.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:
Mats Bergquist, docent, fd ambassadör, Stockholm
Hanna Ojanen, docent, Försvarshögskolan och Helsingfors universitet
Hans H. Skei, *NT*:s redaktör i Norge, Oslo
Fredrik Sterzel, professor em, fd justitieråd, Stockholm

SAMMANFATTNING

2020 års sista utgåva av *Nordisk Tidskrift* inleds med artikeln ”Genforeningen - Den tysk-danske grænseændring i 1920” av Hans Schultz Hansen. Charlotte Langkilde beskriver Färöarnas tillblivelse som modern nation. Camilla Lindberg behandlar Folktingets arbete för svenskan i Finland under 100 år. Svein H. Gullbekk har fördjupat sig i olika sidor av det norska ordensväsendet med huvudvikt på St. Olavs Ordenen. Poul Houe har gjort en betraktelse ”Dukkehjemmets Nora – mindre hjemme end ude”. Eva Pohl har läst Henrik Wivels nyutkomna bok om den danske konstnären Laurits Andersen Ring. Anna Hedelius har varit på tur i norsk och svensk fjällnatur, och skriver om friluftsliv som kultur. Rósa María Hjörvar har skrivit en artikel om Sjón och förvandlingens magi. Sist i artikelblocket har Ralf Friberg nedtecknat om hur Finland drabbades först i Norden av andra världskrigets prövningar.

Henrik Wilén har intervjuat Finlands Norden-minister Thomas Blomqvist inför Finlands ordförandeskap för Nordiska ministerrådet 2021.

I *För egen räkning* skriver Björn Bjarnasons under rubriken ”Nytt kapitel i det nordiska samarbetet om utrikes- och säkerhetsfrågor”. Anders Ljunggrens *Krönika om nordiskt samarbete* behandlar ett starkare nordiskt samarbete inom försvar och säkerhet.

I avdelningen Letterstedtska föreningen återfinns förteckningen över LF avdelningar, styrelser och medlemmar 2020 samt anslagsutlysningen för 2021.

I *Bokessän* har Fredrik Sterzel tagit sig an två böcker om finansministrarna Gunnar Sträng och Anders Borg. Under *Kring böcker och människor* finns tre bidrag. Hans H. Skei skriver om Kjell Aukrust 100 år. Mats Bergquist har läst Henrik Meinanders bok om ödesåret 1944 för Finland. Sist i årgången återfinns Hanna Ojanens bidrag om Ålands demilitarisering.

Årsregistret för 2020 återfinns inbladat i numret.

LW

TIIVISTELMÄ

Vuoden 2020 viimeisessä *Nordisk Tidskriftin* numerossa on ensimmäisenä Hans Schultz Hansenin artikkeli ”Genforeningen – Den tysk-danske grænseændring i 1920”. Charlotte Langkilde kuvaa Fäärsaarten muuttumista moderniksi kansakunnaksi. Camilla Lindberg käsittelee Folktingetin työtä ruotsin kielen hyväksi Suomessa 100 vuoden aikana. Svein H. Gullbekk on syventynyt Norjan ritarikuntalaitoksen eri puoliin pääpainona Pyhän Olavin ritarikunta. Poul Houen käsialaa on katsaus ”Dukkehjemmets Nora – mindre hjemme end ude”. Eva Pohl on lukenut Henrik Wivelin äskettäin ilmestyneen kirjan tanskalaisesta taiteilijasta Laurits Andersen Ringistä. Anna Hedelius on retkeillyt Norjan ja Ruotsin tuntureilla ja kirjoittaa ulkoilusta kulttuurina. Rósa María Hjörvar on kirjoittanut artikkelin Sjónistä ja muuttumisen magiasta. Ralf Friberg kuvaa artikkeliosion lopuksi, miten Suomi joutui ensimmäisenä Pohjolan maana kokemaan toisen maailmansodan koettelemukset.

Henrik Wilén on haastatellut Suomen pohjoismaisen yhteistyön ministeriä Thomas Blomqvistia Suomen aloittaessa Pohjoismaiden ministerineuvoston puheenjohtajuuden 2021.

För egen räkning-otsikon alla on Björn Bjarnasonin artikkeli ”Nytt kapitel i det nordiska samarbetet om utrikes- och säkerhetsfrågor”. Anders Ljunggrenin *Krönika om nordiskt samarbete* käsittelee vahvempaa pohjoismaista puolustus- ja turvallisuusyhteistyötä.

Osastossa *Letterstedtska föreningen* on yhdistyksen osastojen, johtokuntien ja jäsenten luettelot 2020 sekä tiedot vuonna 2021 haettavista apurahoista.

Bokessänissä Fredrik Sterzel esittelee kaksi finanssiministereitä Gunnar Strängiä ja Anders Borgia käsittelevää kirjaa. *Kring böcker och människor* -otsikon alla on kolme artikkelia. Hans H. Skein aiheena on Kjell Aukrustin syntymän 100-vuotispäivä. Mats Bergquist on lukenut Henrik Meinanderin kirjan Suomen kohtalonvuodesta 1944. Viimeisenä on Hanna Ojasen artikkeli Ahvenanmaan demilitarisoinnista.

Vuoden 2020 hakemisto on numeron liitteenä.

LW

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. Tidskriften vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Tidskriften har en samnordisk redaktion och arbetsspråken är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken.

I Nordisk Tidskrift publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor samt under rubriken För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återkommer ett temanummer om Politik och ekonomi i Norden respektive Litteraturen i Norden under det gångna året.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2021 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2021 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen arbetar sedan 1875 med att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, arrangerar nordiska seminarier, utdelar en nordisk förtjänstmedalj och ett översättarpris samt ger ut Nordisk Tidskrift.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. Telefotid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund, Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Tel +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsvej 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel +358-(0)50 552 1151. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Hallgerðargata 7, IS-105 Reykjavík
Tel +354-854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no